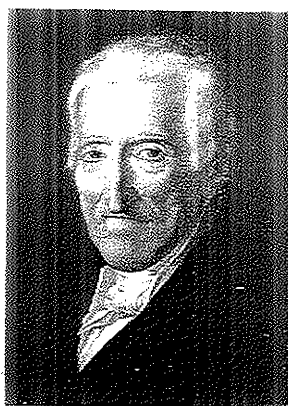

Η ΣΥΛΛΟΓΗ ΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΩΝ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

THE PORTRAIT COLLECTION OF THE UNIVERSITY OF ATHENS

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS

ΜΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

Επίκουρος Καθηγητής

Ιστορίας της Τέχνης

Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας

Πανεπιστημίου Αθηνών

Eripitur persona, manet opus
Φεύγει το πρόσωπο, μένει το έργο

Φυσιογνωμία της Συλλογής

Η Συλλογή Προσωπογραφιών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών είναι, για αρκετούς λόγους, ιδιόζουσα περίπτωση νεοελληνικής πινακοθήκης. Αριθμεί 347 πίνακες 90 καλλιτεχνών και αποτελεί, με τις πάρισές της —του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου¹ και του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης²—, με τις αντίστοιχές της —της Βουλής των Ελλήνων,³ της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών, του Αρείου Πάγου, της Εθνικής Τράπεζας,⁴ του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου, του Κοργιαλενείου Ιστορικού και Λαογραφικού Μουσείου στην Κεφαλλονιά,⁵ του Αρχοντικού Ρώμα στη Ζάκυνθο⁶—, και με άλλες, μικρότερες συλλογές προσωπογραφιών —σε δήμους, κ.λπ.—, διδακτικό συνδυασμό ιστορικών προσώπων του νέου ελληνισμού και αντιπροσωπευτικών τάσεων της νεοελληνικής τέχνης.⁷

Στους πίνακες της απεικονίζονται καθηγητές Σχολών, διδάσκαλοι του γένους, ευεργέτες και δωρητές, πολιτικοί άνδρες, οι γενικοί γραμματείς του Πανεπιστημίου Αθηνών Γκίκας Δοκός (1806-1888) [20], Κωστής Παλαμάς (1859-1943), Βασίλειος Μακρής (1885-1964) και ο γενικός διευθυντής της Πανεπιστημιακής Λέσχης του Πανεπιστημίου Αθηνών Μιλτιάδης Λάμπρος (1905-1966). Ενδιαφέρουν στη μελέτη της τόσο οι μορφές που απεικονίζονται όσο και οι τεχντροπίες με τις οποίες αποδόθηκαν.

Η Συλλογή στεγάζεται κατά το μεγαλύτερο μέρος της⁸ στην Αίθουσα Τελετών και στην Αίθουσα Παλαιάς Συγκλήτου, στα γραφεία του Πρύτανη και των Αντιπρυτάνεων και σε διαδρόμους του κεντρικού κτηρίου του Πανεπιστημίου Αθηνών (Πανεπιστημίου 30)· στο Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών (Θόλου 5)· στο Ιστορικό Αρχείο του (Σκουφά 45)· και στο Πολιτιστικό Κέντρο - Εντευκτήριό του [Κτήριο «Κωστής Παλαμάς»] (Ακαδημίας και Σίνα 2).⁹

Μέσα από το διπλό πρίσμα, των προσώπων και των τεχντροπιών, θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε ενδεικτικά μόνον ορισμένες από τις προσωπογραφίες της Συλλογής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Παραλείπουμε, βέβαια, τα πρόσωπα κάποιων επιφανών καθηγητών που δεν αποτυπώθηκαν σε ζωγραφικά έργα, όπως τον καθηγητή της Πειραματι-

1. Κώστα Η. Μπίρη *Ιστορία του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου*, Αθήνα 1957, σ. 485-546.

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, *Το Πολυτεχνείον ευγνωμονούν. Ευεργέτες & δωρητές του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου, 1837-2000*, επιμέλεια Ελένη Κολαφάτη, Αθήνα 2007.

2. Μιλτιάδης Παπανικολάου, *Η Συλλογή Προσωπογραφιών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1988.

3. Αντώνη Μακρυδημήτρη, κ.ά., *Πρόεδροι της Βουλής, Γερουσίας και Εθνοσυνελεύσεων, 1821-2008*, Αθήνα 2009.

4. *Καλλιτεχνική Συλλογή της Εθνικής Τράπεζας*, εισαγωγή - κείμενα Ντόρα Ηλιοπούλου-Ρογκάν, Αθήνα 1994· *Έλληνες ζωγράφοι από τη Συλλογή της Εθνικής Τράπεζας*, κατάλογος έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, κείμενα Μαρίνα Λαμπράκη-Πλάκα, Όλγα Μεντζαφού-Πολύζου, Γεωργία Μεταξά, Αθήνα 2008, σ. 25-45 (Όλγα Μεντζαφού-Πολύζου).

5. *Προσωπογραφίες και συνθέσεις (17ος-20ός αιώνας)*, κείμενο Κώστας Ευαγγελάτος, Αθήνα 2004, σ. 11-176.

6. *Αρχοντικό Ρώμα. Ενδεικτικός κατάλογος εκθεμάτων*, εισαγωγή-ανάλυση πορτρέτων και έργων τέχνης Μίλτος Καρκαζής, Ζάκυνθος 2007, σ. 19-46.

7. Βλ. και τον ψηφιακό θησαυρό προσωπογραφιών *Πανδέκτης* του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών.

8. Έργα της Συλλογής βρίσκονται και σε άλλους χώρους του Πανεπιστημίου Αθηνών: σε νοσοκομεία (Αιγινήτειο, Αρεταίειο, «Αλεξάνδρα», «Ανδρέας Συγγρός») και σε τμήματα σχολών.

κής Φαρμακολογίας Γεώργιο Ιωακείμογλου (1887-1959) και τον καθηγητή της Προϊστορικής Αρχαιολογίας Σπυρίδωνα Μαρινάτο (1901-1974).

Οφείλουμε να σημειώσουμε ότι έχει ήδη εκδοθεί, με ευκαιρία τη συμπλήρωση των εκατόν πενήντα χρόνων του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, το 1987, δίγλωσσος, σπάνιος πλέον, τόμος για τις προσωπογραφίες, το κείμενο του οποίου έγραψε ο τότε καθηγητής Ιστορίας της Τέχνης στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας και σήμερα μέλος της Ακαδημίας Αθηνών Χρύσανθος Α. Χρήστου (*Προσωπογραφίες από τη Συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών*). Σημειώνουμε ακόμα ότι, δέκα χρόνια μετά το 1987, με αφορμή τη συμπλήρωση εκατόν εξήντα χρόνων του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, από τον Οκτώβριο του 1997 έως τον Ιανουάριο του 1998, μεταπτυχιακές σπουδαστριες και μεταπτυχιακοί σπουδαστές του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας, υπό την εποπτεία του τότε αναπληρωτή καθηγητή Ιστορίας της Τέχνης στο Τμήμα Στέλιου Αυδάκη, είχαν διεξαγάγει έρευνα καταγραφής των έργων τέχνης που βρίσκονται στην κατοχή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Η μη στερημένη λαθών έρευνα εκείνη κατατέθηκε στη Γενική Γραμματεία του Πανεπιστημίου Αθηνών τον Φεβρουάριο του 1998.

Στη νέα έκδοση καταβάλλεται προσπάθεια να μελετηθούν πάλι οι ζωγράφοι και τα έργα, να διορθωθούν λάθη —παράδοση είναι η περίπτωση της υπογραφής σε ένα έργο της Συλλογής, στην προσωπογραφία του καθηγητή της Παιδαγωγικής Νικόλαου Εξαρχόπουλου (1873-1960), η οποία μέχρι σήμερα αποδιδόταν στον Γιώργο Γουναρόπουλο (1889-1977): η αυτοψία μας έδειξε ότι δεν πρόκειται για έργο εκείνου, όπως προδίδει και το ψυχρό ακαδημαϊκό, φωτογραφικό ιδίωμά της, αλλά για δουλειά κάποιου Κ.[ωνσταντίνου;] Γουναρόπουλου!...—,¹⁰ να συμπληρωθούν παραλείψεις, να επισημανθούν αντιφάσεις, να προστεθούν καινούρια στοιχεία, να δοθεί η πολύτιμη μαρτυρία της συντήρησης των έργων από ειδικά κείμενα που ακολουθούν στον προκείμενο τόμο. Παρουσιάζεται επιλογή προσωπογραφιών, αναλύεται η ταυτότητα των προσώπων, σχολιάζεται το ύφος των έργων, ταυτίζονται οι καλλιτέχνες, για τους οποίους παρέχουμε βιοεργογραφικές πληροφορίες, τις οποίες αντλούμε από το τετράτομο *Λεξικό Ελλήνων Καλλιτεχνών* (επιστημονική επιμέλεια Ευγένιος Δ. Ματθιόπουλος, Αθήνα 1997-2000), εκτός εάν υπάρχει άλλη πηγή πληροφοριών, η οποία δηλώνεται σε παράπλευρη σημείωση.

Η μελέτη των έργων θέτει κρίσιμα, ενδογενή για τη φυσιογνωμία της Συλλογής, ζητήματα: πώς γίνονται οι εκάστοτε αναθέσεις προσωπογραφιών —ποιοι ζωγράφοι επιλέγονται, με ποια κριτήρια, πώς εργάζονται; αν εγκρίνονται από ειδικές επιτροπές τα έργα; ποιες είναι; πώς και πόσο διαφοροποιούνται κάθε φορά οι αμοιβές των καλλιτεχνών; γιατί εξέχοντες ζωγράφοι, όπως ο ευνοημένος και «από την οικονομική κατάσταση και από την κοινωνική θέση της οικογένειάς του»¹¹ Νικολής Χατζηκυριάκος-Γκίκας (1906-1994) ή ο άδικα στιγματισμένος ηθικά και

9. Βλ. τους Πίνακες, σ. 120-133.

10. Προσωπογραφίες από τη Συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών, κείμενο Χρύσανθος Α. Χρήστου, Αθήνα 1987, σ. 52, 54, 150.

11. Νίκου Χατζηκυριάκου, «Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας. Η καταξίωση ενός συντηρητικού», *Ο ελληνικός 20ός αιώνας - Τα πρόσωπα*, εφ. *Τα Νέα*, επιμέλεια-συντονισμός Βασίλης Παναγιωτόπουλος, 5 Φεβρουαρίου 2000 (αναδημ.: *Πρόσωπα του 20ού αιώνα - Έλληνες που σημάδεψαν τον 20ό αιώνα*, επιμέλεια-συντονισμός Βασίλης Παναγιωτόπουλος, Αθήνα 2000, σ. 557-562): του ίδιου, «Το θεσμικό πλαίσιο και η κοινωνική θέση του καλλιτέχνη: Η περίπτωση του Γκίκας», *Β' Συνέδριο Ιστορίας της Τέχνης: Προσεγγίσεις της καλλιτεχνικής δημιουργίας από την Αναγέννηση έως τις μέρες μας*, πρόλογος Νίκη Λοϊζίδη, επιμέλεια Νίκος Δασκαλοθανάσης, Αθήνα 2008, σ. 28, και 31-48.

κοινωνικά¹² Γιάννης Τσαρούχης (1910-1989), δεν κλήθηκαν να φιλοτεχνήσουν κάποια προσωπογραφία; Διαφωτιστικά στα θέματα αυτά έρχονται τα ποικίλα αρχειακά τεκμήρια, η ανάγκη προσέγγισης των οποίων είχε επισημανθεί από τον πρώτο μελετητή της Συλλογής,¹³ που, φευ, δεν τα είχε συμβουλευτεί. Τα τεκμήρια αυτά προσμετρώνται στην παρούσα έκδοση —σχετικό κείμενο έχει ενταχθεί στο βιβλίο.

Λίγα λόγια για το είδος της προσωπογραφίας βοηθούν στην κατανόησή του. Ορθά επισημαίνει ο John A. Gere, επιμελητής έκθεσης σχεδίων με προσωπογραφίες από τον 15ο έως τον 20ό αιώνα στο Βρετανικό Μουσείο το 1974, πως στην προσωπογραφία ο καλλιτέχνης ασχολείται με την προσωπικότητα του παραγγελιοδότη και καταπιάνεται με τον χαρακτηρισμό του.¹⁴ Γνωστή ως θεματική κατηγορία από την ύστερη κλασική και την ελληνιστική αρχαιότητα, αναπτύσσεται βαθύτερα στα ρωμαϊκά χρόνια, ολοκληρώνεται στη βυζαντινή τέχνη με εξατομικευμένες αποδόσεις αυτοκρατόρων, αξιωματούχων και αφιερωτών, για να φτάσει σε κορύφωση κατά την Αναγέννηση, και να εξακολουθήσει να ακμάζει εφεξής.¹⁵ Ο Γερμανός φιλόσοφος Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) γράφει στην *Αισθητική*¹⁶ του ότι την επιτυχημένη προσωπογραφία δεν τη χαρακτηρίζουν οι εξωτερικές ιδιαιτερότητες της μορφής και της έκφρασης, της φόρμας, η φυσική πλευρά της ύπαρξης (τριχοφυΐα, πόροι, ουλές, κηλίδες δέρματος), αλλά ο χαρακτήρας του υποκειμένου, οι πνευματικές δυνατότητές του, οι εγγενείς, εξατομικευμένες ιδιότητες που το διαφοροποιούν από το όμοιό του, και που κάνουν την προσωπογραφία να μοιάζει με το ατομικό περισσότερο από το ίδιο το πρόσωπο.

Δεν θα επεκταθούμε σε ανάλυση του θέματος της προσωπογραφίας στην Ιστορία της Τέχνης, αφού κάτι τέτοιο έχει γίνει σε τεχνοϊστορικές εγκυκλοπαίδειες,¹⁷ διδακτορικές διατριβές,¹⁸ καταλόγους εκθέσεων,¹⁹ καθώς και στον τόμο που έχει προηγηθεί για τα έργα της Συλλογής.²⁰ Άλλωστε, στον οικείο χώρο κάθε προσωπογραφίας που έχουμε επιλέξει για σχολιασμό θα προβούμε στα απαιτούμενα για την ερμηνεία της τεχντροπικά και εικονογραφικά σχόλια. Παρατηρούμε, ωστόσο, ότι στην ελληνική γλώσσα η αρχαιότερη μνεία της λέξης «προσωπογραφία» εντοπίζεται στον λόγιο Φραγκίσκο Σκούφο το 1681,²¹ ενώ μόλις τον 19ο αιώνα εμφανίζονται η λέξη «προσωπογράφημα» (1860), προτεινόμενη από τον φιλόλογο, δραματικό συγγραφέα Δημήτριο Ν. Βερναρδάκη²² (1834-1907) και η λέξη «προσωπογράφος» (1866), προτεινόμενη από τον λογοτέχνη Άγγελο Βλάχο²³ (1838-1920).

Έχει επισημανθεί η ανισότητα των έργων της Συλλογής,²⁴ που οφείλεται σε πολλούς παράγοντες: στον καλλιτέχνη και στον τρόπο εργασίας του (εάν ειδικεύεται στην προσωπογραφία, εάν είναι μέλος του διδακτικού προσωπικού του Σχολείου των Τεχνών, εάν έχει ζωγραφίσει τη μορφή του εκ του φυσικού ή όχι, αν πρόκειται για διεκπεραίωση με

12. Βλ. Γιάννης Τσαρούχης (1910-1989). *Ζωγραφική*, Αθήνα 1990, σ. 60, 62.

13. *Προσωπογραφίες από τη Συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών*, ό.π., σ. 32.

14. Λ. «portraiture», *The Dictionary of Art*, επιστημονική επιμέλεια Jane Turner, τ. 25, Νέα Υόρκη 1996, σ. 275 (Lane Campbell).

15. Βλ. και *Το Πορτρέτο στη Ζωγραφική. Συλλογή Αλέξη Κ. Μαραθανάκη*, κατάλογος έκθεσης, κείμενα Καθηγητής Στέλιος Αυδάκης, Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών Βούρου-Ευταξία, [Αθήνα 2005,] σ. 6.

16. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Αισθητική. Επιλογή κειμένων*, μετάφραση Ιάνης Λο Σκόκκο, Αθήνα κ.κ. [1970], σ. 109-110.

17. Λ. «Portraiture», *Encyclopedia of World Art*, τ. XI, Ρώμη 1958· Λονδίνο 1966 —εδώ παραπέμπουμε στην αναθεωρημένη έκδοση: Νέα Υόρκη - Τορόντο - Λονδίνο 1972, στ. 470-471, 483-502 (Tullio de Mauro, Luigi Grassi, Eugenio Battisti, Kurt Bauch).

18. Περιοριζόμαστε στη διδακτορική διατριβή του σήμερα καθηγητή Ιστορίας της Τέχνης της Δύσης στον Τομέα Ιστορίας της Τέχνης του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Αλκιβιάδη Γ. Χαλαραμπιδή (*Η ελληνική προσωπογραφία του δέκατου ένατου αιώνα*, Φιλοσοφική Σχολή Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 5-22).

19. Με πιο πρόσφατη την έκθεση *Citizens and Kings: Portraits in the Age of Revolution, 1760-1830*, Galleries nationales du Grand Palais, Παρίσι, 4 Οκτωβρίου 2006 - 9 Ιανουαρίου 2007, και Royal Academy of Arts, Λονδίνο, 3 Φεβρουαρίου - 20 Απριλίου 2007.

20. *Προσωπογραφίες από τη Συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών*, ό.π., σ. 14-23.

21. Στέφανου Α. Κουμανούδη, *Συναγωγή νέων λέξεων υπό των λογίων ηλαιοειδών από της Αλώσεως μέχρι των καθ' ημάς χρόνων*, προλεγόμενα Κ. Θ. Δημαρά, Αθήνα 1998, σ. 860.

22. Ό.π., σ. 859.

23. Ό.π., σ. 860.

24. *Προσωπογραφίες από τη Συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών*, ό.π., σ. 32.

ΕΠΙΧΡΕΩΝ & ΚΑΤΟΧΙΣΤΗΡΙΟΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΑΘΗΝΩΝ
ΓΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
ΓΡΑΦΕΙΟΝ ΤΗΣ ΣΥΓΚΛΗΤΟΥ

Τη. Αθήναι τ. 3. 1. 1939

ἑρὸς τὸν κ. Ζ. Παρθένου
Ζωγράφου, Καθηγητὴν τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς
Καλῶν Τεχνῶν

Ἀξιότιμε

Ἐνταῦθα

Ἀξιότιμε Κύριε Παρθένε,

Κατ' ἀπόφασιν τῆς Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου ἐ-
χομεν τὴν τιμὴν νὰ παρακαλέσωμεν ὑμᾶς, ὡς ἐκτελέσας τὴν
προσωπογραφίαν τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου
Θεόδωρου Σκούφου. Ὡς ἀμοιβή ὑμῶν ὁρίζεται ὑπὸ τῆς Πανεπι-
στημιακῆς Συγκλήτου τὸ ποσὸν τῶν δραχμ. 7.500, εἰς ὃ συμ-
περιλαμβάνεται καὶ ἡ ἀξία τοῦ πλαστοῦ τῆς εἰκόνης.

Ἐκί τούτοις παρακαλοῦμεν ὑμᾶς, ὡς εὐαρεστηθῆτε
νὰ γνωρίσετε ἡμῖν, ἂν ἀποδέχησθε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐργασίας
ταύτης.

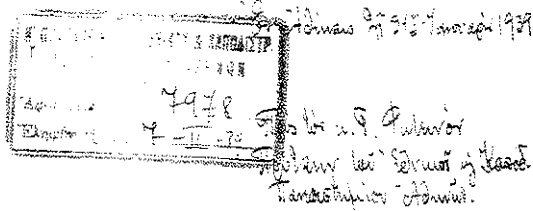
Μετὰ πόσης τιμῆς
Ὁ Πρύτανης

Ζωήνοκοίσις

Δ/οιν Οἰκονομικῶν.

(Γ. Θ. Φωτεινός)

Επιστολή του Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεωργίου
Φωτεινού προς τον ζωγράφο Κωστή Παρθένου (3.1.1939),
με την οποία του ανατίθεται η προσωπογραφία του καθηγητή
Θεόδωρου Σκούφου (Ιστορικό Αρχείο Πανεπιστημίου Αθηνών).

Ἐξῆς Κυριε Φωτεινε

Ἐκτελέσας διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ μὲν ἀειμνήστου διὰ
τὴν ἐκτέλεσιν εἰς τὴν 3.1.1939 καὶ εἰς τὴν
τὴν προσωπογραφίαν τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ τοῦ
Πανεπιστημίου Θεόδωρου Σκούφου, εἰς τὴν
ἐν τῇ ἀρχῇ διὰ τὴν μὲν ἀρετὴν καὶ
ἀναμνηστὴν εἶναι.

Ὁ Πρύτανης

Κιτταρθένης

Απάντηση του Κωστή Παρθένου προς τον Πρύτανη
του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεωργίου Φωτεινό (31.1.1939):
αρνεῖται την ανάθεση της προσωπογραφίας του Θ. Σκούφου
«λόγω ασχολιών» (Ιστορικό Αρχείο Πανεπιστημίου Αθηνών).

25. Ο Χρήστου (Προσωπογραφίες
ἀπὸ τὴν Συλλογὴν τοῦ Πανεπιστημίου
Αθηνῶν, ὁ.π., σ. 58, 76, σημ. 69, 160,
185) τὸν μετονομάζει Ἑξοφῶντα,
παρασυρόμενος προφανῶς
ἀπὸ τὸν κατὰ κανὸνα πρέχειρο
Φῶτο Γιοφύλλη,
στον ὁποῖον καὶ παραπέμπει
(ἱστορία τῆς νεοελληνικῆς τέχνης
[ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς, χαρακτικῆς,
ἀρχιτεκτονικῆς καὶ διακοσμητικῆς,
1821-1941, τ. Α', [Ἀθῆνα 1962],
σ. 210). Χαρακτηριστικὸ τῆς
ἐπιπολαιότητος τοῦ Γιοφύλλη
εἶναι ὅτι στὸν δεῦτερο τόμο
τοῦ παραπάνω βιβλίου του
[Ἀθῆνα 1963, σ. 369],
ονομάζει τὸν Φρυδᾶ σωστά: Ζ.

μικρὸ ἀντίτιμο, ἀν μεσολάβησαν συγγενεῖς ἢ ἀπόγονοι τοῦ ἀπεικονιζό-
μενου)· στὰ κριτήρια καὶ στὴν ἀνάμειξη τῶν παραγγελιοδοτῶν· στὶς
διαπροσωπικὲς σχέσεις υπαλλήλων τοῦ ἰδρύματος με καλλιτέχνες ἢ
καλλιτεχνῶν μεταξύ τους· στὴν ἐπιμονὴ λόγω τοῦ κύρους τοῦ ἰδρύμα-
τος κάποιων ἀπὸ τοὺς καλλιτέχνες ἢ τοὺς οἰκείους τοὺς νὰ ἀναλάβουν
μὴν, ὁποιαδήποτε, προσωπογραφία. Ὑπογραμμίζουμε τὴν ἐπιλογὴ
συγκεκριμένων καθηγητῶν πρὸς ἀπεικόνισιν... Σύμφωνα με τὰ παρα-
πάνω, δὲν θὰ πρέπει νὰ υποτιμηθεῖ ἡ συχνότης προσφυγῆς στὸν δοκι-
μασμένο στὸ εἶδος τῆς προσωπογραφίας ἤδη ἀπὸ τὸ 1850 Διονύσιο
Τσόκο (1820-1862) [37-41, 74]· στὸν προβεβλημένο καθηγητὴ τῆς
Ικνογραφίας καὶ τῆς Ζωγραφικῆς στὴ Σχολὴ τῶν Ευελπίδων Βύρωνα
Κοντόπουλο (1862-1941) [21, 44, 45, 53, 76]· στὸν Ευάγγελο Ἰωαννίδη
(1868-1942) [141], πού εἶχε φιλοτεχνήσει τὸ 1918 τὶς προσωπογραφίες
Χιωτῶν ἡρώων· στὸν πρωτόσχολο τοῦ Λύτρα, Ζέφυρο²⁵ Φρυδᾶ (π. 1875-
μετὰ τὸ 1921) [54]· στὸν Κώστα Ἡλιάδη (1903-1991) [4, 80, 81, 83, 85].

Τὴ φιλοτέχνηση μερικῶν προσωπογραφιῶν ἀναλαμβάνουν καὶ καθη-
γητὲς στὸ Σχολεῖο τῶν Τεχνῶν: οἱ Σπυρίδων Προσαλέντης (1830-1895)
[22, 42-43, 78], Νικηφόρος Λύτρας (1832-1904) [31, 47, 143], Γεώρ-
γιος Ἰακωβίδης (1853-1932) [4, 77, 78], Βικέντιος Μποκατσιάμπος
(1856-1932) [52], Γεώργιος Ροῖλδός (1867-1928) [79], Σπύρος Βικάτος
(1874-1960) [32, 62, 138], Παῦλος Μαθιόπουλος (1876-1956) [142]
Ἀνδρέας Γεωργιάδης (1892-1981) [32] —στὸν σιωπηλὸ Κωστὴ Παρθένου

(1878/79-1967) προτάθηκε προσωπογραφία, αλλά την αρνήθηκε! [16]²⁶

Μέσω άλλων σχέσεων, εξηγούνται αναθέσεις προσωπογραφιών της Συλλογής σε ζωγράφους: στον Λουκά Κρίνο (π. 1850-α' μισό 20ού αι.) [50], λόγω της συγγενείας του με τον καθηγητή της Φαρμακευτικής Σταμάτιο Κρίνο (1815-1886) ή με τον καθηγητή της Φαρμακευτικής Χημείας και Συνταγολογίας Γεώργιο Κρίνο (1850-1935): στην Όλγα Παπαδημάκη (1870/72-μετά το 1930), κόρη του αρκετά συχνά εμφανιζόμενου με παραγγελίες για προσωπογραφίες στη Συλλογή ζωγράφου Σπυρίδωνος Προσαλέντη· στον Σπύρο Βικάτο και λόγω καταγωγής [32, 62]· στην Φοίβη Κοντοπούλου (1886-μετά το 1963) [32],²⁷ αδελφή του Βύρωνος Κοντόπουλου· στον Δημήτριο Κοκότση (1894-1961), αδελφό καθηγητή στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και ευνοούμενο ζωγράφο του Ελευθέριου Βενιζέλου, πιθανόν και εξαιτίας της κρητικής καταγωγής του²⁸ στον Αχιλλέα Βαρβαρέσο (1897-1971) [4, 26, 81, 84], στενό συγγενή του καθηγητή της Πολιτικής Οικονομίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και υπουργού Οικονομικών Κυριάκου Βαρβαρέσου· στον Αντώνη Πολυκανδριώτη (1904-1990) [58], που τον υποστήριζε ο διευθυντής της Εθνικής Πινακοθήκης, καθηγητής της Σχολής Καλών Τεχνών και τεχνοκρίτης Ζαχαρίας Παπαντωνίου (1877-1940).²⁹

Διακεκριμένοι εικαστικοί καλλιτέχνες έχουν φιλοτεχνήσει μεμονωμένα έργα της συλλογής, όπως ο Γιάννης Μόραλης (1916) [60], ενώ ευάριθμοι ζωγράφοι έχουν προσωπογραφήσει μορφές της Συλλογής: ο αγιογράφος Όθων Γιαβόπουλος³⁰ (π. 1860-μετά το 1905) [74].³¹

Τη μερίδα του λέοντος στα έργα μονοπωλούν δύο ζωγράφοι, ο Σπυρίδων Προσαλέντης και ο Αντώνης Πολυκανδριώτης. Ως προς το φύλο των 90 καλλιτεχνών της Συλλογής, η πλειοψηφία είναι άνδρες: 12 γυναίκες έχουν φιλοτεχνήσει προσωπογραφίες—η Μαρία Σκούφου (δεκαετία 1860;-μετά το 1926), η Όλγα Παπαδημάκη, η Θάλεια Φλωρά Καραβία (1871-1960) [5, 27], η Φοίβη Κοντοπούλου [32], η Μαρία Αναγνωστοπούλου-Βρανίκα (π. 1890-1971), η Αγλαΐα Παπά (1904-1984), η Ερρικέτη Παπαϊωάννου-Βανδώρου (1906-μετά το 1963) [32], η Φαλίνα Σκυρού-Παπούλα (1908-1975) [100],³¹ η Άννα Φαραντάτου (1893-1979), η Μάρθα Σιμοπούλου (1916), η Ντιάνα Αντωνάκου (1922) και η Ηρώ Χατζηπαντωνίου-Λιόση (1926).

Οι ζωγράφοι είναι Έλληνες, με την εξαίρεση τριών: του ιταλικής καταγωγής Αύγουστου Πικαρέλλη (π. 1850-μετά το 1919) [25], που φιλοτέχνησε έξι ακαδημαϊκές προσωπογραφίες καθηγητών του Ρουμάνου Vasile Varga (1921), που έχει φιλοτεχνήσει την εξηρεσιονιστική προσωπογραφία του καθηγητή της Μέσης και Νεωτέρας Ελληνικής Φιλολογίας Νίκου Βέν (1883-1958)· και, τέλος, του Γάλλου Benoît Paré (1961) [63], ο οποίος φιλοτέχνησε το 1999 τη ρεαλιστική προσωπογραφία του καθηγητή της Μαιευτικής και Γυναικολογίας Διονύσιου Αραβαντινού (1930-1999).

Ολόκληρο τον 19ο αιώνα συνεχίζεται αδιάκοπα η αύξηση των προσωπογραφιών της Συλλογής. Στην Αίθουσα Τελετών τον Απρίλιο του 1876

26. Αντίθετα, στη Συλλογή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης βρίσκεται μία προσωπογραφία του ιδρυτή του, πολιτικού Αλέξανδρου Παπαναστασίου (1876-1936), έργο του Κωστή Παρθένη από το 1923-24. Παπαναστασίου και Παρθένης σχετιζόνταν από τη δεκαετία του 1910. Βλ. Μιλτιάδη Παπανικολάου, «Πορτρέτα του Αλέξανδρου Παπαναστασίου από τον Κωνσταντίνο Παρθένη», *Κωνσταντίνος Παρθένης (1878-1967)*, κατάλογος έκθεσης, Βαφοπούλειο Πνευματικό Κέντρο (ΙΘ' Δημήτρια, Δήμος Θεσσαλονίκης και Εθνική Πινακοθήκη-Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου), Θεσσαλονίκη 1984, σ. 28, 31-32, 34-35· Ευγένιου Δ. Ματθιόπουλου, *C. Parthenis. Η ζωή και το έργο του Κωστή Παρθένη*, [Αθήνα 2008,] σ. 68-69, 267, 422, αρ. 180.

27. Για την ζωγράφο Φοίβη Κοντοπούλου βλ. Δημήτριου Ι. Καλογερόπουλου, «Η Καλλιτεχνική Έκθεση του Συνδέσμου των Ελλήνων Καλλιτεχνών», περ. *Πινακοθήκη*, τχ. 194-195, Απρίλιος-Μάιος 1917, σ. 28· [του ίδιου,] «Γράμματα και Τέχνη», περ. *Πινακοθήκη*, ό.π., σ. 35.

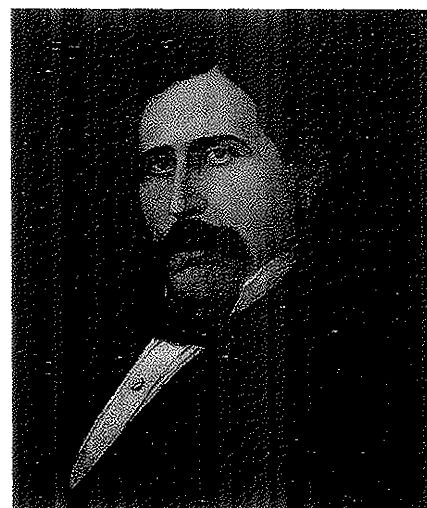
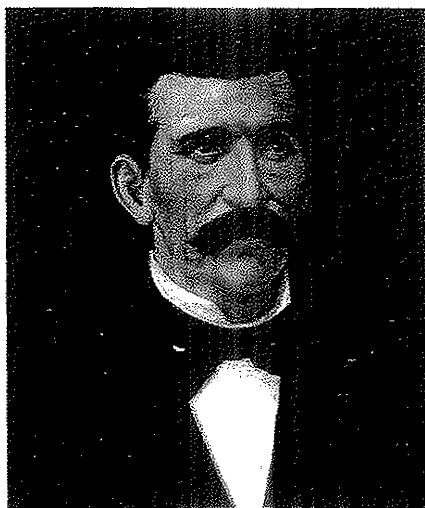
28. Προσωπογραφίες από τη Συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών, ό.π., σ. 34, 70, σημ. 25.

29. Πληροφορία που δίνει ο Χρήστος (ό.π., σ. 76, σημ. 63).
30. Ο Χρήστος (ό.π., σ. 46, 108) δεν διαβάζει την υπογραφή του στην προσωπογραφία της Αικατερίνης Μαντζούνη κάτω δεξιά. Ο Γιαβόπουλος είχε ιστορήσει τοιχογραφίες και εικόνες στην Κύπρο—το 1901 στον ναό του Αγίου Γεωργίου των Καπέδων, χωριού στα νότια της Λευκωσίας, στη Λόφου, στο Βουνί, στο Όμοδος, στην Αγία Νάπα της Λεμεσού και σε άλλους ναούς του νησιού—, πατέρας του προοδευτικού δερματολόγου Νίκου Γιαβόπουλου, νεανικού φίλου του σπουδαίου δημοσιογράφου, δοκιμιογράφου, μεταφραστή και θεατράνθρωπου Αιμίλιου Χουρμούζιου.

Βλ. <http://www.kapedes.org/church-es.html> (24/3/2009)· Πίτσας Γαλάζη, *Οδός Αιμίλιου Χουρμούζιου*, Αθήνα 2005, σ. 50, εικ. σ. 10, 11, 13.

31. Ο Χρήστος (ό.π., σ. 78, 204) διαβάζει *Πωλ. Σταύρου Παπούλα*.

Λεπτομέρειες προσωπογραφιών
που αναρτήθηκαν το 1883
στην Αίθουσα Τελετών
του Πανεπιστημίου Αθηνών:
Γεώργιου Δελφού,
Αντώνιος Βισάρης,
ελαιογραφία·
Νικόλαου Φαρμακίδη,
Κωνσταντίνος Πορφυρόπουλος,
ελαιογραφία.

32. Ιωάννου Χατζηιωάννου (επιμ.), *Πανελλήνιον Λεύκωμα Εθνικής Εκατονταετηρίδος, 1821-1921*, τ. Γ': *Επιστήμη*, [Αθήνα 1925,] σ. 27-28· Χρήστου Δ. Λάζου, *Ιστορία της Πανεπιστημιακής ή Φοιτητικής Φάλαγγας. Ιστορία της Πανεπιστημιακής Φάλαγγας. — Η εξέγερση των Φοιτητών στην Αθήνα το 1895. — Η κάθοδος και η δράση της Πανεπιστημιακής Φάλαγγας στην Κρητική Επανάσταση του 1896*, Αθήνα 1980· του ίδιου, «Ένοπλα φοιτητικά σώματα (1862-1897). Η περίπτωση της "Πανεπιστημιακής Φάλαγγας"», *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και Παιδεία. Ιστορική διάσταση και προοπτικές*, τ. Α', Αθήνα 1989, σ. 249-255· Γιώργου Γιάνναρη, *Φοιτητικά Κινήματα & Ελληνική Παιδεία*, τ. Α', [Αθήνα 1993,] σ. 225-241.

33. Κώστα Μπαρούτα, *Η εικαστική ζωή και η αισθητική παιδεία στην Αθήνα του 19ου αιώνα. Οι εκθέσεις Τέχνης, η Τεχνοκριτική, οι διαγωνισμοί, τα έντυπα τέχνης, οι έριδες των καλλιτεχνών και άλλα γεγονότα*, [Αθήνα 1990,] σ. 56.

34. Ό.π., σ. 58-59. Βλ. και Ιστορικού, «Ιστορικά σημειώματα: Ο οίκος Προσαλέντι», περ. *Ναυτική Ελλάς*, 31 Ιανουαρίου 1930, σ. 344.

35. Κώστα Μπαρούτα, ό.π., σ. 62.

36. *Δελτίον της Εστίας*, τχ. 346, 14 Αυγούστου 1883, σ. 2.

Βλ. και Αλκιβιάδη Γ. Χαλασπίδη, «Ο ζωγράφος Αριστείδης Οικονόμος. Συμβολή στη μελέτη της ζωής και του έργου του», *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τ. 16, 1977, σ. 408, σημ. 22.

37. Κώστα Μπαρούτα, ό.π., σ. 78.

έχουν αναρτηθεί προσωπογραφίες καθηγητών, όταν έρχεται να προστεθεί η προσωπογραφία του καθηγητή της Δογματικής, της Χριστιανικής Ηθικής και της Λειτουργικής Παναγιώτη Ρομπότη (1830-1875), Κοσμήτορα της Θεολογικής Σχολής και Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών (1874), υπολοχαγού το 1862 και λοχαγού το 1863 της Πανεπιστημιακής Φάλαγγας,³² κληρικού και πνευματικού της βασίλισσας Όλγας, στην οποία δίδαξε την ελληνική γλώσσα, έργο του Σπυρίδωνος Προσαλέντη [22].³³ Ο συγκεκριμένος ζωγράφος επαινείται από τον Τύπο το 1877 για την εργατικότητα του στις προσωπογραφίες, οι οποίες βασίζονται σε φωτογραφίες.³⁴ Αποδοχή της επιτυχημένης δραστηριότητάς του στην προσωπογραφία συνιστά, εξάλλου, η ανάθεση από το Υπουργείο Στρατιωτικών στον ζωγράφο, έναν χρόνο αργότερα, το 1878, δέκα προσωπογραφιών αγωνιστών του 1821, οι οποίες θα έμπαιναν σε αίθουσα του υπουργείου,³⁵ προκειμένου να συμπληρωθούν εκείνες που είχε φιλοτεχνήσει ο Θεμιστοκλής Δράκος (1830-1885).

Πέντε χρόνια μετά, τον Αύγουστο του 1883, αναρτήθηκαν, με απόφαση της Πρυτανείας του Πανεπιστημίου Αθηνών, πρυτανεύοντος του καθηγητή της Γενικής Νοσολογίας, της Εγκυκλοπαιδείας και της Μεθοδολογίας της Ιατρικής Παναγιώτη Κυριακού (1835-1900), στην Αίθουσα Τελετών, οι προσωπογραφίες των καθηγητών της Ειδικής Νοσολογίας και Θεραπευτικής Διονύσιου Αιγινήτη (1818-1884) [77], της Ιστορίας της Φιλοσοφίας Περικλή Γρηγοριάδη (1848-1882) [23], της Ιατρικής Ιστορίας, των Ψυχικών Νοσημάτων και των Νοσημάτων των Παίδων Αντώνιου Βισάρη (1820-1882) [18], της Φιλοσοφίας Φραγκίσκου Ιωάννη Πυλαρινού (1802-1882) και Κωνσταντίνου Πορφυρόπουλου (1832-1877) [18] — έργα των ζωγράφων Αριστείδη Οικονόμου (1821-1887),³⁶ Γεώργιου Δελφού (π. 1830-μετά το 1882), Ιωάννη Δούκα (1843/44-1916) και Νικόλαου Φαρμακίδη (π. 1835-1903). Την απόφαση αυτή χαιρέτισε με θερμά λόγια ο ημερήσιος αθηναϊκός Τύπος.³⁷

Το 1897 εκτέθηκε στο πιλοπωλείο Ζαργάνη και Ρακιτζή, στην οδό Σταδίου, η φιλοτεχνημένη από φωτογραφία προσωπογραφία του καθηγητή

της Οφθαλμιατρικής και Ωτιατρικής και Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών Ανδρέα Αναγνωστάκη (1826-1897), έργο του Βύρωνος Κοντόπουλου, το οποίο επίσης προοριζόταν για την Αίθουσα Τελετών [21].³⁸

Προσωπογραφίες από τη Συλλογή περιλήφθηκαν έως σήμερα σε τέσσερις εκθέσεις: το 1987, στην έκθεση ενθυμημάτων για τα εκατόν πενήντα χρόνια του Πανεπιστημίου Αθηνών, στο Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών³⁹ το 1993, σε έκθεση στο πλαίσιο τιμητικών εκδηλώσεων για τον Γάλλο συγγραφέα Ernest Renan, στο Μουσείο Βούρου-Ευταξία (Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών)· το 2008, στο Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, και το 2009, στο Μουσείο της Πόλεως των Αθηνών —δύο εκθέσεις της Συλλογής Χαρακτικών του Αντιπρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιωάννη Κ. Καράκωστα.

Η τεχνοϊστορική μελέτη των έργων στον παρόντα τόμο γίνεται με ανιούσα χρονολογική κλιμάκωση φιλοτέχνησής τους, κατά τις κατηγορίες που προαναφέραμε: τους καθηγητές των Σχολών, τους διδασκάλους του Γένους, τους ευεργέτες και δωρητές, τους πολιτικούς άνδρες. Έμφαση δίνεται στην ταυτότητα των απεικονιζόμενων προσώπων, στον ζωγράφο που φιλοτέχνησε την εκάστοτε προσωπογραφία, στα εικονογραφικά πρότυπα που είχε υπόψη του ή που ενδέχεται να υπόκεινται, στη σημερινή κατάσταση των έργων μετά από τη συντήρηση και την αποκατάσταση ζημιών.

Δεν έχει συνταχθεί ακόμα ενδελεχής εικονογραφημένη ιστορία όλων των Σχολών.⁴⁰ Για την ταύτιση προσώπων των παλαιότερων καθηγητών προσφύγαμε στις φωτογραφίες τους, που δημοσιεύονται στο *Χρονικόν της πρώτης πεντηκονταετίας του Ελληνικού Πανεπιστημίου* (Αθήνα 1889), το οποίο διαφρόντισε ο καθηγητής της Ελληνικής Φιλολογίας Ιωάννης Πανταζίδης. Ασπρόμαυρες εικόνες προσωπογραφιών αναδημοσιεύουμε από τον τόμο *Εκατονταετηρίς, 1837-1937*, επετειακή έκδοση του Πανεπιστημίου Αθηνών (1937). Πληροφορίες για το παλαιότερο διδακτικό προσωπικό του Πανεπιστημίου Αθηνών αντλήθηκαν από τα εξής κείμενα: του γραμματέα του Πανεπιστημίου Δημήτριου Δημητριάδη (*Απάνθισμα βιογραφικών των από της συστάσεως του ελληνικού Πανεπιστημίου εκλιπόντων τον βίον καθηγητών αυτού, 1837-1916*, Αθήνα 1916)· του γραμματέα του Πανεπιστημίου Αριστείδη Σκαρπαλέζου (*Από την ιστορίαν του Πανεπιστημίου Αθηνών* [Ιστορικά κείμενα και ιστορικά στοιχεία, Αθήνα 1964]· του δρ ιστορικού Κώστα Λάππα («Το διδακτικό προσωπικό του Πανεπιστημίου Αθηνών τον ΙΘ΄ αιώνα», *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και Παιδεία. Ιστορική διάσταση και προοπτικές*, Πρακτικά διεθνούς συμποσίου, τ. Α΄, Αθήνα 1989, σ. 137-147)· του πανεπιστημιακού καθηγητή Παναγιώτη Κιμουρτζή, *Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1837-1860. Οι πρώτες γενεές των διδασκόντων* (ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 2τ., Αθήνα 2001). Για τους ευεργέτες του Πανεπιστημίου Αθηνών χρήσιμα παραμένουν το βιβλίο του Δ. Δημητριάδη *Οι ευεργέται των Πανεπιστημίων. Βιογραφικών απάνθισμα μετά εικόνων* (Αθήνα 1921) και η έκδοση *Ευεργέτες και δωρητές του Πανεπιστημίου Αθηνών*, έρευνα-σύνταξη Ανδρέα Αντωνόπουλου-Χαρίκλειας Μπαλή (τ. Α΄: 1837-1944, Αθήνα 2003· τ. Β΄: 1945-1982, Αθήνα 2007).

38. Ό.π., σ. 142.

39. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1837-1987. Εκατόν πενήντα χρόνια. Κατάλογος έκθεσης ενθυμημάτων, Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα 1987.

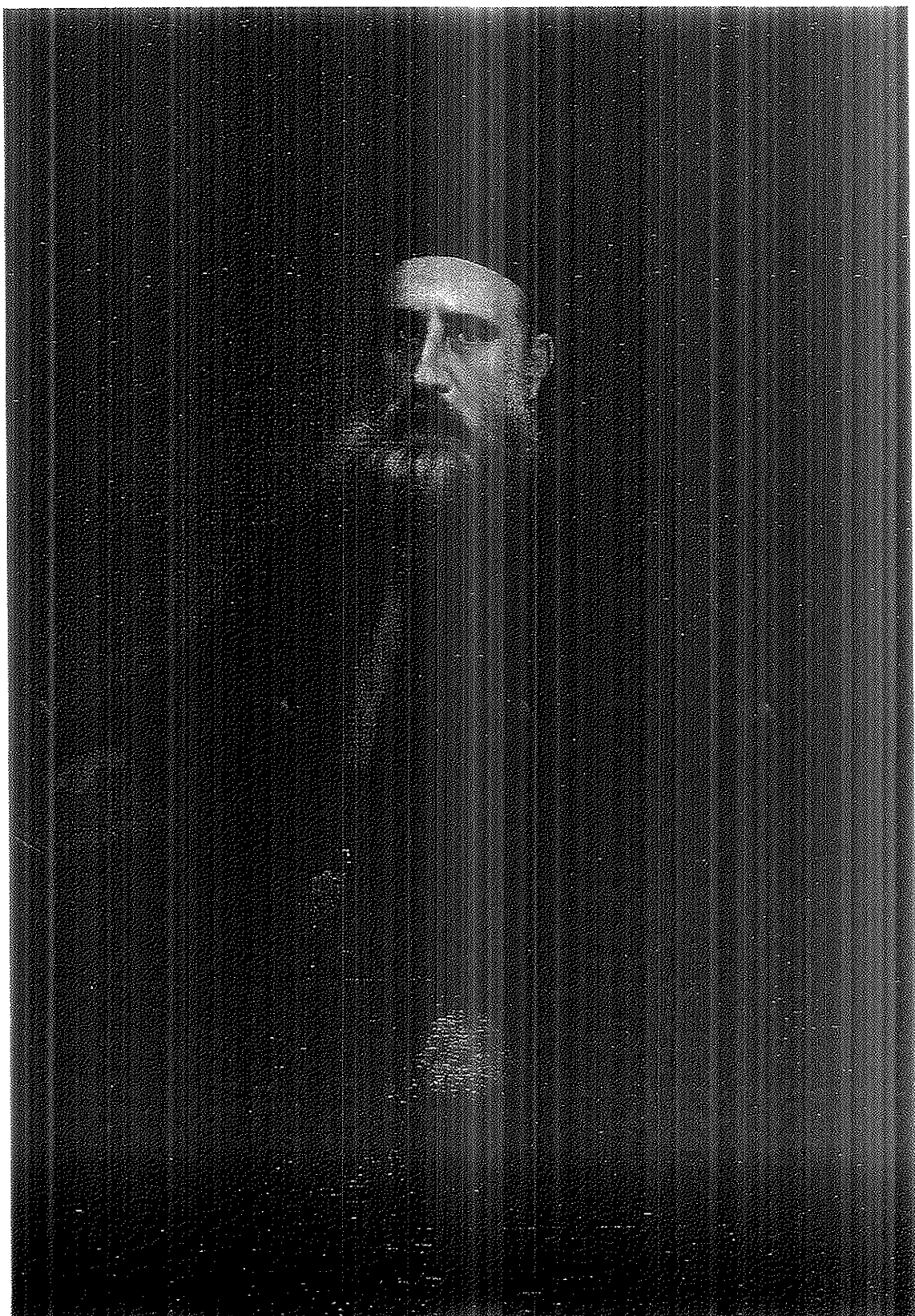
40. Πρωτόλεια καταγραφή της ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών με απεικονίσεις καθηγητών επιχειρεί ο διδάκτωρ Νομικής και Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Ιωάννης Χρ. Χατζηιωάννου στον τρίτο τόμο (*Επιστήμαι*) της σειράς του *Πανελλήνιον Λεύκωμα Εθνικής Εκατονταετηρίδος. Η Χρυσή Βίβλος του Ελληνισμού* ([Αθήνα 1925,] σ. 13-48, 89-92, 199-201). Έχει γραφτεί η ιστορία τριών Σχολών του Πανεπιστημίου Αθηνών, με την αφορμή της εκατονταετηρίδας του (1837-1937): της Θεολογικής από τον καθηγητή Δημήτριο Μπαλάνο (1877-1959) το 1937· της Ιατρικής από τον καθηγητή Αριστοτέλη Κούζη (1875-1961) το 1939· των Θετικών Επιστημών από τον καθηγητή Μιχαήλ Στεφανίδη (1868-1957) το 1948 και το 1952 —σε στάδιο προεκτυπωτικό βρίσκεται και της Νομικής. Στο διδακτικό προσωπικό της Ιατρικής έχει αφιερώσει μονογραφίες ο ομότιμος καθηγητής Σπυρίδων Μαρκέτος (1931) από το 2000, και δύο ημερολόγια ο επίκουρος καθηγητής Ιωάννης Τυπάλδος-Λασκαράτος (1947-2003) το 1999 και το 2000. Με την ιστορία Σχολών και καθηγητών του Πανεπιστημίου Αθηνών έχει ασχοληθεί ο καθηγητής στο Τμήμα Ιταλικής και Ισπανικής Γλώσσας και Φιλολογίας Γεράσιμος Ζώρας (1959) σε άρθρα του στην εφ. *Το Καποδιστριακό* από το 2002.

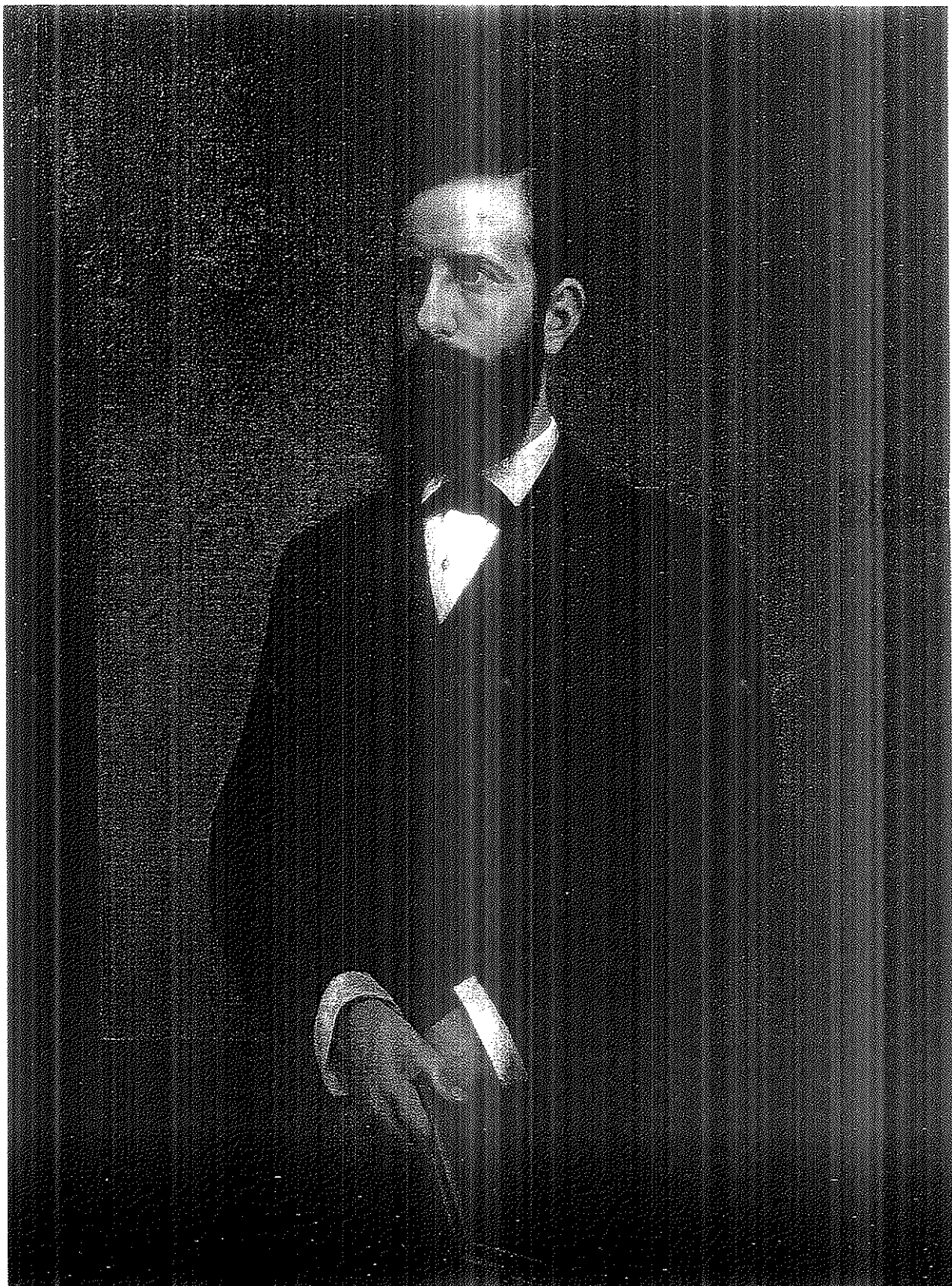
Αγνώστου, Γκίκας Δοκός, ελαιογραφία.

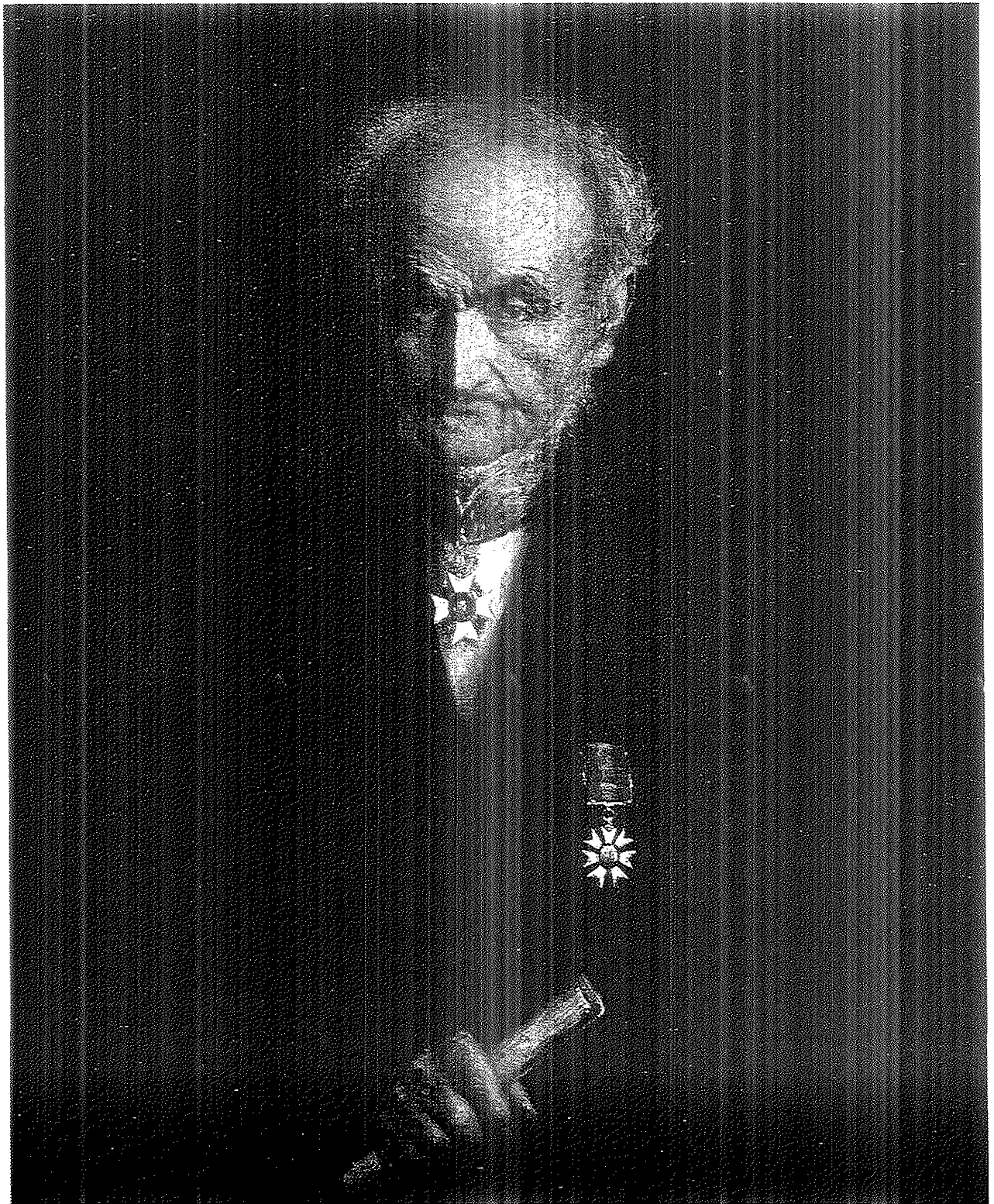
Βύρωνος Κοντόπουλου, *Ανδρέας Αναγνωστάκης*, 1897, ελαιογραφία.

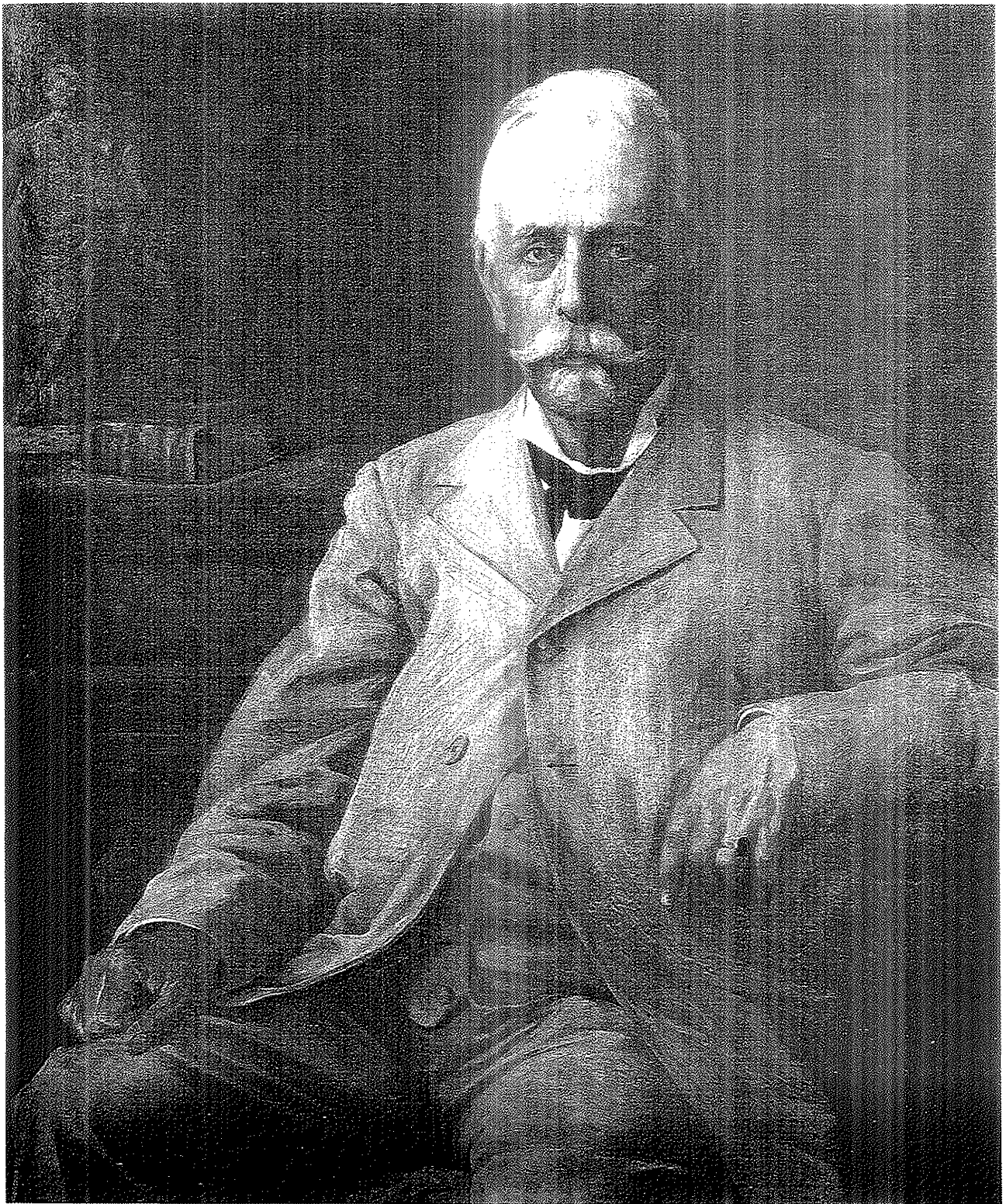
Σπυρίδωνος Προσαλέντη, Παναγιώτης Ρομπότης, 1876, ελαιογραφία.

Αριστέϊδη Οικονόμου, *Περικλής Γρηγοριάδης*, 1883, ελαιογραφία.

Ιωάννη Δούκα, Κωνσταντίνος Ασώπιος, 1871, ελαιογραφία.

Αύγουστου Πικαρέλλη, Αθανάσιος Ρουσόπουλος, ελαιογραφία.

Αχιλλέως Βαρβαρέσου, Κωνσταντίνος Δεμερτζής, ελαιογραφία.

Θάλειας Φλωρά Καραβία, Έλλη Κρίστη-Νικολετοπούλου, ελαιογραφία.

Καθηγητές Σχολών

Το κύριο μέρος της Συλλογής το καταλαμβάνουν, όπως είναι φυσικό, οι προσωπογραφίες καθηγητών των Σχολών του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η παλαιότερη ακριβώς χρονολογημένη προσωπογραφία, το 1851, είναι εκείνη του καθηγητή της Ανατομίας και Φυσιολογίας Δημήτριου Μαυροκορδάτου (1810-1839), έργο του Διονύσιου Τσόκου [37]. Ο άνδρας παρουσιάζεται καθισμένος σε βαρύτιμη δερμάτινη πολυθρόνα, με γυαλιά και επίσημη ενδυμασία, σε ελαφριά στροφή τριών τετάρτων προς τα δεξιά, με το αριστερό χέρι του να ακουμπά βιβλίο —αναφορά στα συγγράμματα και στη διδασκαλία του—, ενώ με το δεξί στηρίζει το κεφάλι του, ως σκεπτόμενος. Δίπλα του, δεξιά, φαίνεται ένας κίονας, αναφορά στο κλασικό ιστορικό παρελθόν. Η στάση της μορφής είναι τέτοια ώστε να αντιμετωπίζεται η ακαμψία της καθετότητας. Το έργο πρέπει να έχει ζωγραφιστεί στη Ζάκυνθο, τόπο καταγωγής του ζωγράφου. Ο Τσόκος στάθηκε ο παραγωγικότερος προσωπογράφος του 19ου αιώνα.⁴¹ Επιδόθηκε στην ανδρική προσωπογραφία, στην οποία απέδειξε ικανότητα στο σχέδιο και στη χρήση κοινών τόπων —το φωτεινό φόντο, το γραφείο με το βιβλίο και τη δύναμη των ματιών, στοιχεία που εμφανίζονται στο έργο.⁴² Ο Τσόκος, παραλλάσσοντας τον τύπο της συγκεκριμένης προσωπογραφίας, βαθμιαία γίνεται πιο ρεαλιστής, επηρεασμένος ίσως από τον νατουραλισμό του Νικόλαου Κουτούζη (1741-1813) και του Νικόλαου Καντούνη (1768-1834), όπως φαίνεται στις προσωπογραφίες του καθηγητή της Ιατρικής Ιστορίας, της Γενικής Παθολογίας και της Θεραπείας Αναστάσιου [Γεωργιάδη] Λευκία (1773-1853), έργο του 1853 [38], του καθηγητή της Χειρουργικής Νικόλαου Πετσάλη (1815-1853), έργο του 1855 [40], και του καθηγητή της Ελληνικής Φιλολογίας Ιωάννη Βενθύλου (1804-1854), έργο και αυτό του 1855 [41].

Από τις πρωιμότερες προσωπογραφίες, μετά το 1857, πρέπει να θεωρηθεί η προσωπογραφία του πρώτου Πρύτανη (1837), καθηγητή της Ιστορίας Κωνσταντίνου Σχινά (1801-1857), έργο του Βασίλειου Σκόπα (π. 1820-μετά το 1883) [5, 39, 137].⁴³ Ο άνδρας απεικονίζεται όρθιος, σε ελαφριά στροφή τριών τετάρτων προς τα δεξιά, με το δεξί χέρι διπλωμένο στο στήθος κάτω από το επίσημο ένδυμα, ενώ το αριστερό πέφτει χαλαρό. Πίσω, στο δεύτερο επίπεδο, αριστερά της μορφής, διακρίνονται τρεις δερματόδετοι τόμοι, υπαινιγμός στο συγγραφικό και διδακτικό έργο του Σχινά.⁴⁴ Το ιδίωμα του έργου καθιερώνει τύπο ακαδημαϊκής ρεαλιστικής προσωπογραφίας, η οποία θα εδραιωθεί με τις επόμενες προσωπογραφίες της Συλλογής. Ο ζωγράφος, γόνος παλιάς αθηναϊκής οικογένειας με το κακόηχο επώνυμο Καρούμπας, πήρε το μετέπειτα επώνυμό του ως προσηγορικό παρωνύμιο από τον αρχαίο γλύπτη, καθώς διακρινόταν για τις ικανότητες και την αρχαιο-

41. Η άποψη είναι του Αλκιβιάδη Γ. Χαραλαμπίδη (*Η ελληνική προσωπογραφία του δέκατου ένατου αιώνα*, ό.π., σ. 40).

42. Επισημάνσεις του Αλκιβιάδη Γ. Χαραλαμπίδη (ό.π., σ. 47), τις οποίες ασπαζόμαστε, και εν προκειμένω επιβεβαιώνουμε.

43. Ο Χρήστου (ό.π., σ. 130) δεν διαβάζει την υπογραφή κάτω αριστερά και αποδίδει το έργο σε *Ανώνυμο*.

44. Για το συγγραφικό έργο του Κωνσταντίνου Δ. Σχινά βλ. Θανάση Χρήστου, *Κωνσταντίνος Δημητρίου Σχινάς (1801-1857). Η ζωή - Το έργο - Η εποχή του*, Αθήνα 1998, σ. 262-292. Βλ. και Κ. Θ. Δημαρά, «*Εν Αθήναις τη 3 Μαΐου 1837*». *Μελέτη ιστορική και φιλολογική*, Αθήνα 1987 [= *Σειρά Ιστορίας του Πανεπιστημίου*, 1].

λατρία του. Ανέλαβε την προσωπογραφία μάλλον ως καθηγητής της ικνογραφίας και της στοιχειώδους ζωγραφικής, που τις δίδαξε στο Σχολείο των Τεχνών από το 1865 έως το 1883.

Για τον βίο και την πολιτεία του ζωγράφου Γεώργιου Βαρούχα (π. 1850-1896),⁴⁵ ο οποίος έζησε τα περισσότερα χρόνια της ζωής του στην Ιταλία, δεν γνωρίζουμε πολλά. Δύο προσωπογραφίες του στη Συλλογή κινούνται στο πλαίσιο του ακαδημαϊκού ρεαλισμού: η προσωπογραφία του καθηγητή της Αρχαιολογίας Λουδοβίκου Ρος (1806-1859) [32], και η προσωπογραφία του καθηγητή της Εγκυκλοπαιδείας και της Μεθοδολογίας της Θεολογίας, της Εβραϊκής Αρχαιολογίας, της Εισαγωγής και της Ερμηνείας εις τας Αγίας Γραφάς, της Εκκλησιαστικής Ιστορίας και της Εκκλησιαστικής Γραμματολογίας Κωνσταντίνου Κοντογόνη (1812-1878), που φιλοτεχνήθηκε το 1878 [5].

Τον Μάρτιο του 1888 ο ζωγράφος Αλέξανδρος Καλ[λ]ούδης (1850/53-1923) είχε εκθέσει στο εργαστήριό του την προσωπογραφία του καθηγητή και Πρύτανη Παναγιώτη Κυριακού.⁴⁶

Τον Αύγουστο του 1893 ο Γεώργιος Νικιάδης (π. 1850-μετά το 1893) εξέθεσε στο κατάστημα Χουτοπούλου, στην οδό Σταδίου, την προσωπογραφία του εμβριθούς καθηγητή της Παθολογικής, της Γενικής Ανατομίας και της Φαρμακολογίας Θεόδωρου Αφεντούλη (1824-1893).⁴⁷ Η ακαδημαϊκή ρεαλιστική προσωπογραφία του καθηγητή στη Συλλογή έχει φιλοτεχνηθεί από τον Γεώργιο Χατζόπουλο (1859-1935), ο οποίος από το 1891 ήταν καθηγητής της Ικνογραφίας στη Σχολή των Ευελπίδων. Ο καθηγητής «τον λαιμόν του περιέδενε συχνάκις διά ποικιλοχρώμου περιλαιμίου»,⁴⁸ όπως φαίνεται και στη συγκεκριμένη προσωπογραφία [46]. Ο ίδιος ζωγράφος φιλοτέχνησε την προσωπογραφία του καθηγητή της Αρχαιολογίας Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή (1809-1892).

Το 1894 ο Νικηφόρος Λύτρας φιλοτέχνησε την προσωπογραφία του καθηγητή του Ρωμαϊκού Δικαίου, των Εισηγήσεων, του Κληρονομικού και του Αστικού Δικαίου Βασιλείου Οικονομίδη (1814-1894)⁴⁹ σε περισσότερες της μιας εκδοχές —η δεύτερη βρίσκεται στην κατοχή του Νίκου Πετσάλη-Διομήδη, απογόνου του Οικονομίδη. Η μορφή του νομοδιδασκάλου στέκεται όρθια, ελαφριά στραμμένη στα τρία τέταρτα δεξιά, με επίσημη ενδυμασία και καδένα. Ο Λύτρας επιλέγει ανοιχτόχρωμο βάθος, προκειμένου να εξαίρεται η αρχοντική φυσιογνωμία του καθηγητή. Διακρίνουμε τη ρεαλιστική απόδοση του προσώπου της μορφής, που δεν κρύβει την ηλικία [47]. Ο μαθητής του Λύτρα, Γεώργιος Ιακωβίδης αντέγραψε την προσωπογραφία του Β. Οικονομίδη το 1913, και το έργο του είναι αναρτημένο στην Αίθουσα Συνεδριάσεων της Ολομελείας του Αρείου Πάγου.⁵⁰ Ο Λύτρας έχει φιλοτεχνήσει τρεις ακόμα ρεαλιστικές προσωπογραφίες καθηγητών: του καθηγητή της Εγκυκλοπαιδείας της Θεολογίας της Ομιλητικής, της Συμβολικής και της Ιστορίας των Δογμάτων Αλέξανδρου Λυκούργου (1827-1875) [47],⁵¹ του καθηγητή της Υγιεινής και των Συφιλιδικών Νοσημάτων Σπυρίδωνος Μπαλάνου (1824-1881) [143], και του καθηγητή Ιωάννη Πανταζίδη (1827-1900) το 1901 από φωτογραφία [31].

45. Ο Χρήστου (ό.π., σ. 182) δεν διαβάζει την υπογραφή του στο λευκό χαρτί πάνω στο τραπέζι δεξιά της μορφής. Αποδίδει, από παρανόληση, το έργο στον ανύπαρκτο ζωγράφο Ράμα.

46. Εφ. Εφημερίς, 19 Μαρτίου 1888. Βλ. και Γιάννη Μπόλη, *Οι καλλιτεχνικές εκθέσεις και το κοινό τους στην Αθήνα του 19ου αιώνα*, δακτυλογραφημένη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 477.

47. «Ο Θεόδωρος Αφεντούλης», εφ. Νέα Εφημερίς, 26 Αυγούστου 1893. Βλ. και Γιάννη Μπόλη, ό.π., σ. 481.

48. Ράμου Φιλύρα, «Το Πανεπιστήμιόν μας επί τη 75ετηρίδι - Ολόκληρος η ιστορία», περ. *Εικονογραφημένος Πarnaσσός*, 1 Απριλίου 1912.

49. Νίνας-Μαρίας Αθανάσογλου, *Ο ζωγράφος Νικηφόρος Λύτρας (1832-1904)*, δακτυλογραφημένη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Αθήνα 1976, σ. 115.

50. Όλγας Μεντζαφρού-Πολύζου, *Ιακωβίδης*, Αθήνα 1999, σ. 270, 355, αρ. 242.

51. Ο Χρήστου (ό.π., σ. 131) αποδίδει την προσωπογραφία στον Σπυρίδωνα Προσαλέντη, χωρίς να διαβάσει την υπογραφή του ζωγράφου κάτω δεξιά.

Φωτογραφία του Δημήτριου Σεμιτέλου, από την οποία φιλοτεχνήθηκε η διπλανή προσωπογραφία του (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. ΚΑ', [1933,] σ. 667).

Ιωάννη Δούκα, *Δημήτριος Σεμιτέλος*, 1899, ελαιογραφία.

Ο καθηγητής της Αστρονομίας Δημήτριος Κοκκίδης (1840-1896), που προσωπογραφία του, έργο του Βύρωνος Κοντόπουλου, υπάρχει στη Συλλογή, ήταν «μάλλον άσκημος, με ηρησμένα μάτια, με βλαμμένο χέρι —του έλειπαν, νομίζω, δάχτυλα και φορούσε πάντα ένα ειδικό μαύρο γάντι που το 'δενε με κορδόνι— κι όχι βέβαια κανένας μεγάλος αστρονόμος, αγαθότατος όμως, ευγενικότατος, σωστός άνθρωπος του κόσμου, εύγλωπτος, κι όταν γελούσε τόσο συμπαθητικά, φαινόταν κι ωραίος» [45].⁵²

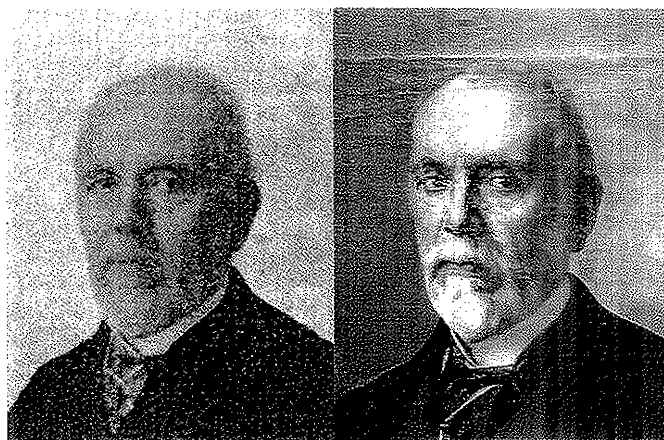
Μετά το 1897 χρονολογείται η προσωπογραφία του καθηγητή του Γαλλικού Δικαίου Μάρκου Ρενιέρη (1815-1897), έργο του Λουκά⁵³ Κρίνου [50]. Ο Ρενιέρης, ο οποίος δίδαξε έως το 1864, είναι και ευεργέτης του Πανεπιστημίου Αθηνών, αφού άφησε με διαθήκη του την πλούσια βιβλιοθήκη του στο ίδρυμα. Απεικονίζεται όρθιος και μετωπικός, σε ελαφριά στροφή προς τα αριστερά, με τα χέρια του σταυρωμένα στο στήθος πάνω από την επίσημη ενδυμασία του. Η γεροντική προσωπογραφία αναπτύσσεται επιβλητική και βαριά, σε πυραμιδοειδές σχήμα, με ρεαλιστικά φυσιογνωμικά γνωρίσματα. Ο ζωγράφος αντιπαραβάλλει έντονα το σκούρο χρώμα του ενδύματος με το ανοιχτό του βάθους. Μία ακόμα προσωπογραφία του Ρενιέρη, από τον Νικηφόρο Λύτρα, φιλοτεχνημένη το 1898, βρίσκεται στη Συλλογή της Εθνικής Τράπεζας, ενώ μικρών διαστάσεων σπουδή προσωπογραφίας του Ρενιέρη, από τον ίδιο ζωγράφο, έχει περιέλθει στην Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου το 1955 με το κληροδότημα του Αντώνιου Μπενάκη.⁵⁴

Το 1899 χρονολογείται η προσωπογραφία του καθηγητή της Ελληνικής Φιλολογίας Δημητρίου Σεμιτέλου (1828-1898), έργο του συμπατριώτη του, από την Ήπειρο, Ιωάννη Δούκα, δουλεμένο από φωτογραφία [30]. Ο Δούκας φιλοτέχνησε γύρω στο 1900 και την προσωπογραφία του καθηγητή της Καθαράς και Εφηρμοσμένης Μαθηματικής Βασίλειου Λάκωνος (1830-1900) [32]. Φοιτητής του Λάκωνος, ο λογοτέχνης Γρηγόριος Ξενόπουλος τον περιγράφει με τις εξής φράσεις: «Κατατομή κλασική, άσπρα γενάκια, άφθονα γκρίζα μαλλιά και μεγάλα

52. Γρηγόριου Ξενόπουλου, *Η ζωή μου σαν μυθιστόρημα. Αυτοβιογραφία*, [Αθήνα 1984,] σ. 174.

53. Ο Χρήστου (ό.π., σ. 60, 161) διαβάζει το όνομα του ζωγράφου αντί Λ[ουκάς] σαν Τ. και σημειώνει (σ. 76, σημ. 71): «Για τον Κρίνο δεν γνωρίζουμε τίποτα. Αποκλείεται να είναι ο Στέλιος Κρίνος, ο ακροατής του Γιάννη Μόραλη στη Σχολή Καλών Τεχνών, ο οποίος εξέθεσε έργα του το 1972 και το 1975». — Για τον ζωγράφο Λουκά Κρίνο βλ. Δημήτριου Ι. Καλογερόπουλου, «Η Καλλιτεχνική Έκθεση του Συνδέσμου των Ελλήνων Καλλιτεχνών», ό.π., σ. 28· [Δημήτριου Ι. Καλογερόπουλου,] «Γράμματα και Τέχναι», ό.π., σ. 35.

54. Έλληνες ζωγράφοι από τη Συλλογή της Εθνικής Τράπεζας, ό.π., σ. 264 (Γεωργία Μεταξά)· Νίνας-Μαρίας Αθανάσογλου, ό.π., σ. 278.

Φωτογραφία του Ιωάννη Πανταζίδη, από την οποία φιλοτεχνήθηκε η διπλανή προσωπογραφία του (*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. ΙΘ', [1932,] σ. 548).

Νικηφόρου Λύτρα, *Ιωάννης Πανταζίδης*, 1901, ελαιογραφία.

σταχτογάλαζα μάτια. Σεμνός, αυστηρός, αγέλαστος —δεν τον είδαμε ποτέ ούτε να χαμογελάσει, αισθανόμαστε όμως την πατρική του αγάπη. Μας δίδασκε με γαλήνη, απλότητα και σαφήνεια. Κανέναν δεν καταλαβαίναμε καλύτερα από το Λάκωνα. Χαρακτηριστικό του είναι κι η απέχθειά του και στις πιο συνηθισμένες εκδηλώσεις, π.χ.: τα χειροκροτήματα. Στο πρώτο μάθημα δοκιμάσαμε να τον χειροκροτήσουμε όπως τους άλλους καθηγητές. Μας έκοψε μ' ένα νεύμα, μ' ένα μορφασμό και με δυο λόγια: "Εδώ, όχι!"⁵⁵

Στον Ιωάννη Οικονόμου⁵⁶ (1860-1931), πρωτόσχολο και αγαπημένο μαθητή του Λύτρα, οφείλονται τρεις ακαδημαϊκές ρεαλιστικές προσωπογραφίες της Συλλογής, με χρονολογημένες ακριβώς, το 1900, δύο: αυτή του Δαμιανού Γεωργίου [48] και εκείνη του Παναγιώτη Κυριακού [49]. Ο Οικονόμου βαδίζει στα βήματα του δασκάλου του.

Το 1901 χρονολογείται η προσωπογραφία του καθηγητή της Χειρουργικής Παθολογίας Ιουλίου Γαλβάνη (1838-1901), που φιλοτέχνησε από φωτογραφία ο Βικέντιος Μποκατσιάμης [52]. Ο ζωγράφος, έχοντας έρθει από την Κέρκυρα στην Αθήνα το 1900, διορίζεται καθηγητής της Κοσμηματογραφίας στο Σχολείο των Καλών Τεχνών και «εις τον αριστοκρατικόν κύκλον χαίρει πολλών συμπαθειών».⁵⁷

Τρεις προσωπογραφίες ζωγράφισε ο Νικόλαος Αλεκτορίδης (1874-1909) —των καθηγητών της Λατινικής Φιλολογίας Στέφανου Κουμανούδη (1818-1899) [51], της Ειδικής Νοσολογίας Γεώργιου Καραμήτσα (1834-1904), έργο του 1904, και της Γενικής Παθολογίας, της Παθολογικής Ανατομικής και της Ειδικής Νοσολογίας Μιχαήλ Χατζημιχάλη (1835-1908), έργο του 1908 [32]. Πρόκειται για ακαδημαϊκές ρεαλιστικές απεικονίσεις. Η προσωπογραφία του Κουμανούδη στηρίζεται σε φωτογραφία.

Το 1907 έγινε από τον Α.[θανάσιο;] Παπαντωνίου η προσωπογραφία του καθηγητή της Γενικής Πειραματικής Χημείας Αναστάσιου Χρηστομάνου (1841-1906) [52], ιδρυτή του πανεπιστημιακού Χημείου (1883), στο οποίο άφησε βιβλία και όργανα της επιστήμης του.⁵⁸ «Ήταν

55. Γρηγόριου Ξενόπουλου, ό.π., σ. 176.

56. Ο Χρήστου (ό.π., σ. 48, 193) διαβάζει το όνομα του ζωγράφου Αρ. Οικονόμου. Όμως ο Αριστείδης Οικονόμος πεθαίνει το 1887, και ως εκ τούτου δεν μπορεί να έχει κάνει το 1900 έργο.

57. Περ. *Επετηρίς των Φιλοτέχνων*, 1901, σ. 19.

58. *Ευεργέτες και δωρητές του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τ. Α': 1837-1944, έρευνα-σύνταξη Ανδρέας Αντωνόπουλος - Χαρίκλεια Μπαλή, Αθήνα 2003, σ. 196.

Γεώργιου Βαρούκα,
Λουδοβίκος Ρος, ελαιογραφία.

Ιωάννη Δούκα,
Βασίλειος Λάκων, ελαιογραφία.

Νικόλαου Αλεκτορίδη,
Μιχαήλ Χατζημιχάλης, 1908, ελαιογραφία.

Γεώργιου Σαμαρτζή,
Σπυρίδων Βάσης, ελαιογραφία.

Σπύρου Βικάτου,
Ιωάννης Ζωκός, ελαιογραφία.

Ερρικέτης Παπαϊωάννου-Βανδώρου,
Νικόλαος Καλλικούνης, ελαιογραφία.

Φοίβης Κοντοπούλου,
Δημήτριος Παππούλιας, ελαιογραφία.

Νικόλαου Οθωναίου,
Κωνσταντίνος Μπισσόπουλος, ελαιογραφία.

Ανδρέα Γεωργιάδη του Κρητός,
Γεώργιος Παναγής, 1971, ελαιογραφία.

ωραίος άνθρωπος, επιβλητικός, αυστηρός, ευφραδής, γλαφυρός και ευφυολόγος. Με πόση λεπτότητα κι επιδεξιότητα έκανε τα πειράματά του! Ποτέ δε θυμούμαι να του απέτυχε κανένα, ούτε να έσπασε στα χέρια του κι ο λεπτότερος γυάλινος σωλήνας», θυμάται ο Ξενόπουλος.⁵⁹

Στο ίδιο πνεύμα, του ακαδημαϊκού ρεαλισμού, φιλοτέχνησε και ο Γεώργιος Σαμαρτζής (1868-1925) τρεις προσωπογραφίες καθηγητών, οι οποίες πρέπει να χρονολογηθούν κατά την εξαετία 1906-12: του καθηγητή της Λατινικής Φιλολογίας Σπυρίδωνος Βάση (1852-1912) [32], του καθηγητή του Ρωμαϊκού Δικαίου Νικόλαου Δημαρά (1856-1906), και του καθηγητή της Παθολογικής Ανατομικής και της Ιστολογίας Νικόλαου Πεζόπουλου (1859-1911).

Ο κομψός, κοσμικός, μέλος της Αθηναϊκής Λέσχης⁶⁰ Νικόλαος Οθωναίος (1877-1949) ανέλαβε τρεις προσωπογραφίες της Συλλογής: του καθηγητή της Φυσικής Ιστορίας Κωνσταντίνου Μητσόπουλου (1844-1911) [32], του καθηγητή της Πολιτικής Δικονομίας Νικόλαου Κυριακού-Διομήδους (1842-1903) και του καθηγητή της Ειδικής Νοσολογίας Γεώργιου Καραμήτσα [52]. Οι προσωπογραφίες, οι οποίες χρονολογούνται μετά το 1910, έχουν φιλοτεχνηθεί σύμφωνα με το ακαδημαϊκό ρεαλιστικό ιδίωμα —του Καραμήτσα από φωτογραφία.

Μετά το 1912 θα πρέπει να χρονολογηθεί η ακαδημαϊκή ρεαλιστική προσωπογραφία του καθηγητή της Πειραματικής Φυσιολογίας, της Συγκριτικής Ανατομίας και της Παθολογικής Κλινικής Ιωάννη Ζωχιού (1840-1912) [32], φιλοτεχνημένη από τον Σπύρο Βικάτο.

Στην ίδια δεκαετία, του 1910, θα πρέπει να χρονολογηθεί και η ρεαλιστική προσωπογραφία του καθηγητή της Ελληνικής Φιλολογίας Κωνσταντίνου Κόντου (1834-1909), έργο του Ζέφυρου Φρυδά, φιλοτεχνημένο από φωτογραφία [54].

Το 1916⁶¹ χρονολογείται η στιβαρή ρεαλιστική προσωπογραφία του καθηγητή της Ελληνικής Φιλολογίας Γεώργιου Μιστριώτη (1840-1916) [55] από τον Ευστάθιο Μπούκα⁶² (1870-1960), ο οποίος είναι μέλος της Εταιρείας Φιλοτέχνων το 1901.⁶³ Ο καθηγητής Μιστριώτης, ισχυρή προσωπικότητα, φανατικός υπέρμαχος της καθαρεύουσας, για την οποία υπεραμύνθηκε, αποδίδεται ελαφρά στα τρία τέταρτα προς τα δεξιά, σε βάθος γενικευτικά δουλεμένο. Συγχεόμενος συνήθως με τον επίσης φωτογράφο Γεώργιο Μπούκα-Βουγιούκα (Geo Boucas, 1879-1941),⁶⁴ ο Ευστάθιος είχε και αδελφό Γεώργιο, ομότεχνο. Φωτογράφος συνδικαλιστής, προσωπογράφος, ο Μπούκας, μέσω της φιλίας του με τον ζωγράφο Βασίλειο Χατζή (1870-1915) είχε σπουδάσει ζωγραφική στο Σχολείο των Τεχνών, ενώ εργαζόταν και ως καλλιγράφος στον Δήμο Αθηναίων. Συνήθιζε να επιχρωματίζει με λάδι φωτογραφίες, κάτι που δεν είναι άσχετο προς τις σπουδές, αλλά και με την εν γένει επίδοσή του στη ζωγραφική.⁶⁵

Ο Ανδρέας Γεωργιάδης ο Κρης έχει φιλοτεχνήσει εννέα προσωπογραφίες καθηγητών, με τρία χρονολογικά ορόσημα: το 1933, το 1966 και το 1971. Στα έργα αυτά αποδεικνύεται η ικανότητα του ζωγράφου στο σχέδιο και στη σχέση φωτός και χρωμάτων, απτή πιο πολύ σε προ-

59. Γρηγόριου Ξενόπουλου, ό.π., σ. 175.

60. Δημήτριου Καλλονά, *Σύγχρονοι Έλληνες ζωγράφοι και γλύπτες*, [Αθήνα 1943,] σ. 120.

61. Και όχι το 1918 (Χρήστου, ό.π., σ. 163).

62. Και όχι Μπούκη (Χρήστου, ό.π., σ. 60, 76, σημ. 72, 162, 163). Βλ. Άλκη Ξ. Ξανθάκη, «Ευστάθιος Μπούκας. Ο συνδικαλιστής φωτογράφος», περ. *Φωτογράφος*, τχ. 156, Δεκέμβριος 2006, σ. 46-48, 87· του ίδιου, *Η ιστορία της ελληνικής φωτογραφίας, 1839-1970*, Αθήνα 2008, σ. 290-291.

— Ο Μίλης Χ. Παρασκευαΐδης (*Συμβολή στην ιστορία των εικαστικών της Λέσβου. Δύο προπολεμικοί Λέσβιοι καλλιτέχνες*, Μυτιλήνη 1993, σ. 15, σημ. 1) αναφέρει ότι πέθανε στις ΗΠΑ το 1950. — Ο Χρήστου (ό.π., σ. 76, σημ. 72) σημειώνει: «Τίποτα δεν είναι γνωστό για τον Μπούκη. Ξέρουμε μόνο μια νεότερη ζωγράφο με το ίδιο επώνυμο [ενν. την Δώρα Μπούκη (1916-1981)]. Διερωτάται κανείς μήπως ήταν πατέρας ή γενικά κάποιος από την οικογένειά της». — Ο Χρήστου (ό.π., σ. 162) αποδίδει στον Μπούκη την προσωπογραφία του καθηγητή της Μαιευτικής και Γυναικολογίας Κωνσταντίνου Λούρου (1864-1957), διαβάζοντας (ό.π., σ. 60) το επώνυμο του ζωγράφου Κοσμετάτος και αναφέρει (ό.π., σ. 76, σημ. 73): «Για τον Κοσμετάτο δεν γνωρίζουμε τίποτα». Η προσωπογραφία του Λούρου φιλοτεχνήθηκε από τον Γεώργιο Κοσμαδόπουλο (1895-1967) το 1955.

63. Περ. *Επετηρίς Φιλοτέχνων*, ό.π., σ. 46.

64. Μίλη Χ. Παρασκευαΐδη, ό.π., σ. 4. Βλ. ακόμα περ. *Ηχώ της Αγίας Παρασκευής Λέσβου*, τχ. 60, Δεκέμβριος 1984, σ. 3· Μίλη Χ. Παρασκευαΐδη, «Γεώργιος Μπούκας - Geo Boucas. Ο ιδανικός φωτογράφος», εφ. *Τα Νέα*, 28 Δεκεμβρίου 1984· Άλκη Ξ. Ξανθάκη, ό.π., σ. 291-295.

— Οι ασπράμαυρες φωτογραφίες της *Εκατονταετηρίδος, 1837-1937* του Πανεπιστημίου Αθηνών έγιναν από τον Γεώργιο Μπούκα.

65. Άλκη Ξ. Ξανθάκη, «Ευστάθιος Μπούκας. Ο συνδικαλιστής φωτογράφος», ό.π., σ. 47.

Περικλή Βυζάντιου,
Χρήστος Τσούντας,
ελαιογραφία.

Χρίστου Λεφάκη, Χρήστος Τσούντας, 1935,
ελαιογραφία,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Μίμη Βιτσώρη,
Χρήστος Τσούντας, ελαιογραφία,
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

σωπογραφίες της περιόδου 1924-35,⁶⁶ όμως δεν μπορούμε να μην επισημάνουμε τη φωτογραφική ψυχρότητα στην απόδοση των φυσιογνωμιών —ενδεικτικές οι προσωπογραφίες του καθηγητή της Δημοσίας και Κοινωνικής Υγιεινής και της Μικροβιολογίας Κωνσταντίνου Μουτούση (1893-1964), έργο του 1966, και του καθηγητή της Ζωολογίας και της Γενικής Βιολογίας Γεωργίου Πανταζή (1906-1973), έργο του 1971 [32].

Την προσωπογραφία του καθηγητή της Δογματικής και της Χριστιανικής Ηθικής Χρήστου Ανδρούτσου (1869-1935) αποδίδει ακαδημαϊκά ρεαλιστικά ο Τρύφων Καζάκος (1895-1966) [58]. Το έργο θα πρέπει να χρονολογηθεί στη δεκαετία 1930, οπότε αποχώρησε από την υπηρεσία ο πληθωρικός, ανυποχώρητος στις επιστημονικές πεποιθήσεις του, δεινός χειριστής του λόγου, με απέραντη μνήμη και ικανή γλωσσομάθεια, φεύγοντας τότε από τη ζωή. Ο Ανδρούτσος είχε προκαλέσει αντιπάθειες για τις απόψεις του σε κύκλους συναδέλφων του ως προς θεολογικά ζητήματα της Ορθόδοξης Εκκλησίας και είχε επανειλημμένως κατηγορηθεί στην ιδιωτική ζωή του. Το έργο αντιγράφει οπωσδήποτε φωτογραφία.

Ανάλογη φωτογραφική αφετηρία υποφώσκει και στην προσωπογραφία του καθηγητή της Αρχαίας Τέχνης και της Επιγραφικής Χρήστου Τσούντα (1857-1934), που φιλοτέχνησε ο Περικλής Βυζάντιος (1893-1972) μάλλον γύρω στο 1934 [34]. Δύο ακόμα, πανομοιότυπες με την προσωπογραφία αυτή, σκληρότερες στα χαρακτηριστικά τους, απεικονίσεις του ακριβολόγου Τσούντα συναντάμε στις σύγχρονες προσωπογραφίες του από τον Χρίστο Λεφάκη (1906-1969), έργο του 1935 [34],⁶⁷ και από τον Μίμη Βιτσώρη (1902-1945),⁶⁸ έργο πριν από το 1939 [34]⁶⁹ —αμφότερες στη Συλλογή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.⁷⁰

Το 1939 δύο συμφοιτητές στην Ιατρική Σχολή, οι Ιωάννης Φρονιμόπουλος —δόκιμος ζωγράφος— και Ιωάννης Νικολακόπουλος, χορήγη-

66. Βλ. και Στέλιου Λυδάκη, *Ανδρέας Γεωργιάδης ο Κρης, 1892-1981*, [Αθήνα 1998,] σ. 74-83.

67. Μιλτιάδη Παπανικολάου, ό.π., σ. 40.

68. Ό.π., σ. 31, 32-33.

69. Ως terminus post quem για την προσωπογραφία πρέπει να θεωρηθεί το 1939, όταν, στον πανελλήνιο διαγωνισμό του ΑΠΘ για την εικόνα του Αγίου Δημητρίου, ο Βιτσώρης πήρε το πρώτο βραβείο. Βλ. Άγγελου Καλυβίτη, «Μίμης Βιτσώρης. Βιογραφικό σημείωμα», *Έκθεση Έργων Μίμη Βιτσώρη, 1902-1945*, Αίθουσα Παρνασσού, Αθήνα, Μάρτης 1957, χ.σ.

70. Μιλτιάδη Παπανικολάου, ό.π., σ. 79, 80.

σαν και δώρισαν την προσωπογραφία του καθηγητή τους στην Οφθαλμολογία Γεωργίου Κοσμετάτου-Φωκά (1876-1973), που επόπτευσε τις διδακτορικές διατριβές τους.⁷¹ Πρόκειται για σπάνια, όχι τη μοναδική όμως, περίπτωση ρητής έκφρασης ευγνωμοσύνης σε μεταλλική πινακίδα στην κορνίζα του έργου από φοιτητές προς καθηγητή. Η παραγγελία της ρεαλιστικής, προφανώς από φωτογραφία, προσωπογραφίας δόθηκε, όπως φαίνεται και από την υπογραφή, στο φωτογραφείο Ανδρέα Κοκκώνη (π. 1880-μετά το 1939),⁷² στην οδό Κοραή 10, κοντά στο Πανεπιστήμιο —απόδειξη ότι το ιδίωμα ορισμένων προσωπογραφιών της Συλλογής παραμένει πιστό στη φωτογραφική αντίληψη [56]. Άλλη προσωπογραφία του Κοσμετάτου-Φωκά φιλοτεχνήθηκε το 1947 από τον Σπύρο Βικάτο και βρίσκεται στο Οφθαλμιατρείο Αθηνών.⁷³

Γύρω στο 1948 θα πρέπει να χρονολογηθεί η γεμάτη πνευματικότητα, αθησαύριστη προσωπογραφία του καθηγητή της Ειδικής Νοσολογίας και της Προπαιδευτικής Αναστάσιου Αραβαντινού (1879-1948) από τον Θεόφραστο Τριανταφυλλίδη (1881-1955),⁷⁴ με βάση φωτογραφία [59].

Το 1949 χρονολογείται η ολόσωμη προσωπογραφία του καθηγητή της Μαιευτικής και της Γυναικολογίας Νικόλαου Λούρου (1898-1986), που φιλοτέχνησε ο Γιάννης Μόραλης [60].⁷⁵ Η μορφή του πρωτοπόρου δημοτικιστή γιατρού, γιου του σπουδαίου, επίσης καθηγητή της ίδιας ειδικότητας και Πρύτανη Κωνσταντίνου Λούρου, απεικονίζεται καθισμένη, με τη λευκή χειρουργική ενδυμασία, στα τρία τέταρτα αριστερά, προφανώς στο λιτό ιατρείο του, να κρατάει στο δεξί χέρι του τα γυαλιά του και το αριστερό να το ακουμπάει πάνω σε βιβλίο που έχει αφήσει σε τραπέζι αριστερά του. Πίσω του φαίνεται πίνακας, μάλλον του ίδιου ζωγράφου, με θέμα γυναικείο γυμνό —αναφορά και στη σχέση του Λούρου με τη γυναίκα. Την άνεση στη στάση του προδίδει το ένα πόδι πάνω στο άλλο. Ο Μόραλης, με δοκιμασμένη εμπειρία στο απαιτητικό είδος της προσωπογραφίας τη δεκαετία αυτή,⁷⁶ έχει κατορθώσει να συλλάβει ρεαλιστικά τη φυσιογνωμία του γιατρού, την αυστηρότητα και το πνευματώδες του χαρακτήρα του, την προσήλωση στο λειτούργημά του.

Μετά το 1953 πρέπει να φιλοτεχνήθηκε η ιμπρεσιονιστικής χρωματικότητας προσωπογραφία της πρώτης χρονολογικά υφηγήτριας του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου στη Νομική Σχολή (1953) Έλλης Κρίσπη-Νικολετοπούλου (1918-1974), έργο της Θάλειας Φλωρά Καραβία [27].⁷⁷ Η ζωγράφος είχε ήδη δείξει προσωπογραφίες γυναικών —την αυτοπροσωπογραφία της και την προσωπογραφία της κυρίας Ε.Β.— στην αναδρομική έκθεσή της το 1949 στο Ζάππειο.⁷⁸ Ο Ευάγγελος Παπανούτσος γράφει για τις προσωπογραφίες της ζωγράφου: «Ήξερε ν' αδράχνει τα χαρακτηριστικά και να τ' αποτυπώνει με διακριτική ποίηση πάντοτε».⁷⁹

Η προσωπογραφία του καθηγητή της Βιολογίας και Πρύτανη Θρασύβουλου Βλησίδη (1886-1964) θα πρέπει να χρονολογηθεί μεταπολεμικά, ίσως μετά το 1964 [57]. Έργο του άξιου αγιογράφου και δημιουργού ζωγραφικών γιγαντοαφισών Στέφανου Αλμαλιώτη (1910-1987), που επιδόθηκε στο είδος της προσωπογραφίας, αποδίδει ρεαλιστικά τη μορφή.

71. Ο Ι. Ν. Φρονιμόπουλος εκπόνησε την επί διδακτορία διατριβή του *(Η χοιραδική κερατοειδεπιεφυκίτις και αι προς αυτήν σχέσεις της Α υποβιταμίνωσης, Αθήνα 1939)* ως βοηθός του Κοσμετάτου-Φωκά και ο Ι. Δ. Νικολακόπουλος την επί υφηγεσία διατριβή του *(Η εγχείρησις της ασκωρρινοσταμίας εν τη θεραπεία της πυώδους δακρυοκυστίτιδος, Αθήνα 1940)* ως επιμελητής της Οφθαλμολογικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, που τη διηύθυνε ο Κοσμετάτος-Φωκάς.
72. Άλκη Ξ. Ξανθάκη, «Οι Έλληνες φωτογράφοι της Σμύρνης», περ. *Ορίζων*, τχ. 22, Ιούλιος 1994, σ. 62. — Το 1939 διατηρεί ακόμα το φωτογραφείο του στην οδό Κοραή 10. Βλ. *Εμπορικός & Βιομηχανικός Οδηγός Αθηνών-Πειραιώς-Προαστείων Ιγγλέση 1939*, Αθήνα 1939, σ. 420. Βλ. και Άλκη Ξ. Ξανθάκη, *ό.π.*, σ. 341.

73. Προσωπογραφίες από τη Συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών, *ό.π.*, σ. 147 (απεικόνιση).

74. Το έργο δεν περιλαμβάνεται στη μελέτη του Αντώνη Κωτίδη *(Θεόφραστος Τριανταφυλλίδης. Ένα άλλο Τριάντα στη ζωγραφική, Θεσσαλονίκη 2002)*.

75. Γιάννης Μόραλης, σύνθεση - επιμέλεια Βασίλης Φωτόπουλος, εισαγωγικό κείμενο Δημήτρης Παπαστάμος, κείμενα Οδυσσέας Ελύτης, κ.ά., Αθήνα 1988, σ. 310, εικ. 321.

76. *Ο.π.*, σ. 34, 39, 44-45.

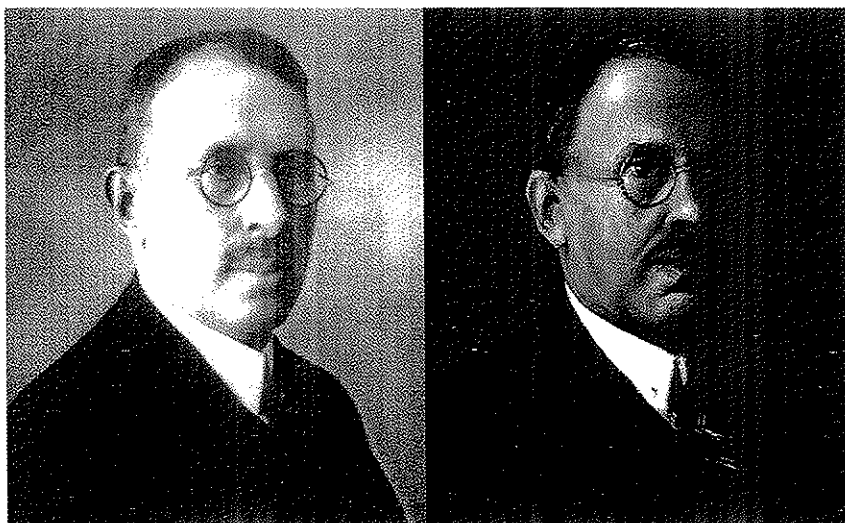
77. Δέσποινα Μ. Τσούργιαννη, *Θάλεια Φλωρά Καραβία*, Αθήνα 2005, σ. 161 (υποστηρίζεται το 1950 ως έτος φιλοτέχνησης της προσωπογραφίας).

78. *Ο.π.*, σ. 118.

79. Ε. Π. Παπανούτσου, «Θάλεια Φλωρά-Καραβία», περ. *Νέα Εστία*, τχ. 782, 1 Φεβρουαρίου 1960, σ. 195.

Η φωτογραφία του Κωνσταντίνου Άμαντου από τον Αντώνιο Μπακά (Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη Χίου «Κοραΐς») υπήρξε το πρότυπο για την προσωπογραφία.

Τάσου Χώνια,
Κωνσταντίνος Άμαντος, 2003,
ελαιογραφία.

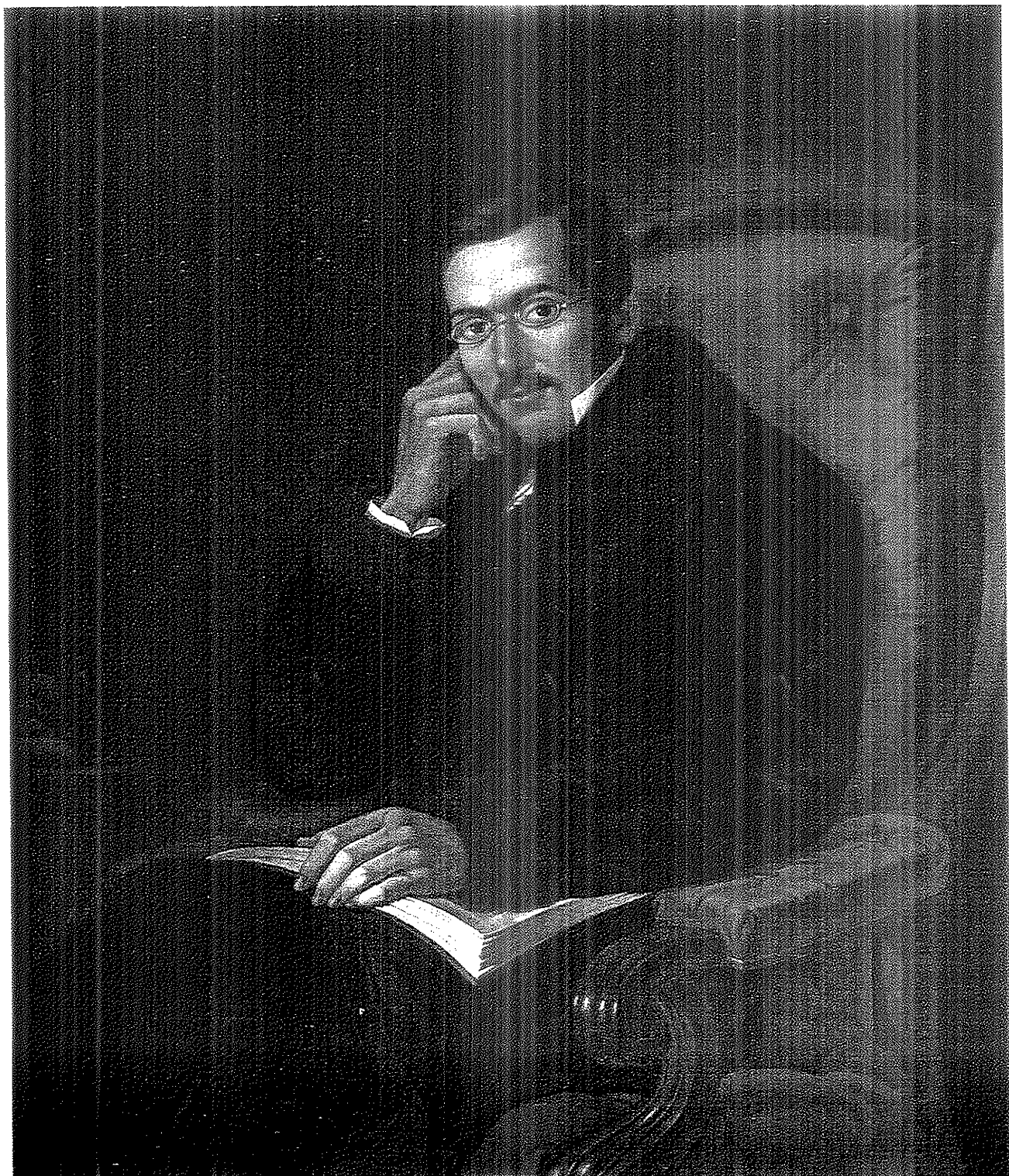
Ο Αλμαλιώτης είχε δείξει από τα σπουδαστικά χρόνια του την έφεση που είχε προς την προσωπογραφία, τιμώμενος με όλα τα βραβεία.⁸⁰

Μέσα στη δεκαετία του 1970 έχει φιλοτεκνηθεί η ακαδημαϊκή ρεαλιστική προσωπογραφία του καθηγητή της Οφθαλμολογίας Ιωάννη Χαραμή (1904-1978) από τον Γεώργιο Συρίγο (1906-1989) [61].⁸¹ Ο καθηγητής αποδίδεται μάλλον από φωτογραφία μετωπικός, με την πανεπιστημιακή τήβεννο, το μετάλλιο και τα διάσημα, ανέκφραστος σχεδόν, σαν ακινητοποιημένος. Το αποτέλεσμα είναι τελείως ψυχρό, όπως βγαίνει και από τα βαριά, σκούρα χρώματα. Με ένα τέτοιο έργο δεν δηλώνεται, βέβαια, η προσέγγιση του γιατρού στον πάσχοντα άνθρωπο, αλλά η αποστασιοποίησή του από τον δοκιμαζόμενο ασθενή του.

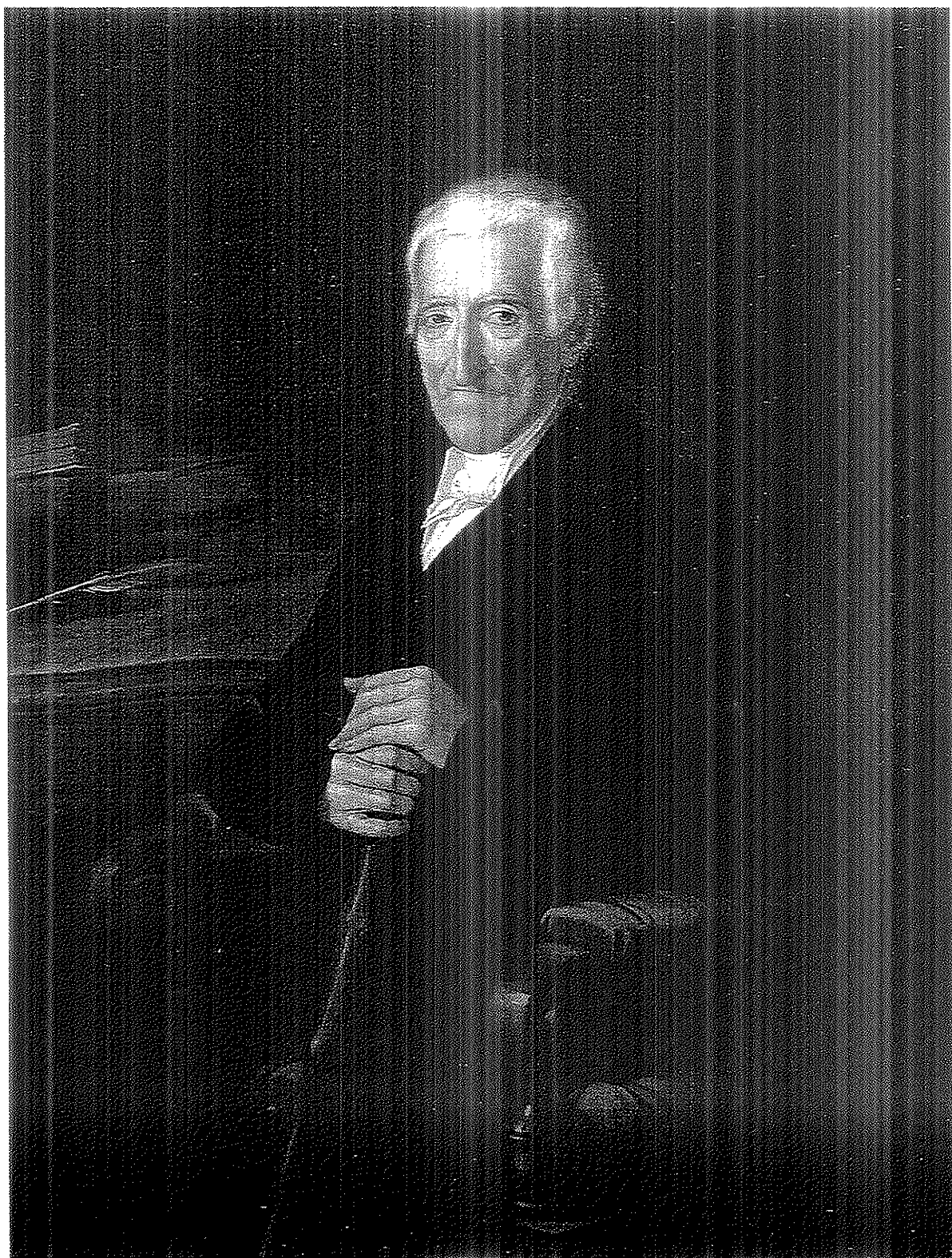
Οι πιο πρόσφατες προσωπογραφίες της Συλλογής δημιουργήθηκαν από ζωγράφους νεότερους —όπως ο Παύλος Σάμιος (1948), που φιλοτέχνησε την προσωπογραφία του καθηγητή της Μαιευτικής και Γυναικολογίας Διονύσιου Κασκαρέλη (1915-1994), η οποία βρίσκεται στο Νοσοκομείο «Αλεξάνδρα»— αλλά και σύγχρονους —όπως ο Τάσος Χώνιας (1974)—, στις αρχές του 21ου αιώνα, ως αναθέσεις. Κοινή αφετηρία των έργων αυτών, η φωτογραφία, που αδυνατίζει τις απεικονίσεις των προσώπων τους. Η προσωπογραφία του καθηγητή της Βυζαντινής Ιστορίας Κωνσταντίνου Άμαντου (1874-1960), έργο του Τ. Χώνια, το 2003 [36], αντιγράφει —όπως και η προσωπογραφία της Δημόσιας Κεντρικής Ιστορικής Βιβλιοθήκης Χίου «Κοραΐς», έργο του Γεώργιου Παναγιωτάκη (1900-1995)— φωτογραφία του Άμαντου σε νεανική ηλικία, που τραβήχτηκε στην πατρίδα του, τη Χίο, από τον ντόπιο φωτογράφο Αντώνιο Μπακά (1879-1950) [36]. Η προσωπογραφία του προβεβλημένου μέσα στη δεκαετία του 1970-80, λόγω των σεισμών στην Αθήνα, καθηγητή της Σεισμολογίας Ιωάννη Δρακόπουλου (1937-1999), έργο του Πέτρου Καραβέβα (1963), το 2003 [63], στηρίζεται σε «ζωντανή» φωτογραφία του σεισμολόγου, στη μνήμη του οποίου πήρε το όνομά του εξοπλισμένο αμφιθέατρο στο κεντρικό κτήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών.

80. Νίκου Αλεξίου, *Αναφορά στην Τέχνη. Τεχνοκριτικά*, Αθήνα 1993, σ. 166.

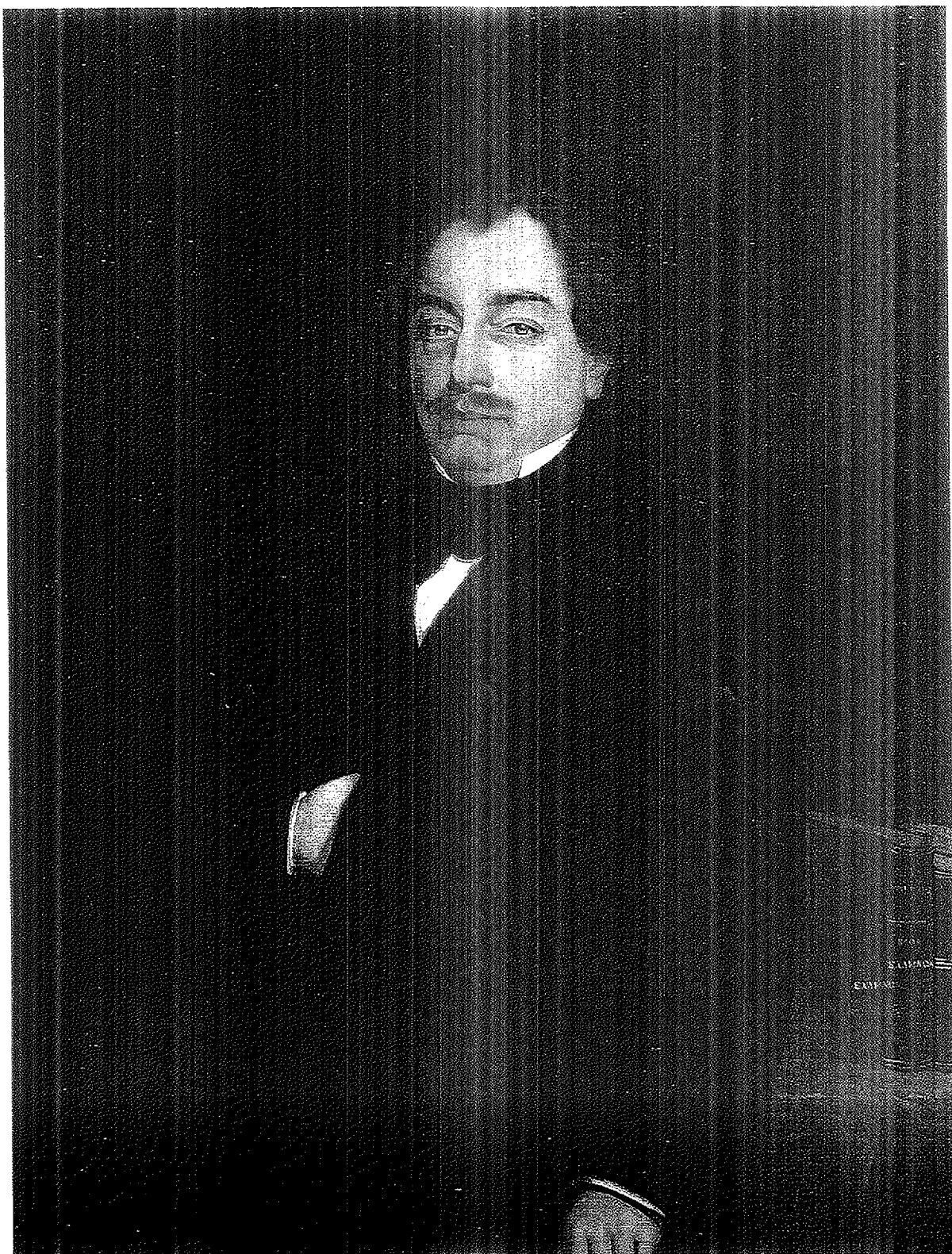
81. Ο Χρήστου (ό.π., σ. 76, σημ. 79) σημειώνει:
«Για τον Συρίγο δεν ξέρουμε τίποτα. Από προφορικές πληροφορίες που έχουμε, φαίνεται πως ήταν ζωγράφος και γεννήθηκε στα τέλη του δέκατου ένατου αιώνα ή τις αρχές του εικοστού», αν και ο Στέλιος Λυδάκης [*Λεξικό των Ελλήνων ζωγράφων και χαρακτών (16ος-20ός αιώνας)*, Αθήνα 1977, σ. 419-420], στον οποίον ο Χρήστου παραπέμπει αλλού στο κείμενό του, δίνει βιοεργογραφικά στοιχεία και την απεικόνιση της προσωπογραφίας του Ιωάννη Χαραμή.
— Για τον Γεώργιο Συρίγο περισσότερα βλ. Βάσου Α. Κουντουριδη, *90 Έλληνες ζωγράφοι, χαρακτές και γλύπτες*, [Αθήνα 1991], σ. 291-296.

Διονύσιου Τσόκου, *Δημήτριος Μαυροκορδάτος*, 1851, ελαιογραφία.

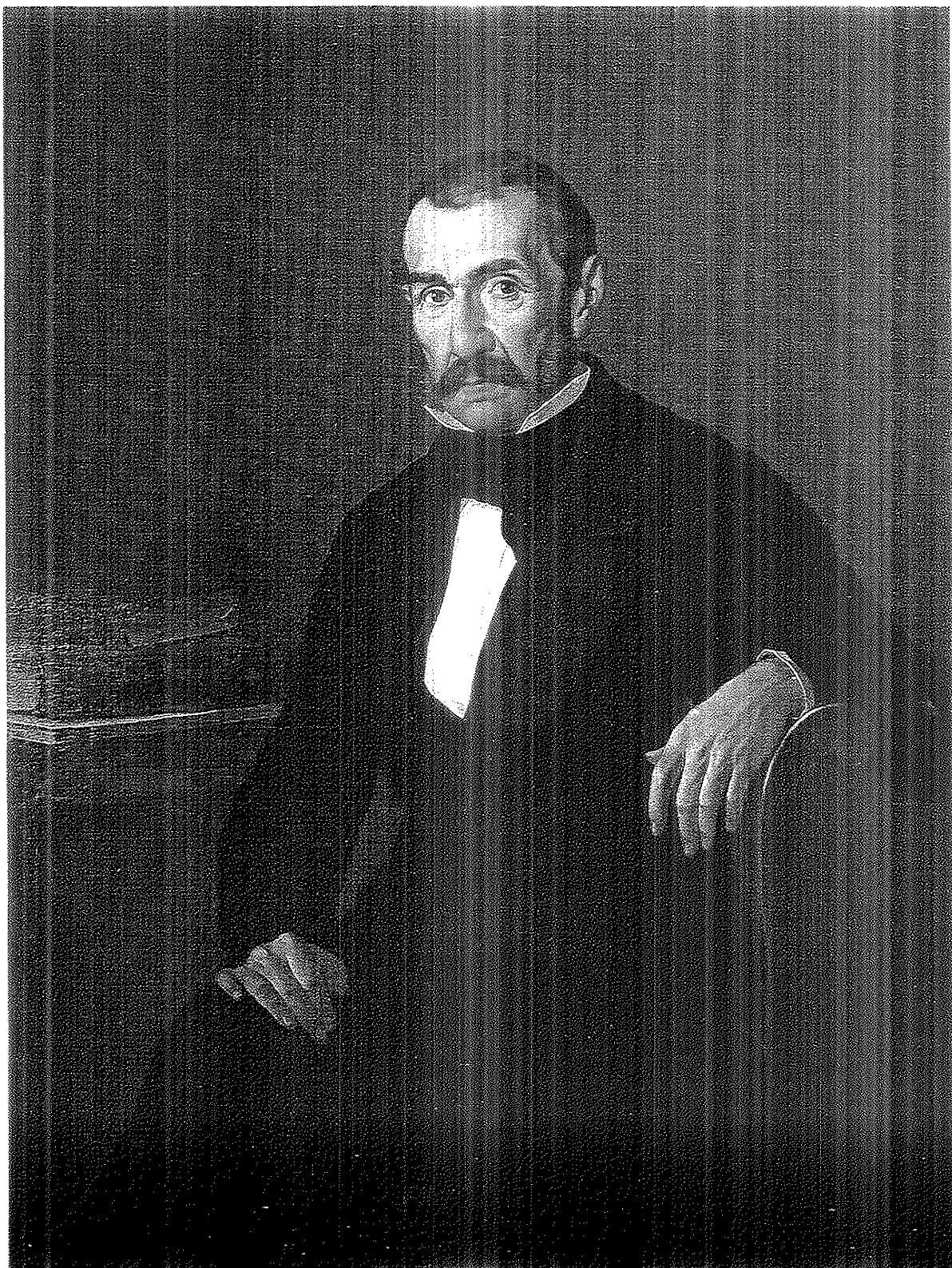
Διονύσιου Τσόκου, Αναστάσιος [Γεωργιάδης] Λευκίας, 1853, ελαιογραφία.

Βασίλειου Σκόπα [Καρούμπα], Κωνσταντίνος Σχινάς, ελαιογραφία.

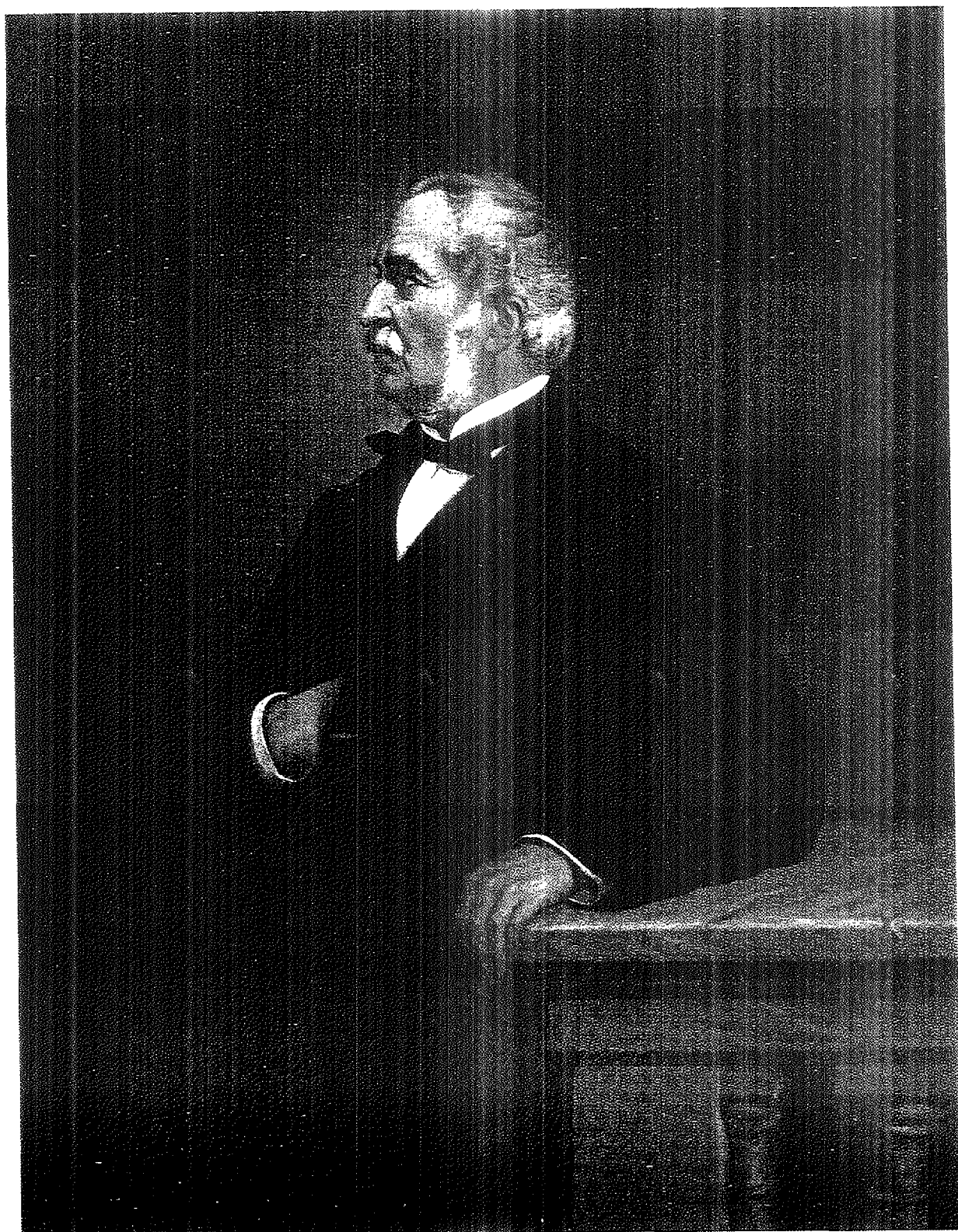
Διονύσιου Τσόκου, Νικόλαος Πετσάλης, 1855, ελαιογραφία.

Διονύσιου Τσόκου, *Ιωάννης Βενθύλος*, 1855, ελαιογραφία.

Σπυρίδωνος Προσαλέντη, *Ιωάννης Ολύμπιος*, 1871, ελαιογραφία.

Σπυρίδωνος Προσαλέντη, *Διομήδης Κυριακός*, 1871, ελαιογραφία.

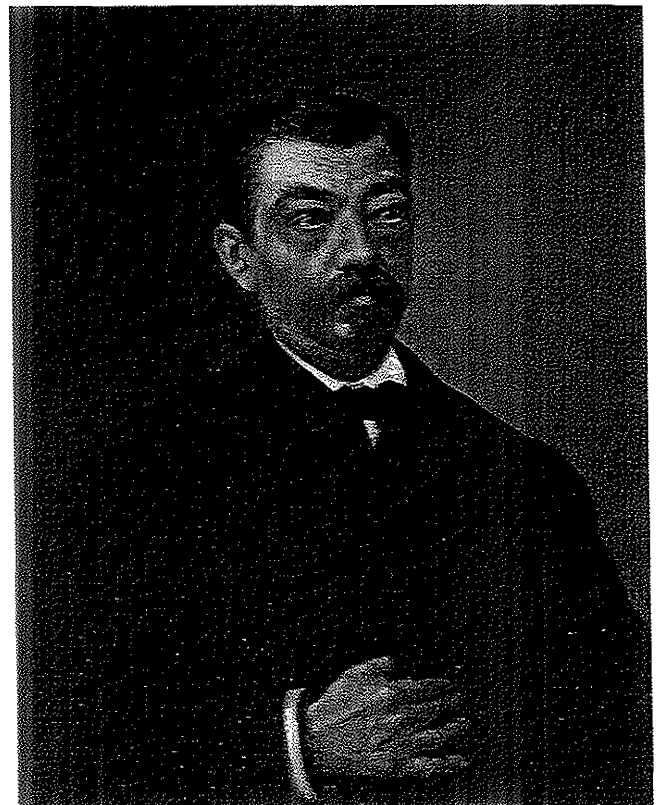

Βύρωνος Κοντόπουλου, Γεώργιος Ζαβιτσάνος, ελαιογραφία.

Βύρωνος Κοντόπουλου,
Παύλος Ιωάννου, ελαιογραφία.

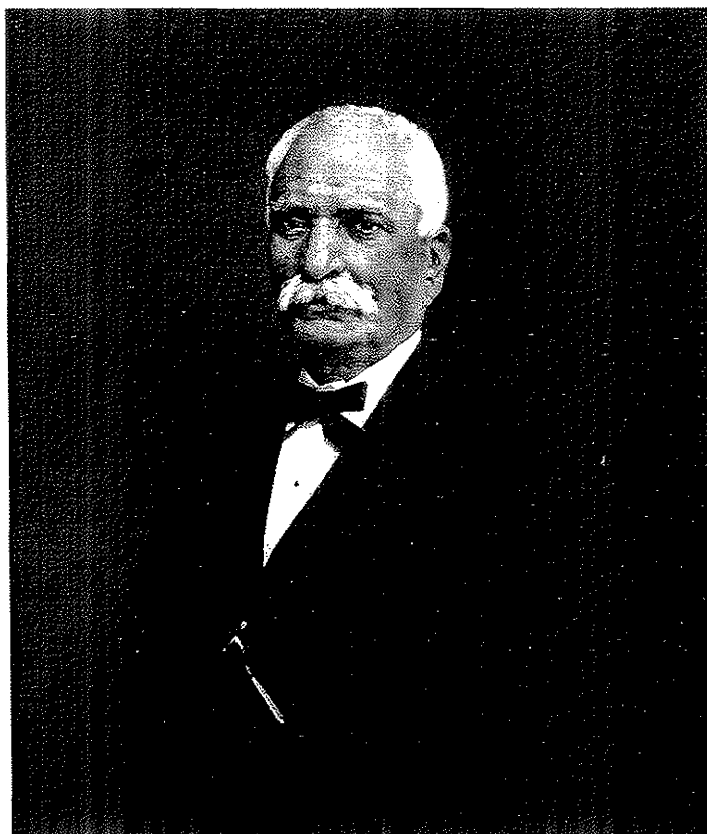
Βύρωνος Κοντόπουλου,
Δημήτριος Κοκκίδης, ελαιογραφία.

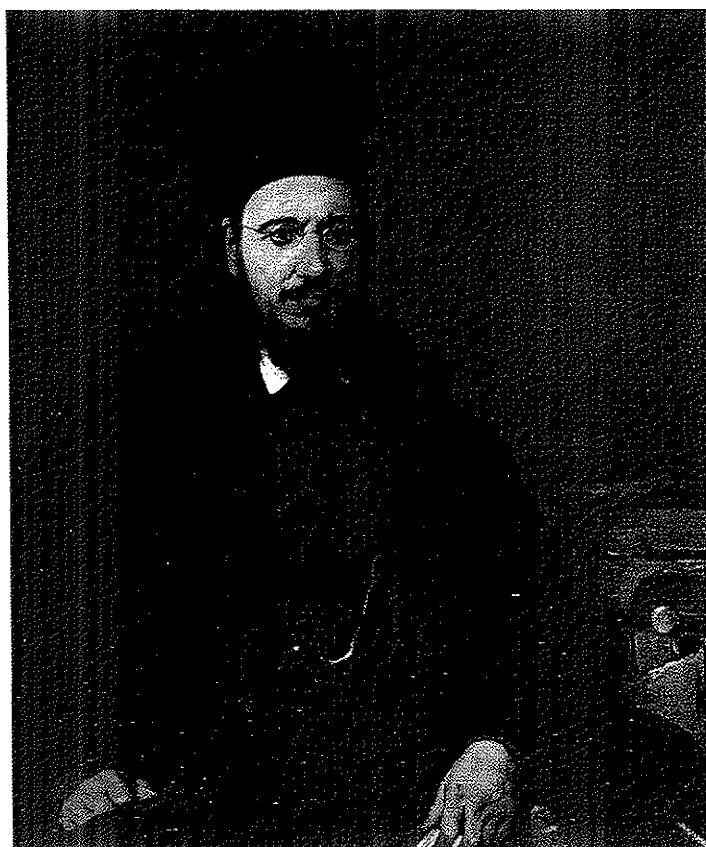

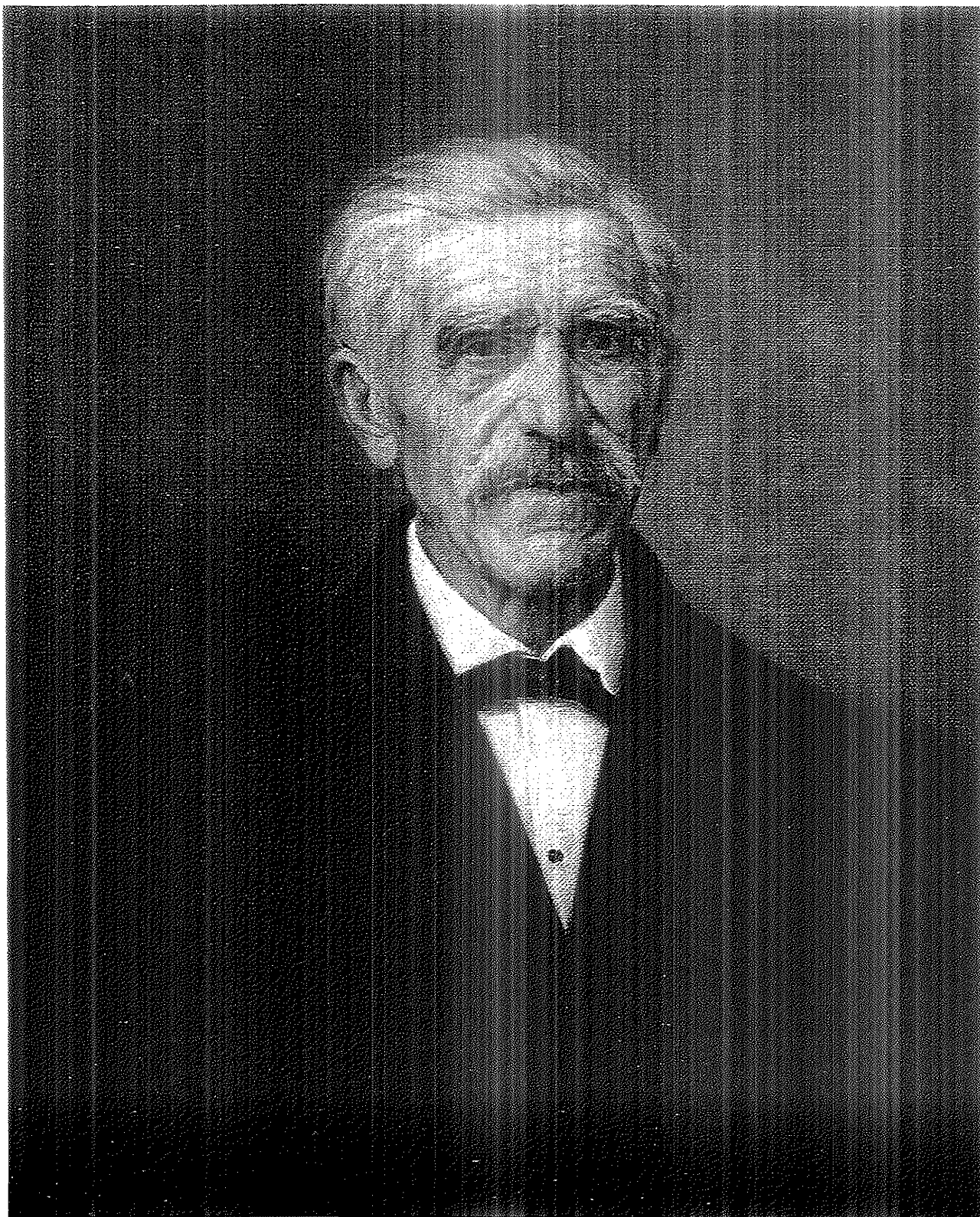
Γεώργιου Χατζόπουλου, Θεόδωρος Αφεντούλης, ελαιογραφία.

Νικηφόρου Λύτρα,
Βασίλειος Οικονομίδης, 1894, ελαιογραφία.

Νικηφόρου Λύτρα,
Αλέξανδρος Λυκούργος, ελαιογραφία.

Ιωάννη Οικονόμου, *Δαμιανός Γεωργίου*, 1900, ελαιογραφία.

Ιωάννη Οικονόμου, Παναγιώτης Κυριακός, 1900, ελαιογραφία.

Λουκά Κρίνου, Μάρκος Ρενιέρης, ελαιογραφία.

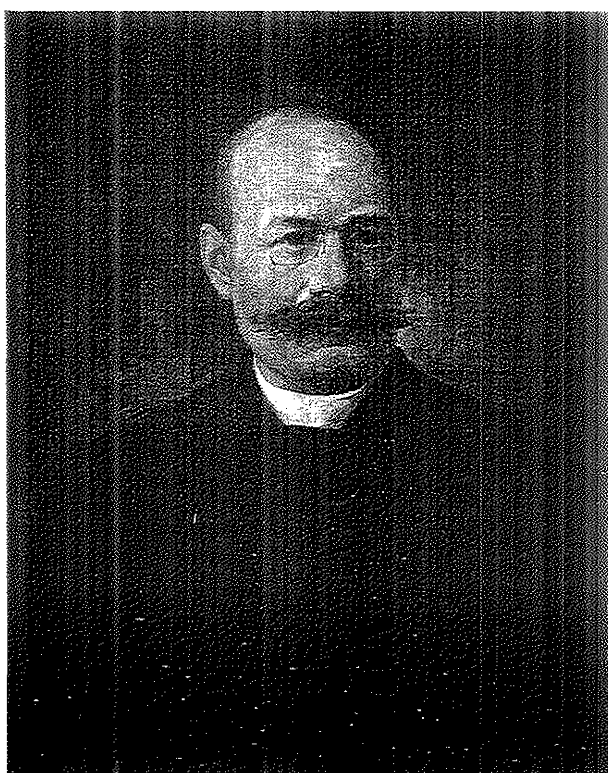
Νικόλαου Αλεκτορίδη, Στέφανος Κουμανούδης, ελαιογραφία.

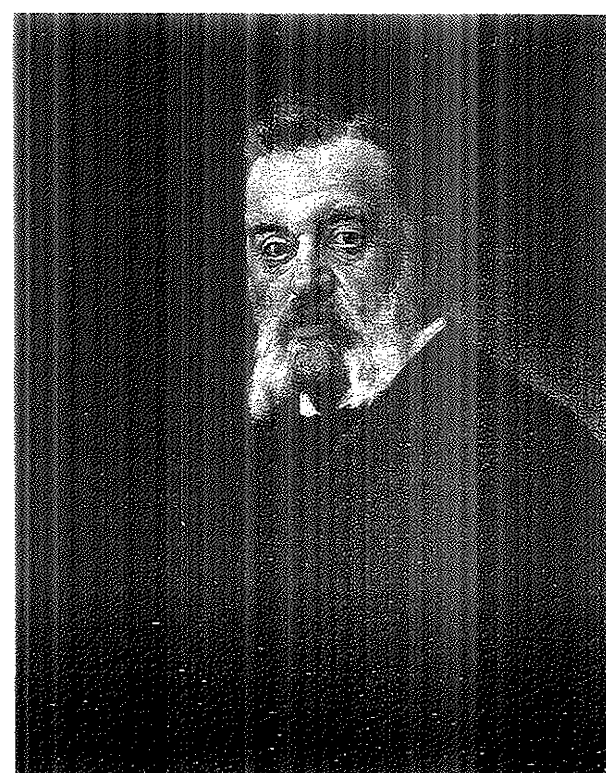
Βικέντιου Μποκατσιάρρη,
Ιούλιος Γαλβάνης, 1901, ελαιογραφία.

Νικόλαου Οθωναίου,
Γεώργιος Καραμήτσας, ελαιογραφία.

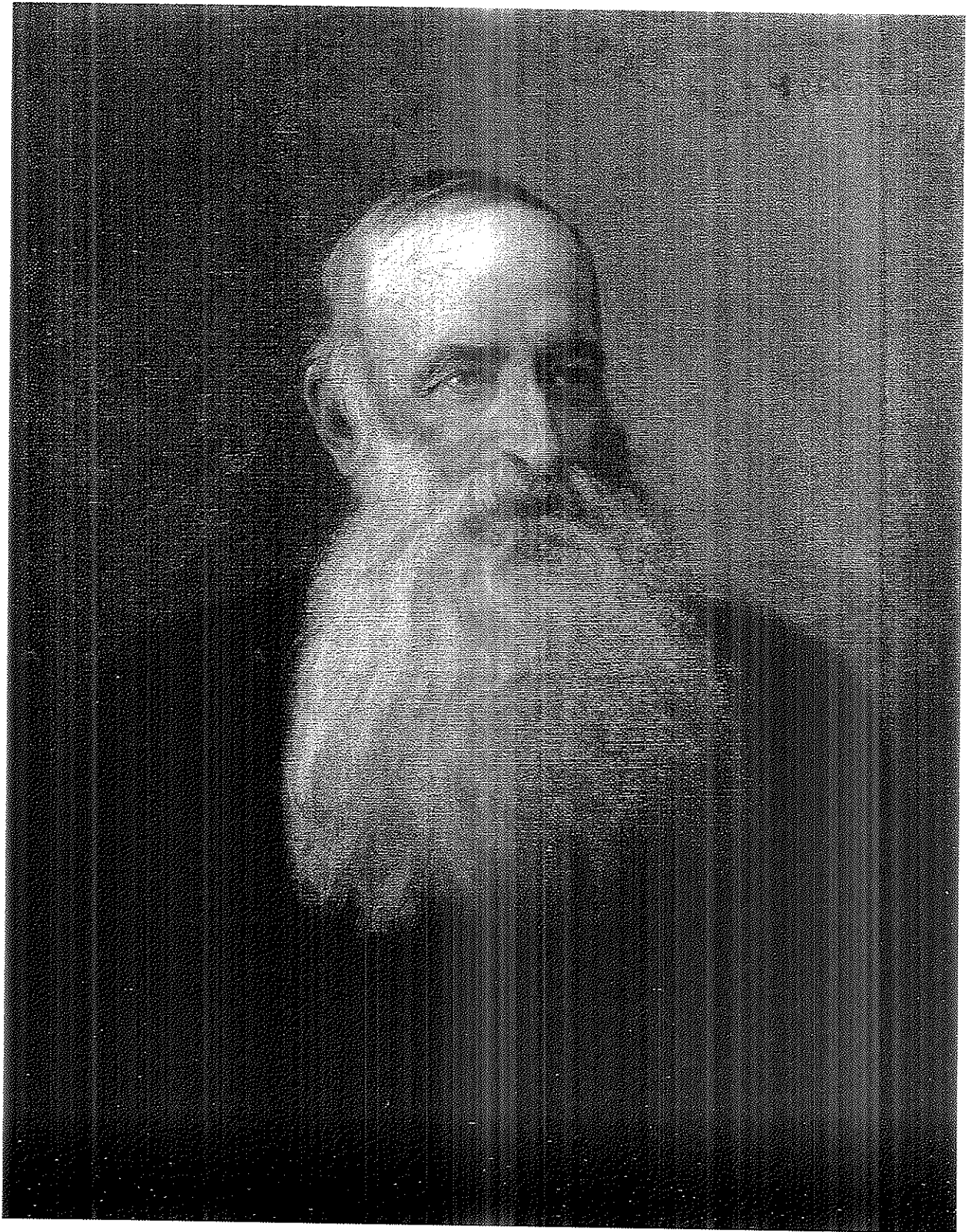
Οδυσσέως Φωκά,
Αντώνιος Οικονόμος, ελαιογραφία.

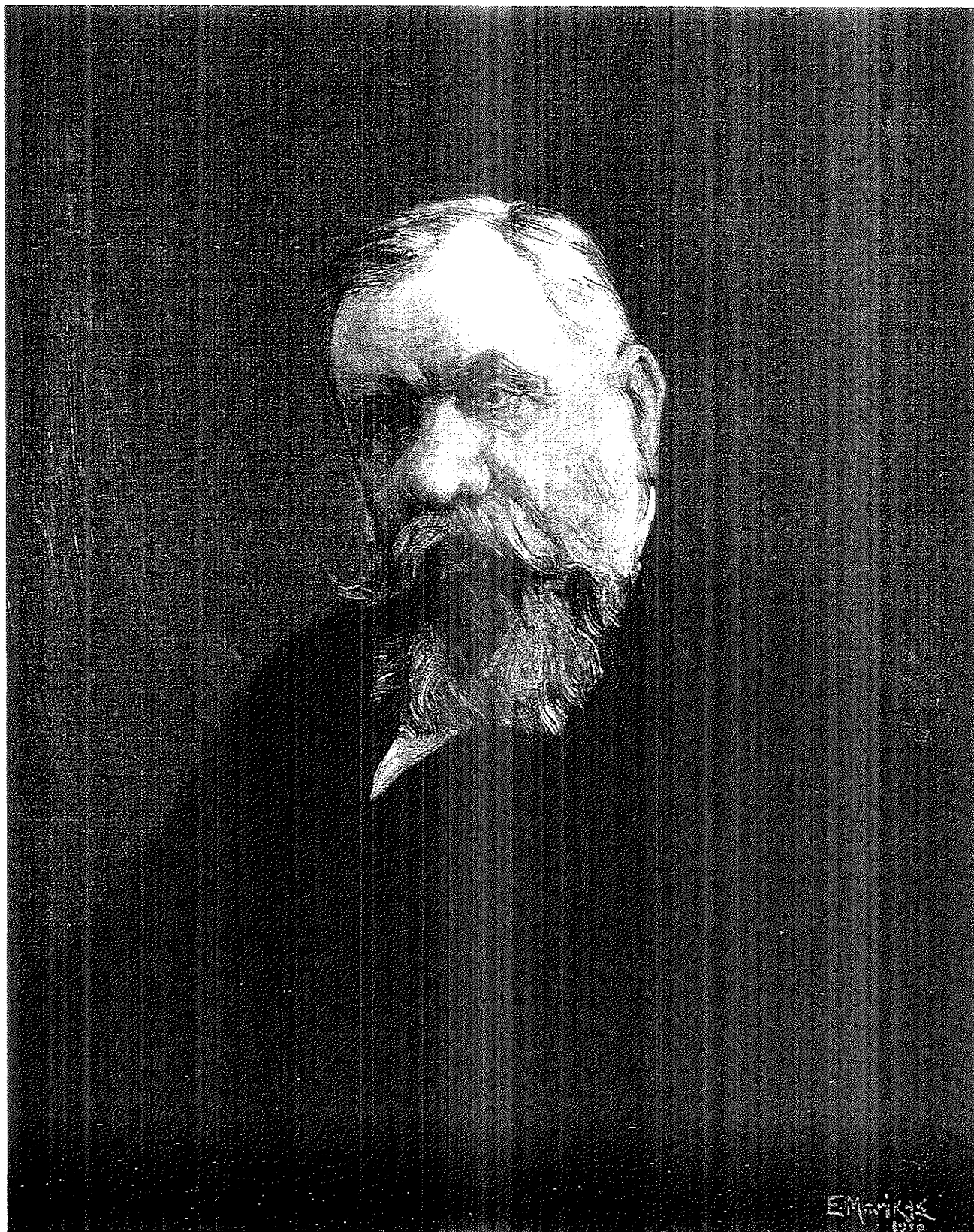
Α.[θανάσιου;] Παπαντωνίου,
Αναστάσιος Χρηστομάνος, 1907, ελαιογραφία.

Βύρωνος Κοντόπουλου, Κωνσταντίνος Φρεαρίτης, 1903, ελαιογραφία.

Ζέφυρου Φρυδά, Κωνσταντίνος Κόντος, ελαιογραφία.

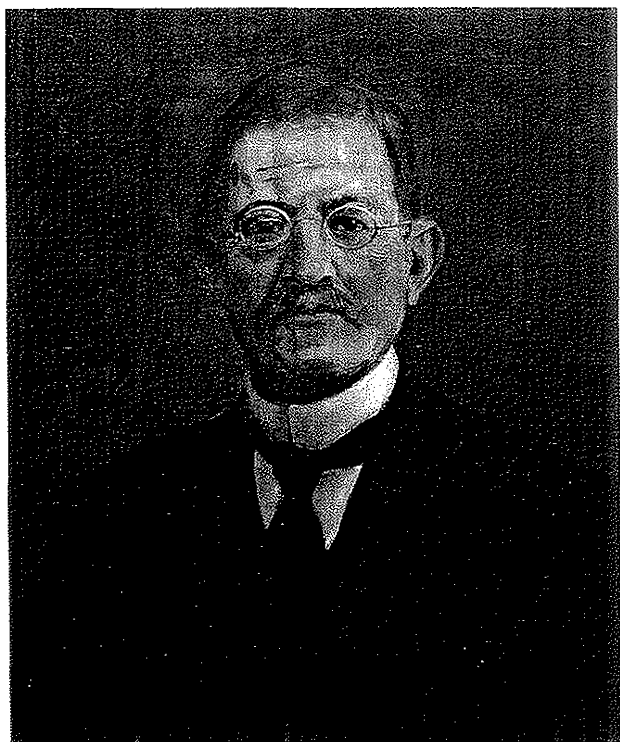
Ευστάθιου Μπούκα, Γεώργιος Μιστριώτης, 1916, ελαιογραφία.

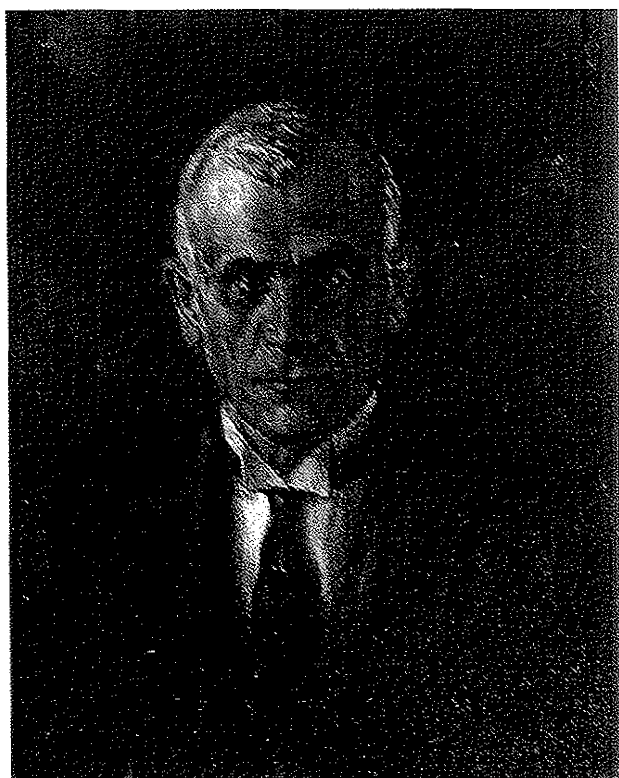
Ανδρέα Κοκκώνη, Γεώργιος Κοσμετάτος-Φωκάς, 1939, ελαιογραφία.

.Στέφανου Αλμαλιώτη, Θρασύβουλος Βλησιδης, ελαιογραφία.

Τρύφωνος Καζάκου,
Χρήστος Ανδρούτσος, ελαιογραφία.

Αντώνη Πολυκανδριώτη,
Παναγής Λορεντζάτος, ελαιογραφία.

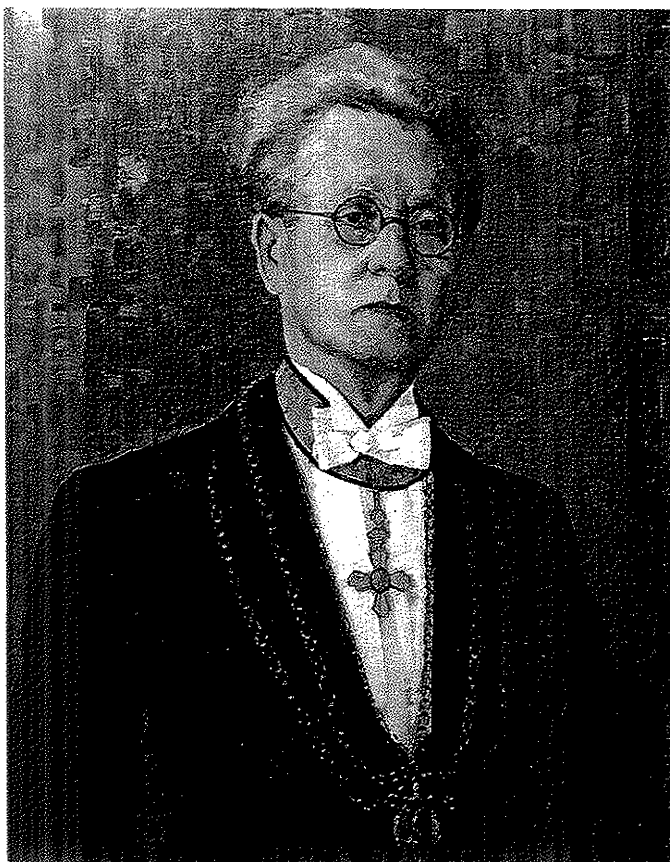

Θεόδωρου Τριανταφυλλίδη, *Αναστάσιος Αραβαντινός*, ελαιογραφία.

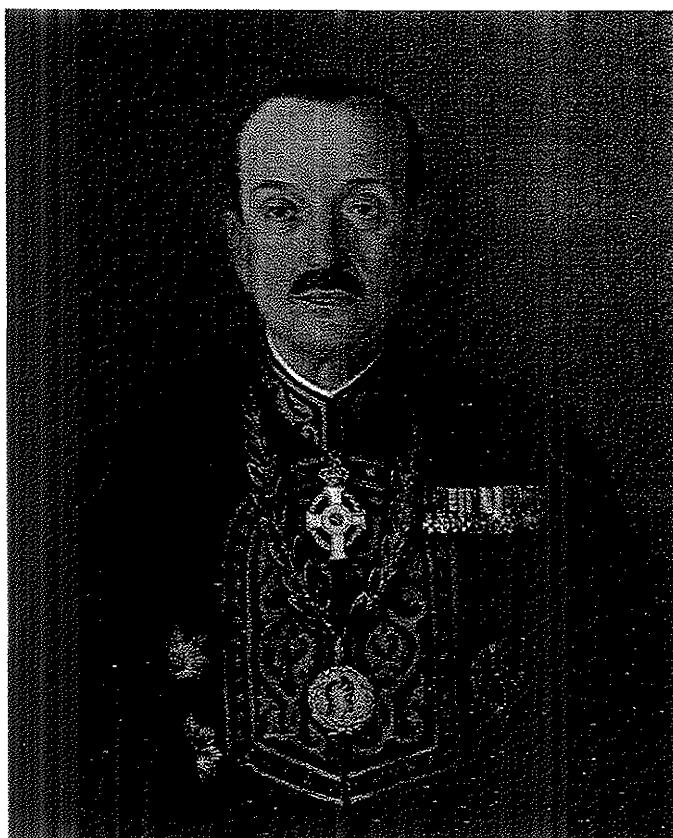

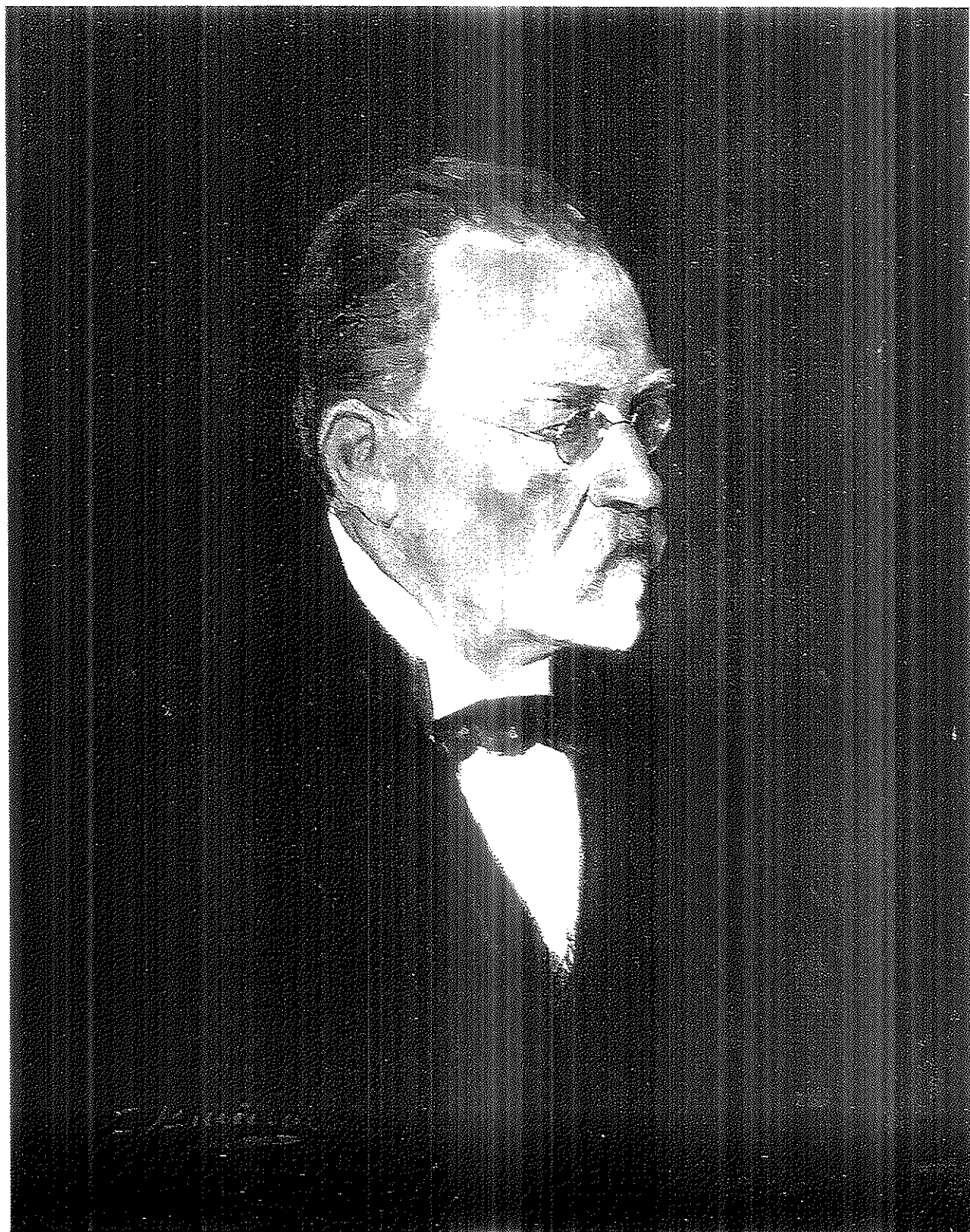
Γιάννη Μόραλη, Νικόλαος Λούρος, 1949, ελαιογραφία.

Πανάγου Αρβανιτόπουλου,
Γρηγόριος Παπαμιχαήλ, ελαιογραφία.

Γεώργιου Συρίγου,
Ιωάννης Χαραμής, ελαιογραφία.

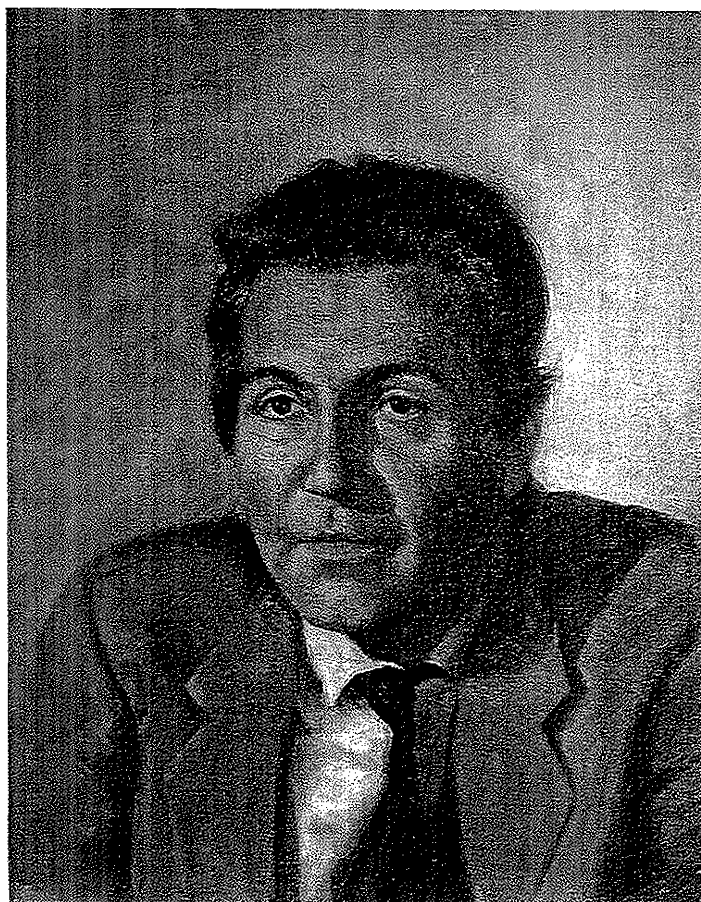

Σπύρου Βικάτου, Σπυρίδων Σακελλαρόπουλος, ελαιογραφία.

Benoît Paré,
Διονύσιος Αραβαντινός, 1999, ελαιογραφία.

Πέτρου Καραβέβα,
Ιωάννης Δρακόπουλος, 2003, ελαιογραφία.

Διδάσκαλοι του Γένους

82. Οι προσωπογραφίες ανήκουν στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, που ήταν από το 1829 έως το 1890 ενιαίο ίδρυμα με το Νομισματικό Μουσείο της Ελλάδος —είχαν ανέκαθεν αναρτηθεί στο προορισμένο για τους καθηγητές αναγνωστήριό της. Γύρω στο 1880 μάλλον ο Έφορος της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος Εμμανουήλ Δ. Ροΐδης τις παραχώρησε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Η λογική της παραχώρησης αιτιολογείται πιθανόν από τη συστέγασση της Δημόσιας και της Πανεπιστημιακής Βιβλιοθήκης (ΒΔ 19, 31ης Μαρτίου 1842) στο Κεντρικό Κτήριο του Πανεπιστημίου Αθηνών. Εκτός αυτού, κατά την ίδια περίοδο ο Πρύτανης εγκρίνει την ετήσια έκθεση του Εφόρου με τους καταλόγους νέων αποκτημάτων, έκθεση που δημοσιεύεται στην ετήσια λογοδοσία του Πανεπιστημίου Αθηνών. Βλ. και Τριαντάφυλλου Ε. Σκλαβενίτη, «Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος. Ιστορικό σχεδιάγραμμα», *Θησαυροί της Εθνικής Βιβλιοθήκης*, Κατάλογος Έκθεσης, Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, Εκδοτική Επιτροπή Βασιλίας Κρεμμυδάς, Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης, Κώστας Στάικος, Αθήνα 1999, σ. λ', λζ', μζ'.

83. Προσωπογραφίες από τη Συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών, ό.π., σ. 40, 85-102, 104-105.

84. Ο Χρήστος (ό.π., σ. 91) τον ταυτίζει λανθασμένα με τον Λαόνικο Χαλκοκονδύλη, ανιψιό του Δημήτριου.

Στην κατηγορία των διδασκάλων του Γένους οι προσωπογραφίες⁸² είναι λιγότερες, ανυπόγραφες και, κατά συνέπεια, αποδιδόμενες, οπότε επιλοχωρεί ο νόμος των πιθανοτήτων: με βάση τα τεχνοτροπικά στοιχεία, τα έργα προσγράφονται από τον Χρύσανθο Α. Χρήστου άλλοτε στον Σπυρίδωνα Προσαλέντη και άλλοτε στον Διονύσιο Τσόκο.⁸³ Αν επιμείνουμε στα αμιγώς υφολογικά κριτήρια, θεωρούμε ότι οι προσωπογραφίες αυτές ανήκουν στον κύκλο της Επτανησιακής Σχολής, αλλά δεν μπορούν να αποδοθούν σε έναν ζωγράφο, ο οποίος θα τις υπέγραφε κιόλας, επιθυμώντας να διασωθεί το όνομά του, εκτός της υστεροφημίας και για εμπορικούς-διαφημιστικούς λόγους. Σωστότερο θα ήταν να τις πιστώσουμε σε δευτερεύοντα ζωγράφο ή αγιογράφο, όπως δείχνει η σκληρότητα της γραμμής του. *Αύγουστος Πικαρέλλης*

Πρόκειται για τις προσωπογραφίες του ιστορικού, μαθηματικού,⁸⁴ κρατικού αξιωματούχου και από τα σημαντικά πρόσωπα της Παλαιολογικής Αναγέννησης Γεωργίου Παχυμέρη (1240-π. 1310) [68], του εισηγητή της ελληνικής γλώσσας και παιδείας στην Ιταλία Μανουήλ Χρυσολωρά (1350-1415) [67], του φιλόλογου Θεόδωρου Γαζή (1370-1475) [65-69], του καρδινάλιου Βησσαρίωνος (1408-1472) [65], του μεταφραστή Γεωργίου Τραπεζούντιου (1395-1486) [68], του δάσκαλου και φιλόσοφου Ιωάννη Αργυρόπουλου (1410/15-1490), του ιστορικού Δημήτριου⁸⁴ Χαλκοκονδύλη (1423-1511) [65], του φιλόλογου Κωνσταντίνου Λασκάρως (1434-1501) [69], του φιλόλογου Ιανού Λασκάρως (1445-1535) [69], του ποιητή Μιχαήλ Μάρουλλου Ταρχανιώτη (1454-1500), του φιλόλογου Μάρκου Μουσούρου (1470-1517) [69], του γεωγράφου Μελέτιου [Μήτρου], μητροπολίτη Αθηνών (1661-1714), του εκκλησιαστικού ρήτορα Ηλία Μηνιάτη (1669-1714) [70], του παιδαγωγού και μεταφραστή Ευγένιου Βουλγάρως (1716-1806) [70], του θεολόγου, αρχιεπίσκοπου Σλαβονίου και Χερσώνος Νικηφόρου Θεοτόκη (1731-1800), του κληρικού Κοσμά Μπαλάνου (1736-1805) [72], του εγκρατούς, σπουδαίου λόγιου Αδαμάντιου Κοραή (1748-1833) [4, 66, 71], του χαρτογράφου Άνθιμου Γαζή (1758-1828), του κληρικού και φιλόλογου Κωνσταντίνου Οικονόμου του εξ Οικονόμων (1780-1857) [72], του δάσκαλου, μεταφραστή, λεξικογράφου Κωνσταντίνου Κούμα (1777-1836), και του ιστορικού, φιλόλογου, αρχαιολόγου Ανδρέα Μουστοξύδη (1785-1860) [73].

Πανομοιότυπα αντίγραφα των προσωπογραφιών των Παχυμέρη, Χρυσολωρά, Βησσαρίωνος, Τραπεζούντιου, Αργυρόπουλου, Χαλκοκονδύλη, Λασκάρων, Μάρουλλου Ταρχανιώτη, Μουσούρου, Μελέτιου, Βουλγάρως, Μπαλάνου, Γαζή, Οικονόμου του εξ Οικονόμων, από το 1890-91, τα οποία αποδίδονται μάλλον λανθασμένα στον Αύγουστο Πικαρέλλη, εκτίθενται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Ας σημειωθεί ότι σε

Theodoor Galle, Θεόδωρος Γαζής, γραμμική χαλκογραφία.

Θεόδωρος Γαζής, ελαιογραφία.

Theodoor Galle, Βησσαρίων, γραμμική χαλκογραφία.

Βησσαρίων, ελαιογραφία.

Theodoor Galle, Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, γραμμική χαλκογραφία.

Δημήτριος Χαλκοκονδύλης, ελαιογραφία.

ζωφόρο ψηλά στον οπισθόδομο της Αίθουσας Τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών έχουν τοιχογραφηθεί το 1864 από τους Βικέντιο Λάντσα (1822-1902) και Κωνσταντίνο Πρινόπουλο (π. 1820-1902) προσωπογραφίες μερικών από τους διδασκάλους του Γένους —των Θ. Γαζή, Χρυσολωρά, Λασκάρων, Βουλγάρων, Θεοτόκη και Κοραή—, «κακοτέχνως και ημελημένως», κατά τον Λύσανδρο Καυταντζόγλου.⁸⁵

Καμία από αυτές τις προσωπογραφίες της Συλλογής δεν μπορεί να διεκδικήσει πρωτοτυπία ούτε στη σύλληψη ούτε και στην απόδοση των μορφών: αντιγράφουν χαρακτηριστικά, προφανώς τις γραμμικές χαλκογραφίες⁸⁶ του Ολλανδού Theodoor Galle (1571-1633) [65]. Οι προσωπογραφίες του Μηνιάτη και του Θεοτόκη επαναλαμβάνουν έναν γνωστό εικονογραφικό τύπο τους, τον οποίο βρίσκουμε και στις δύο ανυπόγραφες προσωπογραφίες τους στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη - Μουσείο Τυπάλδων Ιακωβάτων Ληξουρίου —του Μηνιάτη με τα ίδια

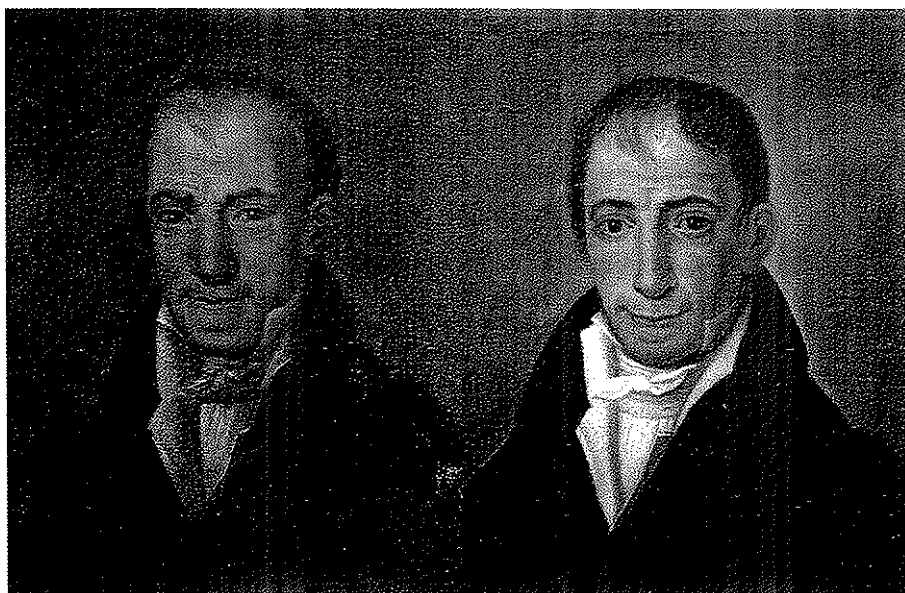
85. Καλλιτεχνική εξέταση των κατά την αποπεράτωση και ανακαίνιση του Εθνικού Πανεπιστημίου έργων του πρώην Πρυτάνεως Κωνσταντίνου Φρεαρίτου, Αθήνα 1865, σ. 44.

Βλ. και Αναστασίας Γ. Μάλαμα, Μνημειακή ζωγραφική στην Αθήνα του 19ου αι., ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2005, σ. 93, σημ. 350.

86. Για τη μέθοδο της γραμμικής χαλκογραφίας βλ. Δημήτρη Παυλόπουλο, Χαρακτική - Γραφικές Τέχνες. Ιστορία - Τεχνικές - Μέθοδοι, Αθήνα 2004, σ. 92-93.

Αδαμάντιος Κοραΐς,
ελαιογραφία.

Αδαμάντιος Κοραΐς,
ελαιογραφία,
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη -
Μουσείο Τυπάλδων Ιακωβάτων
Ληξουρίου.

87. Γεώργιου Ν. Μοσχόπουλου,
Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη -
Μουσείο Τυπάλδων Ιακωβάτων
Ληξουρίου. Χώρος ανάδειξης
και τεκμηρίωσης του Διαφωτισμού,
Αθήνα 2003, σ. 125.

88. Ό.π., σ. 122.

89. Αναστασίας Γ. Μάλαμα,
ό.π., σ. 95· Άννυς Μάλαμα,
«Από τον Προμηθέα
στον Απόστολο Παύλο·
η συγκρότηση ενός εθνικού
πανθέου και η αφήγηση
μιας εξελικτικής διαδρομής
όπως αποτυπώνονται
στο ζωγραφικό έργο
του Πανεπιστημίου της Αθήνας»,
Β' Συνέδριο Ιστορίας της Τέχνης,
ό.π., σ. 183, σημ. 57.
Βλ. Έλλης Σκοπετέα,
Το «πρότυπο Βασίλειο»
και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις
του εθνικού προβλήματος
στην Ελλάδα (1830-1880),
Αθήνα 1988, σ. 41 κε.

90. Τριαντάφυλλου Ε.
Σκλαβενίτη, «Οι προσωπογραφίες
του Κοραΐ», εφ. Η Καθημερινή
(Επτά Ημέρες), 29 Νοεμβρίου
1998 [αναδημ.: Η Καθημερινή
(Επτά Ημέρες), τ. ΑΒ':
Μορφές της Εθνεγερσίας, 2001,
σ. 95]. Βλ. και περ. Ερανιστής,
τχ. 1, 1963, σ. 223-224.

91. Τριαντάφυλλου Ε.
Σκλαβενίτη, ό.π., σ. 95, 100.
Βλ. και Γεώργιου Ν.
Μοσχόπουλου, ό.π., σ. 124.

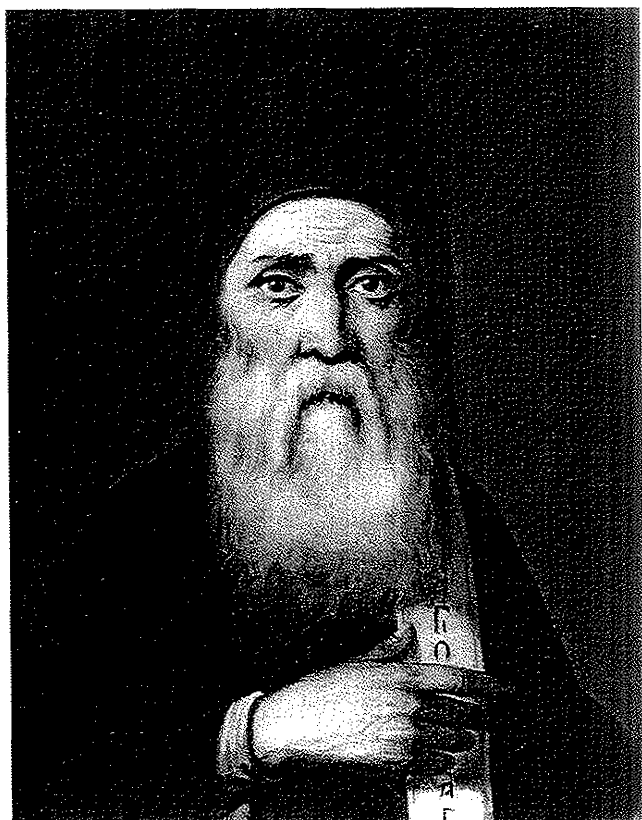
92. Τριαντάφυλλου Ε.
Σκλαβενίτη, ό.π., σ. 94.

άμφια⁸⁷ και του Θεοτόκη με την ίδια στάση σώματος.⁸⁸ Στην απεικόνιση των συγκεκριμένων λογίων θα πρέπει να δούμε την προβολή από το Πανεπιστήμιο Αθηνών της μετακένωσης της αρχαιοελληνικής γραμματείας στη Δύση και πιθανόν την εναρμόνιση της συζητημένης σχέσης αυτοχθόνων-ετεροχθόνων.⁸⁹

Η προσωπογραφία του Αδαμάντιου Κοραΐ [4, 66, 71] έχει τη μικρή ιστορία της.⁹⁰ Ο λόγιος δεν έδινε τη συγκατάθεσή του να απεικονιστεί. Χρειάστηκε τέχνασμα από τον Σταμάτη Δ. Ροδοκανάκη και τον Νεόφυτο Βάμβα (1770-1856). Ο Πολωνός ζωγράφος Smolki συστήθηκε το 1815 στον Κοραΐ ως φιλέλληνας και θαυμαστής του, κατορθώνοντας σε δύο επισκέψεις του να κρατήσει τα χαρακτηριστικά του σε σχέδιο και να τα οριστικοποιήσει. Το σχέδιο χαλκογραφήθηκε αμέσως. Ο Βάμβα προσποιήθηκε στον Κοραΐ ότι η εικόνα ήταν κλοπή Έλληνα ζωγράφου —δεν γλύτωσε καθόλου την οργή του γηραιού Χιώτη λόγιου, μολονότι στο επίγραμμά της δηλωνόταν ρητώς ότι έγινε χωρίς τη δική του θέληση. Το 1818 τύπωμα υπήρχε στην Ελληνική Σχολή της Οδησσού. Το 1825 ο Κεφαλλονίτης μητροπολίτης Κωνσταντίνος Τυπάλδος Ιακωβάτος (1795-1867) γράφει σε επιστολή του προς τον Κοραΐ από τη Βενετία: «Επεθύμουν να σ' έβλεπα ποτέ διά να τρυφήσω και προσωπικώς ακούω τους Νεστορείους λόγους σου· τον πόθον μου τούτον δεν τον χορτάζει άλλο τι διά την ώραν, ει μη η μόνη σου εικών, η οποία, δι' εξόδων μου εκχρωματισθείσα εκ της χαλκογραφίας, κοσμεί τον κοιτώνα μου». Σωστά συνάγεται ότι πρόκειται για την ελαιογραφία, η οποία βρίσκεται στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη - Μουσείο Τυπάλδων Ιακωβάτων Ληξουρίου [71]⁹¹ και έχει πολλά κοινά με την ελαιογραφία της Συλλογής του Πανεπιστημίου Αθηνών [66, 71]. Από τη χαλκογραφία του σχεδίου του Smolki τύπωσε λιθογραφία ο Alfred Lemoine (1824-1881).⁹² Αυτή η λιθογραφία κυκλοφορήθηκε πλέον ευρύτατα, οδηγώντας και στην ελαιογραφία, η οποία βρίσκεται στη Συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Μανουήλ Χρυσόλωρς, ελαιογραφία.

Γεώργιος Παχυμέρης, ελαιογραφία.

Γεώργιος Τραπεζούντιος, ελαιογραφία.

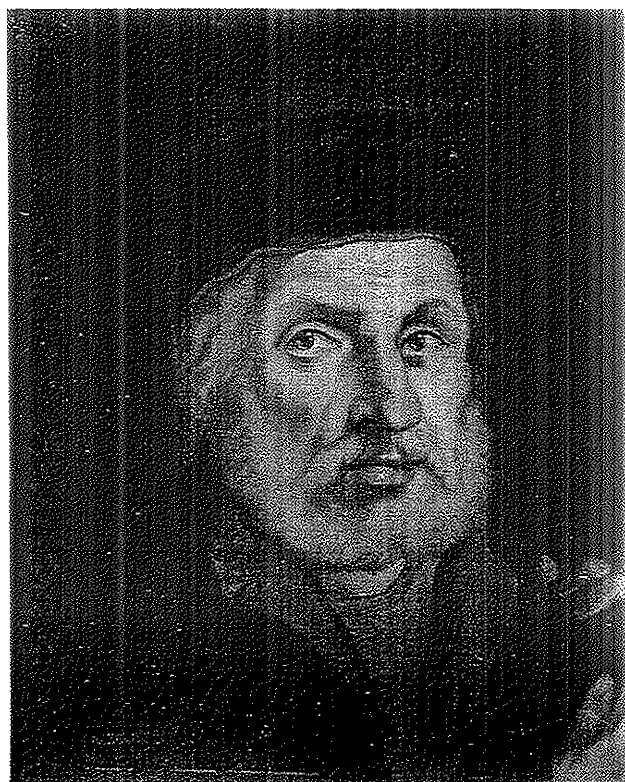

Μάρκος Μουσούρος, ελαιογραφία.

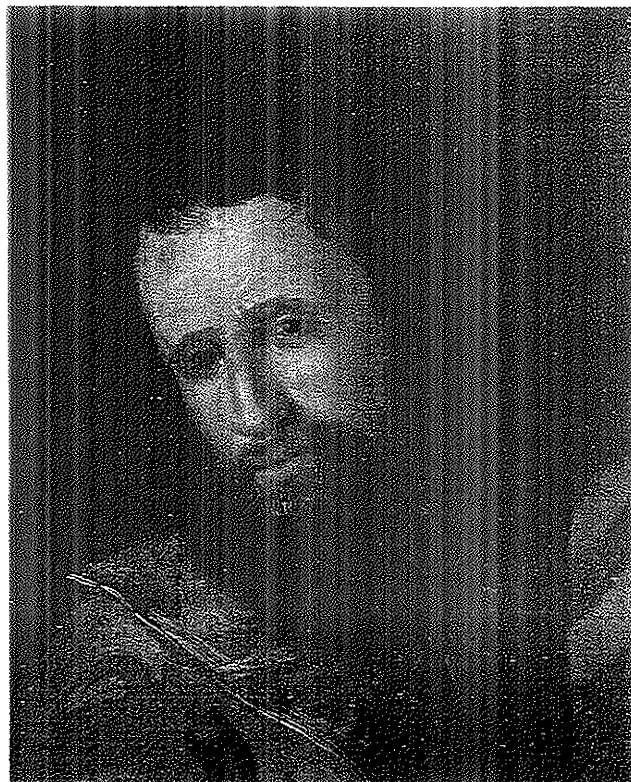

Θεόδωρος Φαζής, ελαιογραφία.

Ιωάννης Αεγυρόπουλος

Ιανός Λάσκαρις, ελαιογραφία.

Κωνσταντίνος Λάσκαρις, ελαιογραφία.

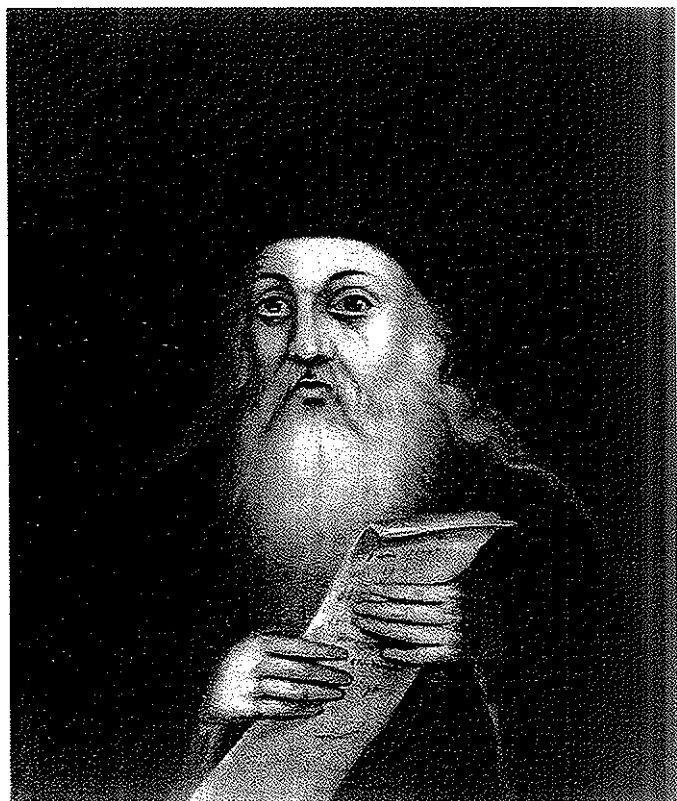
Ηλίας Μηνιάτης, ελαιογραφία.

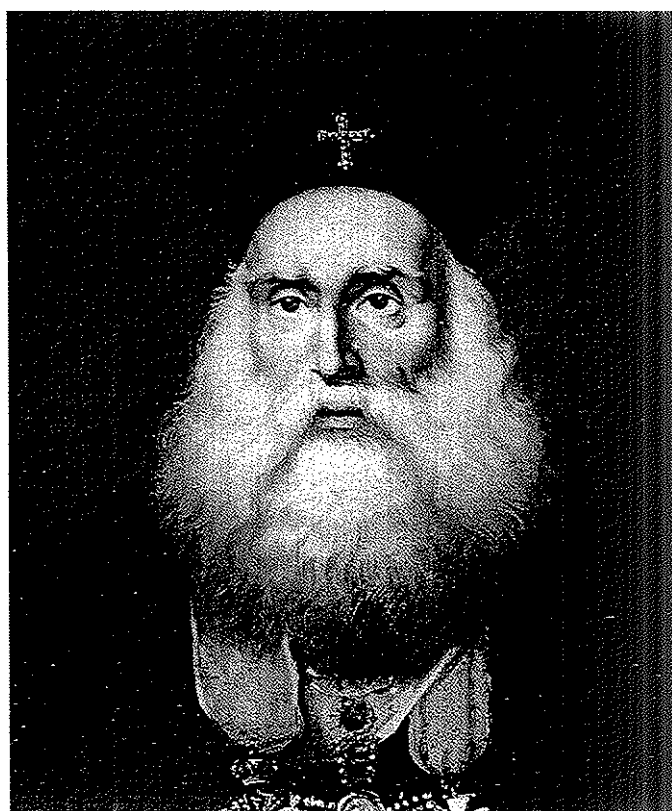
Ευγένιος Βούλγαρις, ελαιογραφία.

Αδαμάντιος Κοραΐς, ελαιογραφία.

Κοσμάς Μπαλάνος, ελαιογραφία.

Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων, ελαιογραφία.

Ανδρέας Μουστοξύδης, ελαιογραφία.

Ευεργέτες και δωρητές

93. Προσωπογραφίες

από τη Συλλογή του Πανεπιστημίου Αθηνών, ό.π., σ. 74, σημ. 49.

— Για τις δωρεές των Ελλήνων του εξωτερικού στο Πανεπιστήμιο τον 19ο αιώνα ειδικότερα βλ. Βάσως Θεοδώρου, «Οι δωρεές των Ελλήνων του εξωτερικού στο Πανεπιστήμιο Αθηνών τον 19ο αιώνα. Η εξέλιξη μιας πρακτικής», *Πανεπιστήμιο: Ιδεολογία και Παιδεία. Ιστορική διάσταση και προοπτικές*, Πρακτικά διεθνούς συμποσίου, τ. Α', Αθήνα 1989, σ. 223-234.

94. Όλγας Μεντζαφού-Πολύζου, — *Ιακωβίδης*, ό.π., σ. 355, αρ. 240.

95. Ό.π., σ. 356, αρ. 262.

96. Ό.π., σ. 356, αρ. 263.

97. Ό.π., σ. 357, αρ. 264

(γράφεται κατά λάθος *Δημήτριος*).

98. Τα κατά την εορτήν της πεντηκονταετηρίδος του Εθνικού Πανεπιστημίου, επιμέλεια Γεωργίου Καραμήτσα, Αθήνα 1888, σ. 66. Βλ. και *Εθνικό και Κοποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 1837-1987, Εκατόν πενήντα χρόνια*, ό.π., σ. 104 (Αθηνά Γ. Καλογεροπούλου).

99. Όλγας Μεντζαφού-Πολύζου, ό.π., σ. 340, αρ. 87.

Βλ. και Ναυσικάς Λιτσαρδοπούλου, «Η εικονογράφηση της αστικής τάξης από τον Γεώργιο Ιακωβίδη. Μοντερνισμός και παράδοση», *Γεώργιος Ιακωβίδης*, κατάλογος

Στην κατηγορία των ευεργετών και δωρητών περιλαμβάνονται λίγες προσωπογραφίες. Με απόφαση της Πανεπιστημιακής Συγκλήτου το 1979, οι χορηγοί διαχωρίζονται, ανάλογα με το ύψος της περιουσίας τους που κληροδοτούσαν στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, υπολογισμένης ως προς την τρέχουσα την εποχή εκείνη αξία τους: σε μεγάλους ευεργέτες από 50.000.000 και πάνω, σε ευεργέτες από 50.000.000 μέχρι 10.000.000, σε δωρητές από 10.000.000 έως 1.000.000.⁹³ Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν πρώιμη προσωπογραφία που ζωγράφησε ο Διονύσιος Τσόκος —του Δημήτριου Πλατυγένη (1803-1856)— και πέντε προσωπογραφίες που φιλοτέχνησε ο Γεώργιος Ιακωβίδης —του Διονύσιου Αιγινίτη [4, 77] το 1919, του Θεόδωρου Αρεταίου (1829-1893) [4, 77] τον ίδιο χρόνο,⁹⁴ του Ηρακλή Βόλτου (1856-1920) [77] το 1921,⁹⁵ του Ανδρέα Συγγρού (1830-1899) [77] το 1923,⁹⁶ και του Δημόσθεν Τσιβανόπουλου (1838-1921) [78] τον ίδιο χρόνο.⁹⁷

Ο Ιακωβίδης ήταν γνώριμος για το Πανεπιστήμιο Αθηνών καλλιτέχνης: είχε από το 1887 κληθεί να κάνει το κέρινο πρόπλασμα της επίστεψης στο σχεδιασμένο από τον Νικόλα Γύζη (1842-1901) λάβαρο του Πανεπιστημίου Αθηνών⁹⁸ (Μουσείο Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών). Έτσι, οι παραγγελίες το 1919 των δύο προσωπογραφιών —του καθηγητή της Χειρουργικής Θεόδωρου Αρεταίου και του καθηγητή της Ειδικής Νοσολογίας και Θεραπείας Διονύσιου Αιγινίτη— ήρθαν φυσιολογικές, και για τον επιπλέον λόγο ότι ο Ιακωβίδης είχε διατελέσει διευθυντής της Εθνικής Πινακοθήκης και καθηγητής της Σχολής Καλών Τεχνών, ενώ τότε υπηρετούσε ως διευθυντής της δεύτερης!⁹⁹ Η μετωπική μορφή του Αιγινίτη, σε ελαφριά στροφή τριών τετάρτων προς τα αριστερά, κάθεται σε ξυλόγλυπτη πολυθρόνα, με σταυρωμένα τα χέρια στη

Διονύσιου Τσόκου,
Δημήτριος Πλατυγένης, ελαιογραφία.

Όθωνος Γιαβόπουλου,
Αικατερίνη Μαντζούνη, ελαιογραφία.

μέση, με τον χώρο στο βάθος να δηλώνεται από τραπέζι με βιβλία και χαρτιά πάνω του. Πρόκειται για τυπικά ακαδημαϊκό ρεαλιστικό σύνολο. Ο Αιγινήτης ζωγραφίζεται για δεύτερη φορά, αφού έχει προηγηθεί μία προσωπογραφία του στη Συλλογή, από τον Ιωάννη Δούκα. Καθιστός σε ξυλόγλυπτη πολυθρόνα απεικονίζεται επίσης ο Αρεταίος, με χαρτιά στο δεξί χέρι του και το αριστερό να πιάνει το ερεισίσχειρο της πολυθρόνας. Ανάλογη προς την προσωπογραφία του Αιγινήτη η οργάνωση του χώρου (τραπέζι με βιβλία και χαρτιά), αγέρωχη η απόδοση της αρχοντικής, τιμημένης με παράσημα στο στήθος, μορφής του χειρουργού. Και σε αυτήν την προσωπογραφία ο Ιακωβίδης κινείται στο οικείο για εκείνον ακαδημαϊκό ρεαλιστικό κλίμα. Ο Αρεταίος και ο Αιγινήτης στάθηκαν επιπλέον και ευεργέτες του Πανεπιστημίου Αθηνών.¹⁰⁰

Η προσωπογραφία του πλούσιου έμπορου Ηρακλή Βόλτου είναι ο συμβατικός τύπος που καλλιέργησε ο Ιακωβίδης. Η μορφή απεικονίζεται σε στάση φωτογραφική, με στροφή του κάτω μέρους του σώματός του δεξιά, να κάθεται σε πολυθρόνα.¹⁰¹

Ο μεγαλοεπενδυτής Ανδρέας Συγγρός, του ίδιου ζωγράφου, παρουσιάζεται σε ανάλογη στάση, έχοντας γυρίσει το κεφάλι του δεξιά, με στροφή του κάτω μέρους του σώματός του αριστερά, καθισμένος σε πολυθρόνα και ακουμπώντας το δεξί χέρι του σε τραπέζι δεξιά, πάνω στο οποίο έχει αφήσει τα γάντια του και πιο πίσω δύο βιβλία. Με το δεξί χέρι κρατάει κύλινδρο χαρτιού, αναφορά ίσως στη διαθήκη του στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στην οποία περιλάμβανε κεφάλαια για το Νοσοκομείο «Ανδρέας Συγγρός», που λειτούργησε το 1910 και όπου προσαρτήθηκε η Πανεπιστημιακή Κλινική Δερματικών και Συφιλιδικών Νοσημάτων.¹⁰²

Η μορφή του διαπρεπούς νομομαθούς και δικαστή Δημοσθένη Τσιβανόπουλου, έργο επίσης του Ιακωβίδη, αποδίδεται σεβάσμια, στα τρία τέταρτα αριστερά, με επίσημη ενδυμασία. Ο Τσιβανόπουλος δώρισε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, με διαθήκη του στις 3 Μαρτίου 1921, ολόκληρη τη βιβλιοθήκη του στη Θεολογική, τη Νομική και τη Φιλοσοφική Σχολή.¹⁰³

Δύο προσωπογραφίες, έργα του Σπυρίδωνος Προσαλέντη, δεν διαφοροποιούνται από το ακαδημαϊκό ρεαλιστικό κλίμα. Απεικονίζουν τις μορφές του Δημήτριου Γαλανού (1760-1833) [124], δάσκαλου στην Καλκούτα και από τους πρώτους ευεργέτες του Πανεπιστημίου Αθηνών,¹⁰⁴ και του Ανανία Βατοπαϊδινού (1806-1876), αρχιμανδρίτη [78].¹⁰⁵

Ο καθηγητής της Αγαλματογραφίας στο Σχολείο των Καλών Τεχνών Γεώργιος Ροϊλός φιλοτέχνησε μετά το 1919 την προσωπογραφία του εκπαιδευτικού, με σπουδές στη Γερμανία, και καθηγητή του διαδόχου Γεώργιου Β' και του αδελφού του, του Αλέξανδρου Α', Ιωάννη Δέλλιου [Νακίδη] (1853-1919), ευεργέτη του Πανεπιστημίου Αθηνών [79].¹⁰⁶ Ο Δέλλιος απεικονίζεται μετωπικός, καθισμένος σε δερμάτινη πολυθρόνα μπροστά στη βιβλιοθήκη του, με επίσημη ενδυμασία, έχοντας βάλει τον δείκτη του δεξιού χεριού του στις σελίδες βιβλίου, αναφορά στη διδασκαλία. Ο Ροϊλός έχει ζωγραφίσει γενικευτικά το βάθος με τους τόμους.

έκθεσης, Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου, επιμέλεια Όλγα Μεντζαφού-Πολύζου, Αθήνα 2006, σ. 56-69.

100. Ο Αρεταίος αφήνοντας χρήματα που αξιοποιήθηκαν προκειμένου να ολοκληρωθεί το 1898 το Αρεταίειο Νοσοκομείο και ο Αιγινήτης για το Αιγινήτειο Νοσοκομείο το 1904. Βλ. *Ευεργέτες και δωρητές του Πανεπιστημίου Αθηνών*, ό.π., σ. 23-24, 29.

— Ειδικά για το Αρεταίειο βλ. *Νοσοκομείο Αρεταίειο. Το Πρώτο Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο, 1898-1998. 100 Χρόνια Προσφοράς στην Κοινωνία, στην Υγεία, στην Εκπαίδευση*, επιμέλεια εκδόσεως Ι. Παπαδημητρίου, χ.τ. χ.χ. [Αθήνα 1998].

101. *Ευεργέτες και δωρητές του Πανεπιστημίου Αθηνών*, ό.π., σ. 37-38.

102. Ό.π., σ. 174.

103. Ό.π., σ. 186.

104. Ό.π., σ. 42.

105. Ό.π., σ. 34.

106. Ό.π., σ. 50-51.

Βύρωνος Κοντόπουλου, Δωρόθεος Σχολάριος, ελαιογραφία.

Γεώργιου Ιακωβίδη, Θεόδωρος Αρεταίος, 1919, ελαιογραφία.

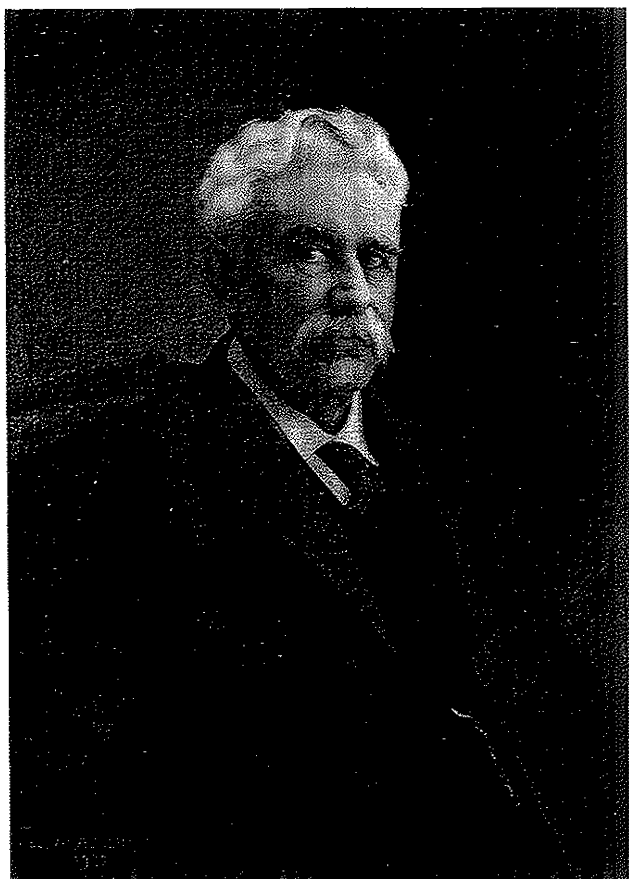
Γεώργιου Ιακωβίδη, Ηρακλής Βόλτος, 1921, ελαιογραφία.

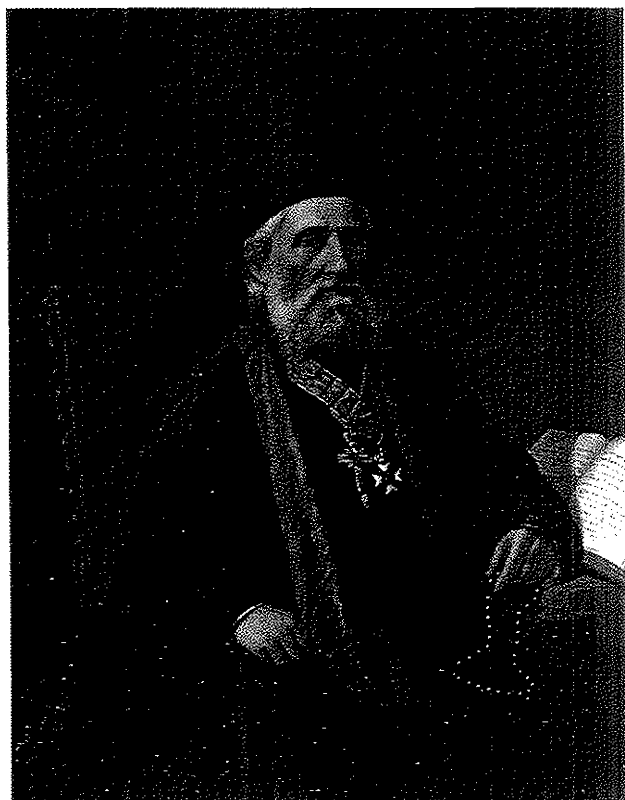
Γεώργιου Ιακωβίδη, Διονύσιος Αιγινήτης, 1919, ελαιογραφία.

Γεώργιου Ιακωβίδη, Ανδρέας Συγγρός, 1923, ελαιογραφία.

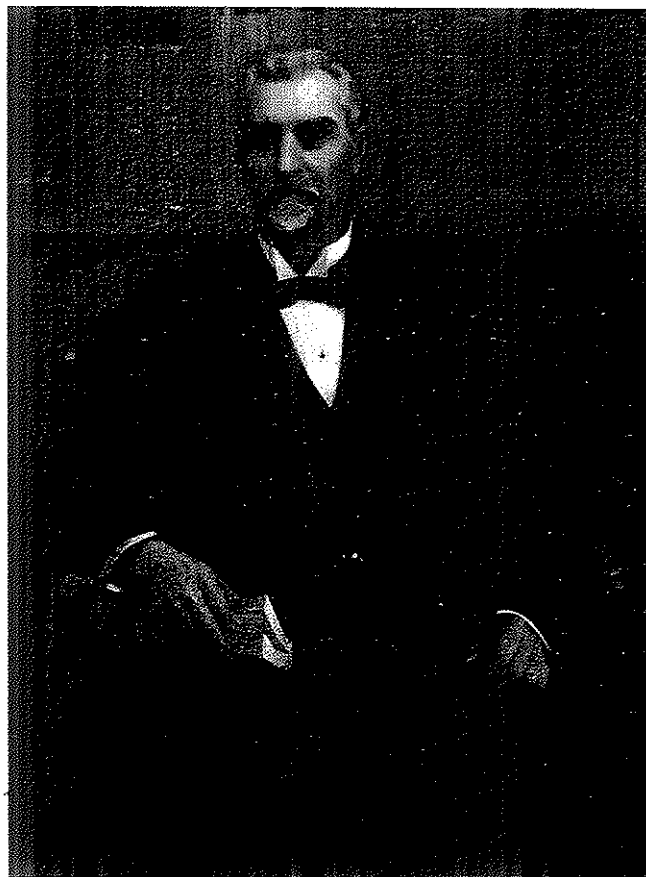

Γεώργιου Ιακωβίδη,
Δημοσθένης Τσιβανόπουλος, 1923, ελαιογραφία.

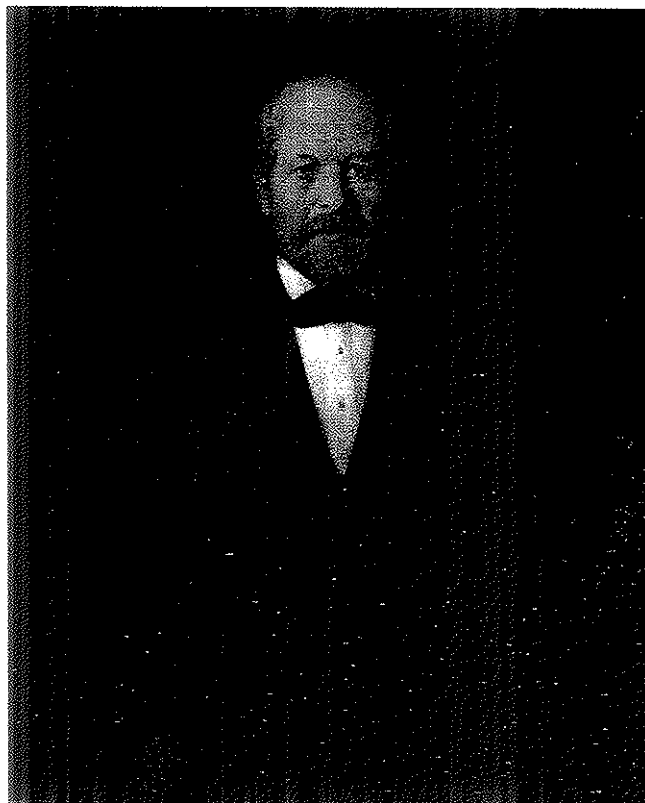

Σπυρίδωνος Προσαλέντη,
Ανανίας Βατοπαιδινός, 1871, ελαιογραφία.

Γεώργιου Ροϊλού,
Ιωάννης Δέλλιος [Νακίδης], ελαιογραφία.

Ιωάννη Δούκα,
Αντώνιος Παπαδάκης, ελαιογραφία.

Πολιτικοί άνδρες

Η κατηγορία των πολιτικών ανδρών περιλαμβάνει τις λιγότερες σε αναλογία προσωπογραφίες, τις προσωπογραφίες των ανδρών εκείνων που σχετίζονται με τη λειτουργία του Πανεπιστημίου Αθηνών σε διάφορες ιστορικές περιόδους της νεότερης Ελλάδας.

Διακρίνεται, όπως είναι φυσικό, η ακαδημαϊκή ρεαλιστική προσωπογραφία του κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (1776-1831), έργο του Κώστα Ηλιάδη [4, 80, 83].¹⁰⁷ Ο ζωγράφος, αποδίδοντας τη μορφή μετωπικά, με ανεπαίσθητη στροφή στα τρία τέταρτα αριστερά και επίσημη ενδυμασία, επαναλαμβάνει τον διαδομένο, εξωραϊσμένο κάπως, εικονογραφικό τύπο του κυβερνήτη που ταύτισε το όνομά του με το Πανεπιστήμιο Αθηνών, μολονότι δεν του προσγράφεται φράντιδα για την ανώτατη εκπαίδευση. Στο ψήφισμα ΙΑ' της 2ας Οκτωβρίου 1829 (ΦΕΚ 55) αναφέρεται ότι η «Κυβέρνησις θέλει συστήσει γαζοφυλάκιον υπό την ιδίαν της άμεσον διεύθυνσιν, εις το οποίον θέλει αποτίθεσθαι τα υπό των κληροδοσιών και τα υπό των ιερών καταστημάτων συλλεγόμενα χρήματα (άρθρ. α και β) -πρόσδιωρισμένα εξηρημένως δια τους αφιερωθησομένους εις την σπουδήν των τε επιστημών, των τεχνών και της φιλολογίας».¹⁰⁸ Η αφετηρία του εικονογραφικού τύπου πρέπει να αναζητηθεί στο σχέδιο εκ του φυσικού από τον Ρώσο Orest Adamovič Kiprenskij (1782-1836) [80] το 1819, όταν ο Καποδίστριας έμενε για μικρό διάστημα στη Ρώμη.¹⁰⁹ Ακολούθησε ευρεία διακίνηση του τύπου με λιθογραφίες αγνώστων και του Abraham Bouvier (1801-1872) —η λιθογραφία του βρίσκεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.¹¹⁰ Ο τύπος πέρασε και στη νεοελληνική ζωγραφική μέσω της γραμμικής χαλκογραφίας του Γεωργίου Παπαγεωργίου [Καλαρρυτιώτη] (α' τέταρτο 19ου αι. —μετά το 1842) το 1828 και της λιθογραφίας του Πέτρου Παυλίδου-Μηνώτου (π. 1800-μετά το 1861) το 1859, που ξαναέγινε από άγνωστο ζωγράφο σε ελαιογραφία —η λιθογραφία και η

107. Ελένης Ε. Κούκκου, *Ιωάννης Καποδίστριας - Ρωξάνδρα Στούρτζα. Μια ανεκπλήρωτη αγάπη. Ιστορική βιογραφία*, Αθήνα 1996, σ. 642 (αναφέρεται λανθασμένα το όνομα του ζωγράφου: Ν. Ηλιάδης).

108. Κώστα Παπαγιάννου, *ό.π.*, σ. 34-35.

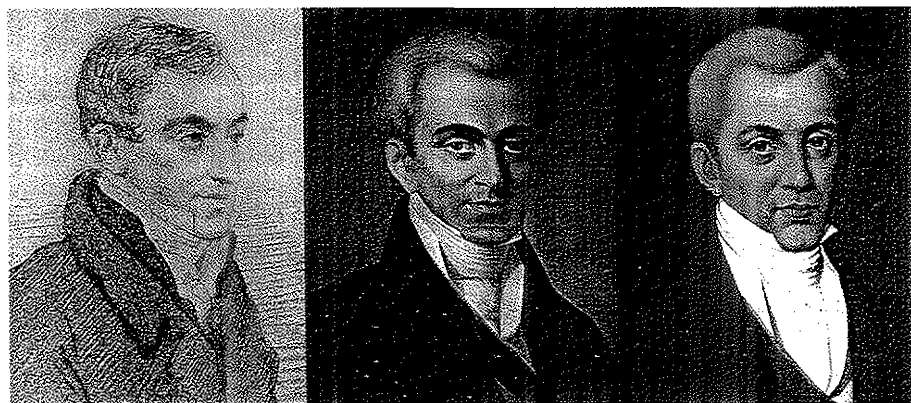
109. Ελένης Ε. Κούκκου, *ό.π.*, σ. 635-636.

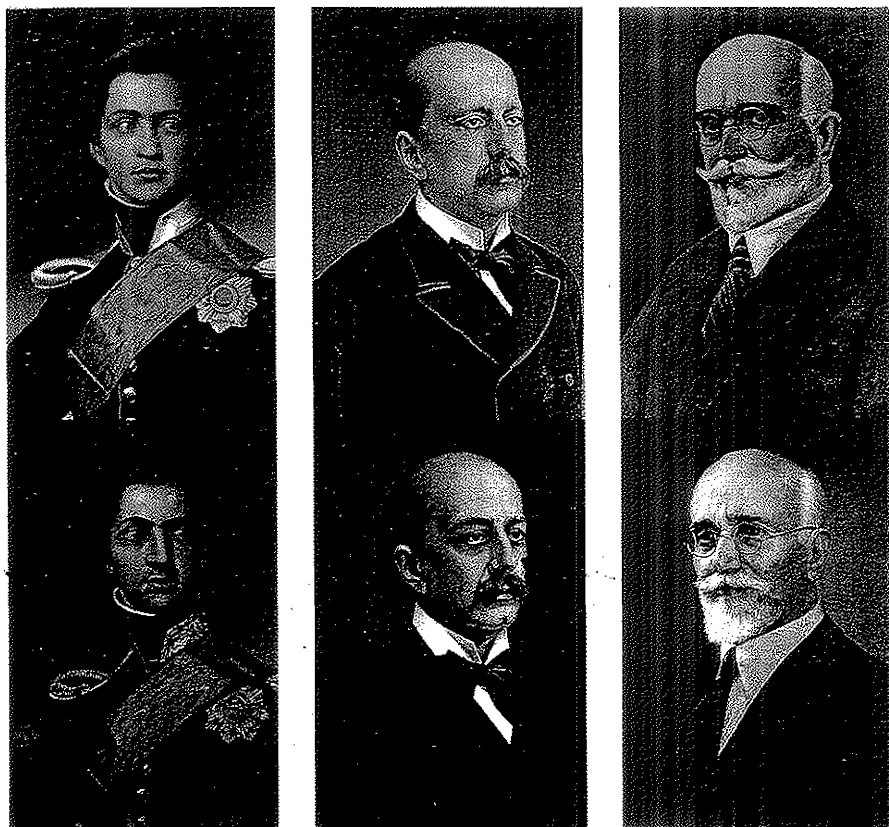
110. *Ο.π.*, σ. 643.

Orest Adamovič Kiprenskij,
Ιωάννης Καποδίστριας, 1819,
σχέδιο με μολύβι.

Ιωάννης Καποδίστριας,
ελαιογραφία,
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

Κώστα Ηλιάδης,
Ιωάννης Καποδίστριας,
ελαιογραφία.

Joseph Karl Stieler,
Όθων, 1832, ελαιογραφία,
Μόναχο, Βαυαρική Διοίκηση
Ανακτόρων.

Αχιλλέως Βαρβαρέσου,
Όθων, ελαιογραφία.

Παύλου Προσαλέντη
του νεότερου,
Χαρίλαος Τρικούπης, ελαιογραφία.

Κώστα Ηλιάδη,
Χαρίλαος Τρικούπης, ελαιογραφία.

Σωτήριου Χρηστίδη, Ελευθέριος
Βενιζέλος, χρωμολιθογραφία.

Κώστα Ηλιάδη,
Ελευθέριος Βενιζέλος, ελαιογραφία.

ελαιογραφία ανήκουν στην Αναγνωστική Εταιρία Κερκύρας.¹¹¹ Ενδιάμεσο τύπο ανάμεσα στον Καποδίστρια του Βουνιέρ και σε εκείνους του Παπαγεωργίου [Καλαρρυτιώτη] και του Παυλίδη-Μινώτου θεωρούμε τον Καποδίστρια αγνώστου ζωγράφου, που παλαιότερα ταυτιζόταν με τον Διονύσιο Τσόκο, στη μόνιμη έκθεση του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου [80]. Τον τύπο αυτόν φαίνεται να αντιγράφει ο Ηλιάδης.

Στην περίπτωση της προσωπογραφίας του Όθωνος (1815-1867) [4, 81, 84], που έδωσε το όνομά του στο Πανεπιστήμιο κατά την πρώτη περίοδό του,¹¹² μπορούμε να μιλήσουμε για πιστό αντίγραφο από τον Αχιλλέα Βαρβαρέσο¹¹³ της αποθεωτικής προσωπογραφίας του νεαρού, δεκαεφτάχρονου βασιλιά από τον Γερμανό αυλικό ζωγράφο του πατέρα του Λουδοβίκου Α', Joseph Karl Stieler (1781-1858) [81], λιθογραφημένης σε πολλά αντίτυπα για λόγους προπαγάνδας από τον Gottlieb Bodmer (1804-1837).

Η Συλλογή περιλαμβάνει, επιπλέον, προσωπογραφίες της Αμαλίας και μελών του οίκου Γκλύξμπουργκ: του Γεωργίου του Α', της Όλγας, του Κωνσταντίνου του Α', της Σοφίας, του Αλέξανδρου, του Γεωργίου του Β', του Παύλου του Α' και του Κωνσταντίνου του Β'.

Η ακαδημαϊκή ρεαλιστική προσωπογραφία του Χαρίλαου Τρικούπη (1832-1896), έργο του Κώστα Ηλιάδη [81], απεικονίζει σε ώριμη ηλικία τον πολιτικό —στη θητεία του οποίου θεσμοθετήθηκαν εκπαιδευτι-

111. Ο.π., μεταξύ των σ. 640-641 (αναφέρεται λανθασμένα το ονοματεπώνυμο του ζωγράφου: Β. Παυλίδης-Μινώτος). Βλ. και Αναγνωστική Εταιρία Κερκύρας 1836, Έκθεση έργων χαρακτικής (estampes), 14-25 Μαΐου 1976, σρ. 49 (το ονοματεπώνυμο του ζωγράφου επίσης λανθασμένο: Β. Παυλίδη-Μινώτου).

112. Στο Βασιλικό Διάταγμα «Περί προσωρινού Κανονισμού του εν Αθήναις συσταθησομένου Πανεπιστημίου» (14/26 Απριλίου 1837, ΦΕΚ 16), ονομάζεται «Πανεπιστήμιον του Όθωνος». Βλ. Κώστα Παπαπάνου, Χρονικό-Ιστορία της Ανωτάτης μας Εκπαιδεύσεως, Αθήνα 1970, σ. 38· Γιάννη Κ. Καρακώστα, Ο Βασιλεύς Όθων, το Όθωνείο Πανεπιστήμιο (Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών) και η Νομική του Σχολή, [Αθήνα 2004], σ. 77.

113. Το έργο υπογράφεται κάτω δεξιά με τα αρχικά του ζωγράφου: ΑΒ.

κά τέλη για την Ανώτατη Εκπαίδευση και ανοικοδομήθηκε το κτήριο του Χημείου— στα τρία τέταρτα αριστερά, με επίσημη ενδυμασία. Βασίζεται σε προγενέστερη, από το 1885, φωτογραφία του Τρικούπη, που ανηγράφει η προσωπογραφία του Παύλου Προσαλέντη του νεότερου (1857-1894).¹¹⁴ Δύο άλλες προσωπογραφίες του Τρικούπη τον αποδίδουν γηραιότερο: αυτή του αγιογράφου Ιωάννη Μιχελιδάκη (β' μισό 19ου αι.—μετά το 1906), έργο του 1892,¹¹⁵ στον Φιλολογικό Σύλλογο «Παρνασσός», και εκείνη του Στέφανου Αλμαλιώτη, πολύ μεταγενέστερη, από τη δεκαετία του 1960.¹¹⁶

Στο ίδιο ακαδημαϊκό ρεαλιστικό ύφος έχει φιλοτεχνήσει πιθανόν μέσα στην ίδια δεκαετία, του 1960, ο Ηλιάδης και την προσωπογραφία του οραματιστή εθνάρχη Ελευθέριου Βενιζέλου (1864-1936) [81, 85]. Ο Βενιζέλος συνδέθηκε με την προσθήκη, στον πρώτο Οργανισμό του Πανεπιστημίου Αθηνών, το 1911, της λέξης «Καποδιστριακόν» στην επωνυμία του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπως επιθυμούσε στη διαθήκη του το 1849 ο μεγάλος ευεργέτης του ιδρύματος Ιωάννης Δομπόλης. Το Εθνικό Πανεπιστήμιο περιέλαβε τη Φυσικομαθηματική και την Ιατρική Σχολή με το Φαρμακευτικό Σχολείο, ενώ το Καποδιστριακό τη Θεολογική, τη Φιλοσοφική και τη Νομική Σχολή με τα δύο τμήματά της, Νομικών Επιστημών και Πολιτικών Επιστημών.¹¹⁷ Η μορφή του πολιτικού είναι αποδοσμένη να κοιτάζει τον θεατή, στα τρία τέταρτα δεξιά, με επίσημη ενδυμασία. Έχει φιλοτεχνηθεί ίσως από λαϊκή χρωμολιθογραφία¹¹⁸ του Σωτήριου Χρηστίδη (1858-1940) [81]. Επί κυβερνήσεως Βενιζέλου διαμορφώθηκε, άλλωστε, το νομοθετικό πλαίσιο για την Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του 1929 —εντύπωση προκαλεί η απουσία από τη Συλλογή των προσωπογραφιών του Κωνσταντίνου Γόντικα (1872-1938) και του Γεώργιου Παπανδρέου (1888-1968), που και οι δύο ως υπουργοί Παιδείας του Βενιζέλου κατά τις δεκαετίες του 1920 και του 1930 προώθησαν την αναβάθμιση του επιπέδου των πανεπιστημιακών σπουδών. Παρεμπιπτόντως, τονίζουμε ότι λείπει ακόμα η προσωπογραφία του γενικού γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας επί κυβερνήσεως Ενώσεως Κέντρου, Ευάγγελου Π. Παπανούτσου (1900-1982), του οποίου η συμβολή στην Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του 1964 στάθηκε αποφασιστικής σημασίας.¹¹⁹

Τέλος, η προσωπογραφία του Αλέξανδρου Σβώλου (1892-1956)¹²⁰ εντάσσεται στην ενότητα αυτή, αφού τον απεικονίζει με τη διπλή ιδιότητά του, τόσο του πολιτικού όσο και του καθηγητή —όμως πιο πολύ βαρύνουσα, κατά τη γνώμη μας, για τη ζωή και την ιστορία του σταθμίζεται η πρώτη όψη της ιδιότητάς του. Έχει φιλοτεχνηθεί με πρότυπο κάποια φωτογραφία από την Αγγλαΐα Παπά σε ρεαλιστικό ιδίωμα, σαν ένα τελείως ελεύθερο ψυχογράφημα του αποφασιστικού μέλους του Εθνικού Συμβουλίου της Πολιτικής Επιτροπής Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ), της λεγόμενης «Κυβέρνησης του Βουνού» (1944), και προσδευτικού δασκάλου του Συνταγματικού Δικαίου στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.

114. Βουλή των Ελλήνων, *Χαρίλαος Τρικούπης. Η ζωή και το έργο του*, τ. Β', επιμέλεια Αικατερίνη Φλεριανού, Αθήνα 1999, σ. 756.

115. Ο.π., σ. 831.

116. Ο.π., σ. 114.

117. Κώστα Παπαπάνου, *ό.π.*, σ. 161-162.

118. Για τη μέθοδο της χρωμολιθογραφίας βλ. Δημήτρη Παυλόπουλου, *ό.π.*, σ. 113.

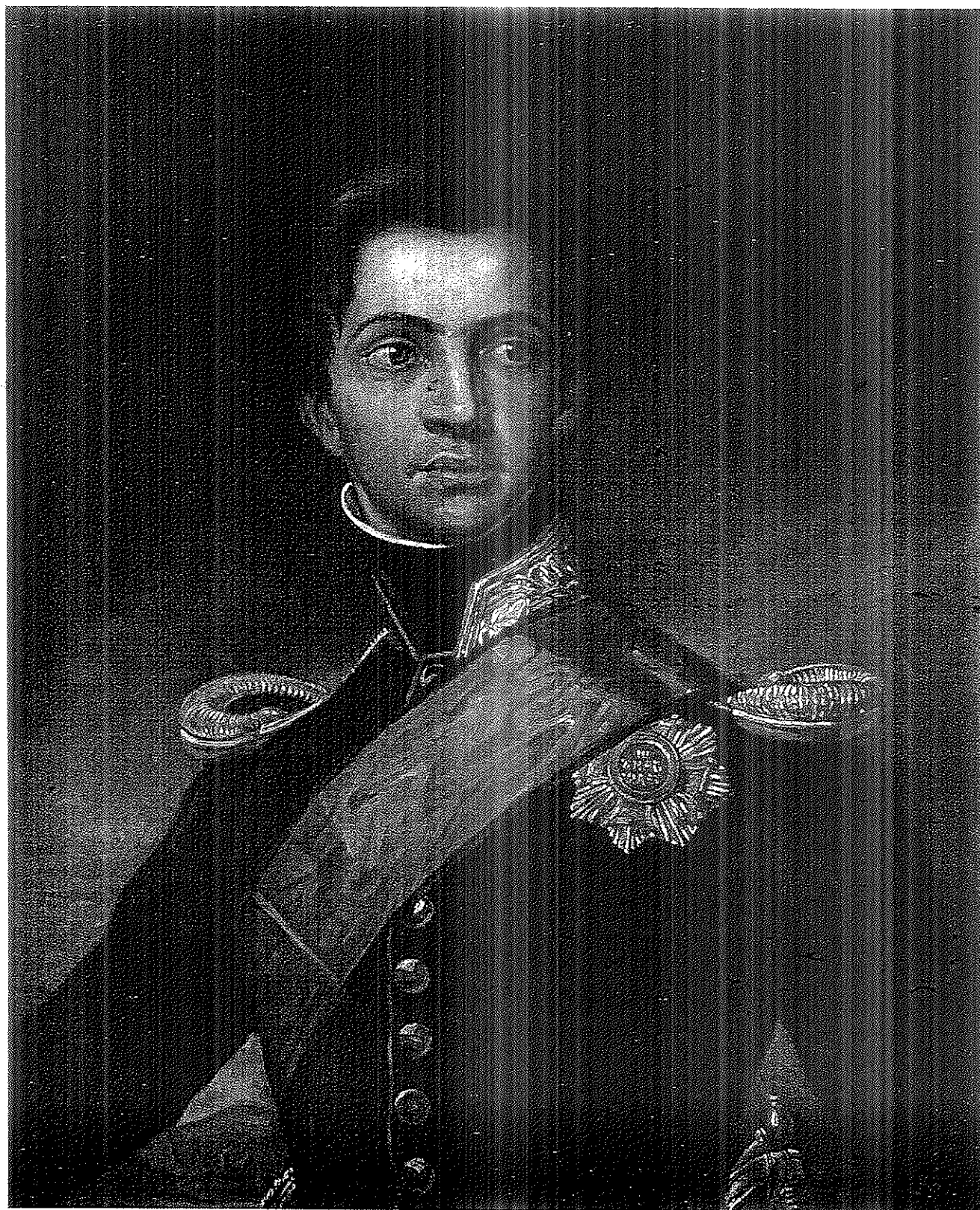
119. Ε. Π. Παπανούτσου, *Απομνημονεύματα. Ένα χρέος της Μάμπης Οικονόμου*, Αθήνα 1982, σ. 101-120.

Τον Παπανούτσο τον είχαν πολεμήσει οι συντηρητικές δυνάμεις του Πανεπιστημίου Αθηνών από τη δεκαετία του 1940. βλ. *ό.π.*, σ. 55 κε.

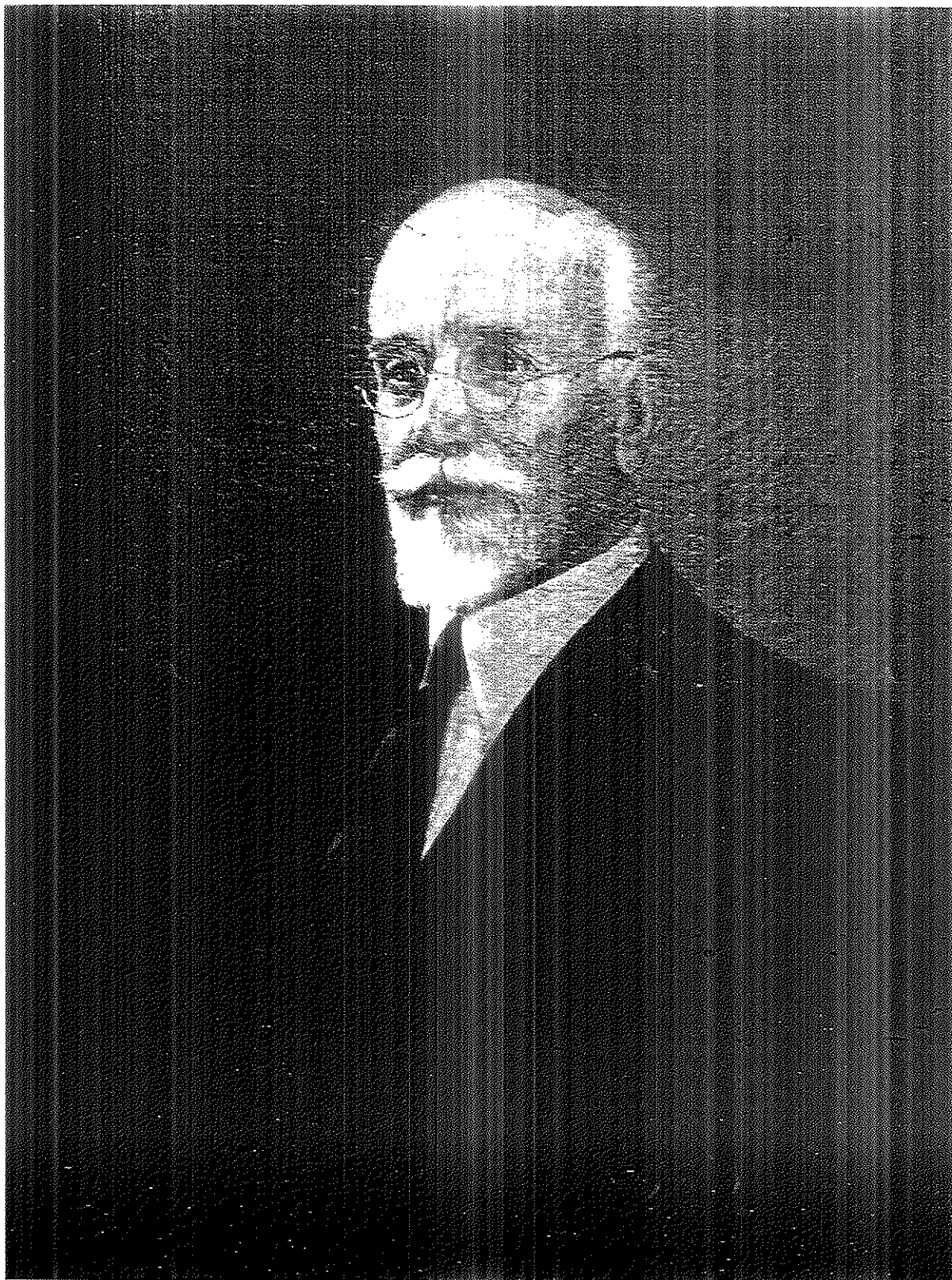
120. Την προσωπογραφία δώρισε στη δεκαετία του 1970 η σύζυγός του Μαρία Σβώλου (1895-1976) στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. βλ. Πρακτικά Συγκλήτου, 1972-1973, σ. 343. *Ευεργέτες και δωρητές του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τ. Β': 1945-1982, εποπτεία-συντονισμός Μιχαήλ Δ. Δερμιτζάκης, τ. Αντιπρύτανης, έρευνα-σύνταξη Ανδρέας Αντωνόπουλος-Χαρίκλεια Μπαλή, Αθήνα 2007, σ. 77.

Κώστα Ηλιάδης, Ιωάννης Καποδίστριας, ελαιογραφία.

Αχιλλέως Βαρβαρέσου, Όθων, ελαιογραφία.

Κώστα Ηλιάδης, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, ελαιογραφία.

Καίποιες σκέψεις για τη Συλλογή

Υπέρα από όσα αναφέρθηκαν, γίνεται σαφές ότι η Συλλογή Προσωπογραφιών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών συνιστά ξεχωριστής υπόστασης σύνολο για τη νεοελληνική τέχνη. Δεν είναι μόνον ο μεγάλος αριθμός έργων και η πληθώρα ζωγράφων —προ-έχει πιο πολύ η διαπίστωση ότι δεν εντοπίζεται όμοια της Συλλογής αυτής σε ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα της χώρας μας.

Ως σύνταγμα προσώπων και τάσεων η Συλλογή θα μπορούσε να αποτελέσει πινακοθήκη ιστορίας και παιδείας. «Την ζώσαν ιστορίαν του Πανεπιστημίου κατά πάντα της ζωής αυτού τα ιστορικά στάδια εμφανίζουσιν αι προσωπογραφίαι [...] των [...] διδασκάντων εν αυτώ καθηγητών. [...] Την δε προς το Πανεπιστήμιον στοργήν και εμπιστοσύνην του έθνους εικονίζουσιν α.εν τη αιθούση της Πανεπιστημιακής Συγκλήτου και τω Πρυτανικώ Γραφείω ανηρτημένα [...] προσωπογραφίαι των ευεργετών αυτού, το παράδειγμα των οποίων ηκολούθησε πλείας άλλης φιλομούσων ευεργετών και δωρητών, ών τα ονόματα είνε χρυσοίς γράμμασιν αναγεγραμμένα εν ταις ειδικαίς μαρμαρίναις στήλαις», δια-βάζουμε στα Προλεγόμενα της έκδοσης για την εκατονταετηρίδα του Πανεπιστημίου Αθηνών.¹²¹ Κάθε έργο μαρτυρεί την ψυχοσύνθεση και τη νοοτροπία του προσώπου που απεικονίζεται, ενώ ορίζει το στίγμα της ικανότητας και της τάσης του δημιουργού του.

Σκόπιμο κρίνεται λοιπόν να αναζητηθεί μόνιμη στέγη της Συλλογής σε κεντρικό σημείο της πρωτεύουσας, επισκέψιμο από πολίτες, διδά-σκοντες, μαθητές και άλλες κοινωνικές ομάδες. Έτσι θα συγκεντρώνονταν, διαρκώς εκτεθειμένα σε ενιαίο χώρο, έργα που βρίσκονται σε πολ-λούς, όχι πάντοτε κατάλληλους, χώρους. Περαιτέρω, η συνδρομή μου-σειολόγων και μουσειογράφων για την παραγωγή εκπαιδευτικών προ-γραμμάτων και εκθέσεων, εφόσον ηλαιοσυνθεθεί με την οργάνωση σχετι-κών κύκλων διαλέξεων, θα συντελούσε στην ανάδειξη της σημασίας της Συλλογής. Οπωσδήποτε το υλικό της αφθονεί και για περιοδικές εκθέ-σεις προσωπογραφιών σε χρονικές ενότητες, εκθέσεις οι οποίες θα εξοι-κείωναν το ευρύτερο κοινό, ημεδαπό και αλλοδαπό, με φορείς της νεο-ελληνικής παιδείας τον 19ο και τον 20ό αιώνα.

Καλό θα είναι η Συλλογή να διατηρήσει την ευδιάκριτη ταυτότητά της και να μην επεκταθεί σε άλλες θεματικές κατηγορίες, καλλιτεχνικά ρεύ-ματα ή εικαστικές εκφράσεις.¹²² Η σύσταση, εξάλλου, γνωμοδοτικής επι-τροπής, με πρωτοβουλία του εκάστοτε Αντιπρύτανη Φοιτητικής Μέρι-μνας, Πολιτισμού και Διεθνών Σχέσεων, υπό την αιγίδα του Πρυτανικού Συμβουλίου, καθίσταται επιτακτική· αφενός θα εγγυόταν την ποιότητα προσεχών αναθέσεων για προσωπογραφίες και αφετέρου δεν θα καταργούσε το πνεύμα της αδέσμευτης προσαρμογής σε δεδομένες αρχές που επιβάλλεται να προσδιορίζουν την υφή της Συλλογής Προ-σωπογραφιών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

121. *Εκατονταετηρίς, 1837-1937*, χ.τ. χ.χ., [Αθήνα 1937,] χ.σ.

122. Ο Χρήστου (ό.π., σ. 66, 76, σημ. 80) υποστηρίζει την προσπάθεια να αποκτήσει το Πανεπιστήμιο Αθηνών μεγαλύτερη σύνδεση με τη σύγχρονη ελληνική τέχνη, προβαίνοντας κάθε χρόνο σε φθινές αγορές έργων, που θα πρότεινε επιτροπή ειδικών, με κριτήρια γενιάς καλλιτεχνών, ποιότητας έργων, παλαιότερων ή πρωτοποριακών τάσεων, κ.λπ. Την επιτροπή θα αποτελούσαν ο καθηγητής Ιστορίας της Νεότερης Τέχνης —και, αν υπάρχει, της Ελληνικής Τέχνης— στο Πανεπιστήμιο, ο καθηγητής Ιστορίας της Τέχνης στην Ανωτάτη Σχολή Καλών Τεχνών, ο διευθυντής της Εθνικής Πινακοθήκης και Μουσείου Αλεξάνδρου Σούτζου, εκπρόσωπος του Ελληνικού Τμήματος της Διεθνούς Ενώσεως Κριτικών Τέχνης, εκπρόσωπος του Επιμελητηρίου Εικαστικών Τεχνών Ελλάδος —του Τμήματος Ζωγραφικής, όταν πρόκειται για αγορά έργων ζωγραφικής, και του Τμήματος Γλυπτικής, όταν πρόκειται για αγορά έργων γλυπτικής. Θεωρούμε ότι μια τέτοια προσπάθεια θα αλλοίωνε την ιδιοσυστασία της Συλλογής Προσωπογραφιών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. —Ας σημειωθεί εδώ ότι, σύμφωνα με πληροφορίες του ομότιμου καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεώργιου Στ. Κορρέ, η φιλοτέχνηση προσωπογραφιών αναστάλη μέσο στη δεκαετία του 1960, λόγω οικονομικών περικοπών, με γνωμοδότηση Παρέδρου του Ελεγκτικού Συνεδρίου. Ίσως πρέπει να επανεξεταστεί το θέμα, στο πλαίσιο ορθολογικής διεύρυνσης της Συλλογής Προσωπογραφιών του Πανεπιστημίου Αθηνών.